

Egyetemi doktori értekezés

Bozsity Lajos:

ÉSZAK-BÁCSKA DÉLSZLÁV LAKOSSÁGÁNAK
GAZDASÁGI-TÁRSADALMI HELYZETE,
POLITIKAI-KULTURÁLIS TÖREKVÉSEI
A SZERB MEGSZÁLLÁSTÓL AZ 1920-AS ÉVEK VÉGÉIG

Témavezető:

Dr. Hegyi András
egyetemi adjunktus

Szeged, 1983

"...A nemzetiségek kérdése annyira érdekes,
annyira életbevágó,
hogy nem lehet felette eleget elmélkednünk,
s magunkat e téren eléggé otthonossá tennünk..."

/Mocsáry Lajos/

T A R T A L O M

1. Bevezetés	3
2. Bács-Bodrog vármegye térképe	9
3. Az Észak-Bácskában lakó délszláv etnikai csoportok	10
4. Délszlávok a statisztikák tükrében	14
5. A szerb megszállás	24
6. A megszállás után	62
7. Észak-Bácska délszlávjainak gazdasági helyzete	76
8. Konfliktusok és asszimiláció	101
9. Nyelvhasználat - iskola - kultúra	120
10. Konkluzió helyett	149
11. Jegyzetek	152
12. Felhasznált irodalom	194

B E V E Z E T É S

A nemzetiségi kérdés a két világháború között is Közép-Kelet-Európa egyik centrális társadalmi problémája maradt. E térségben szinte semmit sem tettek azért, hogy az idegen ajku lakosok beilleszkedjenek és jól érezzék magukat szűkebb és tágabb környezetükben egyaránt. Így volt ez a Trianont követő évek -nemzetileg homogónebb- Magyarországon is.

Változás hazánkban 1945 után következett be, amikor -a demokratizálódással párhuzamosan- a lenini nemzetiségi politika figyelembevételével és alkotó gyakorlati alkalmazásával a nemzetiségek is megtalálták helyüket a szocialista építőmunkában. Ma már alkotmányban biztosított jogaik vannak és -megkülönböztetés nélküli- megbecsült tagjai társadalmunknak. Közismert "híd-szerepük" fontosságát senki sem vitatja.

Dolgozatomban az észak-bácskai délszláv lakosság helyzetét vizsgáltam a szerb megszállástól az 1920-as évek végéig. A magyarországi délszlávok története szempontjából "elfelejtett évtized", s ezen belül e nemzetileg vegyes régió vizsgálata éppen feltáratlansága miatt vonzó feladat.

A magyar történelemnek e periódusa a forradalmak és az ellenforradalom uralomrajutásának korszaka, melyet a bethleni konszolidáció hosszú évei zárnak le.

Észak-Bácska délszláv nemzetiségének helyzetét kutatva nem izoláltan csak e kisebbséggel foglalkoztam, mivel nem voltak hermetikusan elzárva; ebből következik, hogy akarva-akaratlan e térség -néha nemzetiségektől elvonatkoztatott- történelmét és néhány helyen /általánosságban/ a magyarországi nemzetiségi kérdés egyes vetületét is érintem.

Figyelembe vettem, hogy a nemzetiségi problematikát nem szabad egysikuan vizsgálni, hanem olyan komplex kérdésként, amely többek között gazdasági, szociológiai, politikai, jogi, pszichológiai és kulturális vonásokat is tartalmaz.

Munkámban felhasználtam a korszakra vonatkozó -főleg helyi- sajtóanyagokat, dokumentumokat és feldolgozásokat. Nagy segítséget jelentett a Bács-Kiskun megyei Levéltárban, a Kalocsai Érseki Levéltárban, valamint a vajdasági levéltárakban és könyvtárakban megtalálható -utóbbi helyeken főleg szerb-horvát nyelvű- források tanulmányozása.

Az Osztrák-Magyar Monarchia első világháború szenvedéseit átélt nemzetiségei előtt 1918 tavaszára-nyarára világossá vált, hogy az államkomplexum gyengülésével párhuzamosan egyre növekszenek tőle való elszakadásuk esélyei. A központi hatalmak sorozatos vereségei láttán az ilyen tervek száma egyre nőtt. "Az Osztrák-Magyar Monarchia sirját az antant két lapáttal ásta meg: titkos szerződésekkel és szövetségközi megállapodásokkal, valamint a nemzetiségi mozgalmak vezetőinek tett ígéretekkkel és hivatalos, félhivatalos nyilatkozatokkal. Ahhoz, hogy aztán a Monarchiát a sirba be is lehessen fektetni, már 'csak' a legfontosabb feltételnek kellett bekövetkeznie: a háborús vereségnek." /1/

A Monarchia felbomlásával népek egész sora szabadult meg a Habsburgok közel öt évszázados uralmától. S ezzel együtt szakították el a Magyarországhoz fűződő évszázados szálakat a szlovákok, a horvátok és a románok. 1918. október 28-án a Cseh Nemzeti Tanács jelenti be Cseh-és Morvaország függetlenségét. Két nap múlva a szlovákok csatlakoznak az egységes Csehszlovák Köztársasághoz. Október 29-én a zágrábi országgyűlés bejelenti Horvátország elszakadását, s egyben csatlakozását a szerbek, horvátok és szlovének közös államához. Október 30-án megalakul az erdélyi románok Nemzeti Tanácsa, amely december 1-én proklamálja az uniót Romániával. A Monarchiától elszakadt népek álma - a modern polgári fejlődés egyik feltétele - az önálló nemzeti állam 1918 utolsó hónapjaiban megvalósult. Azonban az új államképződmények

mindegyikében a nemzeti burzsoá-földbirtokos osztály kezébe került a hatalom, s ezért az itt lakó népek nem tudták élvezni az annyira áhitott szabadságot és függetlenséget. Egyesek szerint nem is volt ez igazi szabadulás, csak a nagyobb börtönből egy kisebbbe való átvonulás; de az említett országok számára ez mindenféleképpen új volt és más. Arról sem szabad megfeledkezni, hogy az antant segítsége nélkül a Monarchia felrobbantása lényegesen nehezebb lett volna.

E nemzeti forradalmak mellett az egyetemes emberi haladás szemszögéből nézve, az orosz, magyar és német osztályforradalmak voltak Közép-Kelet-Európa legjelentősebb eseményei. A nemzeti- és osztályforradalmak bonyolult kölcsönhatásban álltak egymással, s a burzsoázia nem tudhatta, hogy mikor csap át egyik a másikba. A forradalmak minden fajtájától való félelmükben -nacionalizmusuk ellenére- készek voltak szövetkezni a burzsoá-földesuri osztályrend megvédése céljából a környező országok szintén revolúcióktól rettegő vezetőivel.

1918. október 25-én megalakul a Magyar Nemzeti Tanács, mely kinyilvánítja az ország teljes függetlenségét külpolitikai, gazdasági és katonai téren. Néhány nap múlva, október 30-31-én győz a polgári demokratikus forradalom.

Az Osztrák-Magyar Monarchia számára az 1918. november 3-án aláírt fegyverszünettel ért véget a világháború. Tíz nap múlva a szerb fővárosban a Károlyi-kormány képviselője, Linder Béla írta alá a katonai konvenciót, melyet az

antanthatalnak részéről Henrys francia tábornok, és a szerb hadsereg főparancsnoka, Zsivojin Misics vajda szignált. A katonai megállapodás közvetlen előzményéhez tartozott, hogy: "A Szerbián át északnak vonuló francia és szerb egységek elérték Belgrádot, gyakorlatilag a magyar határt, s a Horvát Nemzeti Bizottság november 5-én behívta a szerb hadsereget, vagyis alapot nyújtott arra, hogy Horvátországtól északra jelöljenek ki demarkációs vonalat." /2/ A szerb hadsereg 10-én már Zágrábban volt.

Közép-Európa sorsa főleg a francia kormányt érdekelte, amit alaposan megfontolt gazdasági, politikai és katonai érvekkel támasztottak alá. A belgrádi katonai egyezmény megkövetelte, hogy: "A magyar kormány összes csapatait északra vonja vissza attól a vonaltól, melyet a Nagy-Szamos felső folyása, Beszterce, Maros falu, a Maros folyónak a Tiszába való torkolata, Szabadka, Baja, Pécs, amely helyeket magyar csapatok nem tarthatnak megszállva, s a Dráva folyása alkot addig, ahol ez a folyó a szlavón-horvát határral összeesik."

A Károlyi-kormány a katonai konvenció aláírásával az ország kishatalni megszállását akarta elkerülni, s hogy a nagyhatalmak által garantált határok között készülhessen fel a további tárgyalásokra.

A Károlyi-kormány Horvát-Szlavónország "kötelékfelbontó akcióját" befejezett tényként könyvelte el, de a Vajdaság elszakadásával nem értett egyet. Ez azonban rövid idő alatt bekövetkezett. A "bánsági, bácskai és baranyai szerbek, bu-

nyevácok és a többi szlávok" 1918. november 25-i ujvidéki nagy népgyűlésének egyik határozata a Szerb Királysághoz való csatlakozás mellett döntött, míg a másik a Magyarországtól való elszakadást proklamálta. /3/ A népszkupstina kiáltványában követelte a szomszéd országokban lakó délszláv kisebbség jogainak elismerését.

A polgári demokratikus forradalom a maga módján lezajlott Észak-Bácskában is. 1918. november 2-án koalíciós alapon megalakult a Bajai Nemzeti Tanács. A parasztok és a kiszámu munkásság a környező helységeken is szervezkedni és mozgolódni kezdett. A szerb megszállók megérkezése azonban megakasztotta e terület további forradalmasodását.

Az Észak-Bácskában lakó délszláv etnikai csoportok

Észak-Bácskán -mint földrajzi elnevezésen- a Duna-Tisza közének körülbelül a Baja - Jánoshalma - Szeged vonaltól délre elterülő részét értjük. A vizsgált települések az említett időhatárok között egy kivétellel az akkori Bács-Bodrog vármegyéhez tartoztak, melynek székhelye Baja volt; a kivételt Bajaszentistván jelentette, amely 1930-ig Pest megyéhez tartozott. /Ma valamennyi Bács-Kiskun megyében található./

Bács-Bodrog vármegye egyike volt az ország legkevertebb nemzetiségű területeinek. Itt találkozott egymással a Dél-Bácska bunyevácsága a Duna-Tisza köze északi részének magyar tömbjével. Szintén ezen a területen huzódott át a Bánát és a Dunántul német szigeteit összekapcsoló sváb vonulat is.

A vizsgált területen és helységeken a délszláv népelemek közül legtöbben a horvátok, töredékük a szerbek csoportjába tartozott. A délszlávok egyes csoportjainak eredete ma még nem kellően tisztázott.

Az egyik legismertebb horvát etnikai csoportot a bunyevácok alkotják. Források által bizonyított, hogy a 17. század második felében menekültek a törökök elől Dalmáciából és Hercegovinából az észak-bácskai területekre is. Legnagyobb központjaik Baja, Szabadka és Zombor voltak. E váro-

sokban és ezek környékén magyarokkal és sok esetben németekkel együtt vegyesen éltek, és élnek ma is.

A másik, sokkal megfoghatatlanabb -és eredetét sokszor megkérdőjelező- etnikai csoportot a sokacok alkotják, akiket a kutatók zöme a horvátok közé sorol. Észak-Bácskában kizárólag Hercegszántón élnek. Korábbi hazájukból, Bosznia és Hercegovina területéről a 16-17. században érkeztek magyar földre. Hercegszántóra -egyes adatok szerint- kb. 50-60 %-uk a kurucok elől menekülve a Baranyából szökött át. /4/

A sokacokról Karl János egyik tanulmányában ezt írta: "A bunyevácok legközelebbi rokonai a velük egyidőben bevándorolt és sokáig nem is külön tárgyalt sokacok. A magyar nyelvben meghonosodott már a 'sokác' írásmód, bár ez bunyevácos és kerülendő, helyesebb a 'sokac'. Az, hogy a bunyevácokat sokáig egynek vették a sokacokkal, Fényes Elekre vezethető vissza, aki statisztikai kimutatásaiban a kettőt nem választotta el egymástól... A bunyevácoktól eltérő faji jellegüket ma is megőrzik /ti. a két világháború közötti időszakban -B.L./, mert csak egymás között házasodnak." Majd így folytatja: "Gazdaságban messze elmaradnak a tehetsős bunyevácok mögött..." /5/

Egyes kutatók között elterjedt az a nézet, miszerint a sokacok nem a horvát etnikumhoz tartoznak. Szerintük a zavart az okozta, hogy a katolikus vallás és a horvát etnikum közé sokan egyenlőségjelet tettek. Vannak akik a

sokacokat eredetileg görög-keleti vallásunak, mások katolikus szerbeknek tekintik. Amennyiben több oldalról bizonyítható lenne, hogy görög-keleti vallásuk voltak, úgy a sokacok egy része Hercegszántón a XIX. század végi aposztáziával lényegében nem áttért, hanem visszatért régi, ősei által gyakorolt vallásához. /6/

Korszakunkra Észak-Bácskában a jelentősebb számú horvát nemzetiségű lakosság mellett a szerbek száma igen megcsappant. A folyamat elindítója a déli határőrvidék 1871-1885 közötti fokozatos polgáriasítása, azaz a magyar, illetve a horvát közigazgatásnak való átadása. Rapcsányi Jakab 1934-ben kiadott monográfiájában a következőket írja: "... a határőrvidék megszűntével sok szerb család elköltözött a városból /ti. Bajáról, ahol nagyobb számban éltek -B.L./ és nagyon megfogyatkozott a szerb lakosság. A régi uralom nagyságát hirdette a nemrégiben még két templom azon szokása, hogy szerb vizkereszt napján a szerb parochia lelkésze a városházát megszentelte. De a felekezet lélekszáma ma már oly csekély, hogy nem fedezi az egy lelkészből és egy tanítóból álló funkcionáriusok fizetését és csak a régi nagyobb alapítványok tartják még fenn az egyházat. A teljesen lepadt hitközség a szerb megszállás alatt papját is elvesztette, mivel az a magyar állam fennhatóságának ellenszegült, a városból távozókhoz csatlakozott és velük ment el. Azóta Hercegszántóval egyesült az egyház." /7/

A pravoszláv egyház azonban -észak-bácskai hiveinek csekély száma ellenére- a két háboru között sem felejtkezett meg e területről és a tőle megszokott gondossággal ügyelt arra, hogy a hivatalos Magyarország szervei, képviselői ne szólhassanak bele egyházuk belső ügyeibe.

A délszláv etnikai csoportok megítélésénél megnyilvánuló bizonytalanságot tükrözi a vizsgált korszakban, 1924-ben induló és 1944-ig Budapesten évente megjelenő "Danica" kalendáriumok címlapja is. Az 1925-ös kalendáriumon például ez szerepel: "Kalendárium a Magyarországon élő bunyevácok, sokacok, horvátok, bosnyákok, rácok és dalmaták számára." /8/ 1927-től az utóbbi három csoport nevét elhagyták a címlapról. /9/

Az 1920-as és az 1930-as népszámlálás kimutatásai sem tekintik a bunyevácokat és a sokacokat horvátoknak. Az 1920-as népszámlálásnál a bunyevácokat és a sokacokat az "egyéb" kategóriába sorolták, s külön csoportként kezelték a horvátokat.

Délszlávok a statisztikák tükrében

A nemzetiségi kérdés kutatásánál rögtön felmerülő probléma, hogy mi az egyes nemzetiségekhez való tartozás kritériuma. Annak megítélése, hogy ki a n e m z e t i s é g i, pontosabban kit számíthatunk annak, több tényezőtől függő szubjektív álláspont. Ha például összehasonlítjuk a korábbi népszámlálások során felvett "a népesség megoszlása anyanyelv" ill. "nemzetiség" szerinti adatokat, akkor közel sem kapunk azonos számot. Az utóbbi mindig alacsonyabb, amibe a történelem folyamán oly sokszor tapasztalt diszkriminációtól való félelem is közrejátszott. Nagyon gyakori például, hogy valaki anyanyelvének a horvátot vagy a szerbet jelöli meg, ugyanakkor nemzetiségi hovatartozását illetően magyarnak vallotta magát, vagy éppen fordítva. /10/

A kutatások során keletkezett nemzetiség-meghatározások is különbözőek. Lényeges jegyként mást és mást emelnek ki. A két világháború közötti időszakból példaként álljon itt kettő /polgári/ "definíció". Haendel Vilmos szerint olyan jelentékenyebb embercsoport, "mely valamely konkrét állam területén -közös testi és lelki tulajdonságok által egybefűzve- más hasonló egyének mellett él, egységes és eredeti módon gondolkozni, érezni, akarni és cselekedni bír." /11/

Buza László a kérdés megítélésénél a szubjektív vonásokat hangsúlyozza: "Külső, objektív ismérv gyanánt első-

sorban a nyelv kínálkoznék; a statisztika is rendszerint a nyelv valamely meghatározott alakját: az anyanyelvet, társalgási vagy családi nyelvet, azt a nyelvet, melyet az illető legjobban beszél, veszi a nemzetiség meghatározásánál alapul. A nyelv azonban egyik alakjában sem megbízható kritérium, éppen úgy, mint nem nyújt megbízható ismérvet a lezármazás kérdése sem. Olyan objektív ismerv, melynek alapján az egyesek nemzetiségi hovatartozása mindig feltétlen bizonyossággal megállapítható lenne, egyáltalán nincs. A nemzetiség fogalma szubjektív fogalom; ebből következik, hogy az egyesek nemzetiségi hovatartozásának kérdése is csak az érdekeltek egyéni bevallása alapján dönthető el." /12/

A marxista meghatározások közül kiemelendő Kővágó Lászlóé, aki röviden, frappánsan így jellemzi a nemzetiség fogalmát: "A nemzeti kisebbség jellegű nemzetiség a lakosság többségét alkotó nemzettel azonos államban együtt élő, saját anyanemzetétől határral elválasztott népcsoport. Tagjait a nyelv, a kultúra, a hagyományok és a származás közössége, az összetartozás tudata, valamint a nemzetiségük megőrzésére irányuló akarat tartja össze. A nemzetiség települési területe lehet összefüggő, tömbtelepülés, de tagjai szórványban is élhetnek. Gazdasági érdeke a vele azonos területen, illetve azonos országban élő más nemzetiségű lakossággal közös, regionális érdek." /13/

A trianoni határok megváltoztatták az ország nemzetiségi összetételét. A Magyarországon élő nemzetiségek aránya 10% alá süllyedt. Létszámát tekintve erősebb kisebbségnek csak kettő számított: a német és a szlovák; melyek közül az előbbi száma meglehetősen magas volt a 8 millióra redukált országban. A soknemzetiségű Magyarországból így a térség nemzetiségileg leghomogénebb állama lett.

A különböző helyeken megjelent, nemzetiségi arányokat kimutató statisztikák a két világháború között -s néha később is-, igen nagy eltéréseket mutatnak. Ez nem véletlen, mivel e számokkal az egyes kormányok és a kimutatást készítő szervek céltudatosan manipuláltak. De a felszabadulást követő feldolgozásokban is különböző adatokat találunk, függően attól, hogy szerzőjük melyik korábbi statisztikát fogadta el, illetve milyen korrekciókat hajtott rajtuk végre.

Összehasonlítva például Moravek Endre: Nagymagyarország nemzetiségei -Múlt és jelen /Bp. 1934./ c. könyvének függelékében található adatokat Kassai Géza: Magyar történelmi sorsfordulók és a nemzetiségi kérdés /Kossuth, 1959./ c. munkájában közölt táblázatával, szembeötlő különbségekkel találkozhatunk, amely az 1918 előtti területre /1910-es népszámlálás/ és az 1920-as népszámlálásra vonatkozó adatok esetében is megfigyelhető.

Moravek munkájában közölt táblázat /VIII. Csonkagyarország lakosságának anyanyelvi megoszlása 1920-1930./

szerint a hazánkban élő lakosságból:

	1920	1930
Horvát.....	36.864	27.683
Szerb.....	17.132	7.031
Bunjevác, sokác stb.	23.228	20.564
Összesen.....	77.224	55.278

Kassai idézett munkájának adatai /116.p./ szerint
1920-ban az összes délszlávok száma: 53.989. /14/

Fogarasi Zoltán a Trianon utáni népesség anyanyelv szerinti megoszlásának vizsgálatakor a magyarországi délszlávok számát 49.019-ben állapítja meg. /15/ Ugyanakkor a népesség nemzetiségi megoszlásának feldolgozásakor délszlávokról tulajdonképpen tudomást sem vesz. /16/ A táblázat szerint:

Horvát.....	2.708
Szerb.....	3.633
Bunjevác, sokác stb. ..	1.511
Vend, szlovén.....	2.058
Összesen.....	9.910

Az 1920-as népszámlálás igen hiányos volt. A szerbek által megszállt területeken csak 1921. novemberében lehetett megtartani. /Egyébként egységes kritérium alapján 1880-tól irták össze a Magyarországon lakók anyanyelvét.

Azóta ez az anyanyelvi statisztika jelenti a nemzetiségi kimutatást./

A következő oldalakon lévő táblázatok Észak-Bácska lakosságának anyanyelv szerinti községenkénti megoszlását mutatják az 1920-as és az 1930-as statisztikai adatok felhasználásával. E táblázatok csak azokat a helységeket tartalmazzák, melyekben a délszlávok száma meghaladta a százat. Ezért a kimutatás nem teljes abban az értelemben, hogy nem adja az e területen lakó délszlávok "pontos" számát, mivel elszórtan más községekben is éltek. /Baja esetében az adat mindkét népszámlálásnál Bajaszentistvánnal együtt értendő. A mai északi külváros -korábban nagyközség- átcsatolására 1930-ban került sor./

Az 1920-as népszámlálás adatai: /17/

Járás, község	Jelenlevő összes népesség 1920-ban	A N Y A N Y E L V						Ma- gya- rul tud
		magyar	német	horvát	szerb	bu- nye- vác, so- kác	egyéb	
1. Bács- almási j.								
B.almás	11.517	2.982	7.030	10	6	1.468	21	9.907
Felső- csikéria	1.886	1.230	101	-	5	547	3	1.734
KATYMÁR	4.168	414	2.377	-	-	1.375	2	2.038
Tompa	6.354	5.770	61	2	15	497	9	6.294
2. Bajai járás								
Bácsbokod	3.916	1.525	1.602	-	-	788	1	3.729
B.borsód	2.408	1.334	791	-	-	280	3	1.989
Csávoly	2.869	356	2.010	1	-	498	4	1.814
Felső- szentiván	2.511	1.348	470	-	-	692	1	2.422
Vaskut	4.594	470	3.848	-	-	274	2	1.895
3. Her- cegszán- tói j.								
GARA	3.628	84	2.506	-	1	1.037	-	1.011
H.SZÁNTÓ	3.190	1.601	41	2	490	947s 80b	29	2.512
Baja tjv.	22.709	17.564	1.922	20	88	3.023	92	22.308
Ebből								
B.szent- istván	3.338	1.884	332	1	1	1.117	-	3.294

Az 1930-as népszámlálás adatai: /18/

Járás, község, m. és tj. vá- ros	Jelenlevő összes népesség 1930-ban	A N Y A N Y E L V						Ma- gya- rul tud	
		magyar	német	horvát	szerb	bu- nye- vác, so- kác stb.	egyéb		
1. Bács- almási j.									
B.almás	13.045	4.451	7.306	6	5	1.233	39	11.707	
Csikéria	1.975	1.348	225	-	1	398	3	1.844	
KATYMÁR	4.818	1.029	2.534	-	2	1.250	3	3.483	
Tonpa	5.483	5.051	31	3	2	378	18	5.447	
2. Bajai járás									
Bácsbokod	4.440	2.006	1.714	3	-	708	9	4.174	
B.borsód	1.845	1.115	624	-	-	106	-	1.686	
Csávoly	3.104	584	2.016	-	-	501	3	2.390	
Felső- szentiván	2.801	1.726	443	1	-	627	4	2.725	
GARA	4.124	341	2.673	5	1	1.101	3	2.080	
H.SZÁNTÓ	3.377	1.890	87	1	196	1.173	30	2.959	
Vaskut	4.907	644	3.995	7	-	258	3	2.761	
Baja. tjv.	27.935	24.469	1.766	8	23	1.615	54	27.689	
Ebből B.szent- istván	3.266	2.548	171	-	3	542	2	3.235	

A táblázatokban felsorolt helységekből lakó délszlávok száma összesítve a következő képet mutatja:

1920: 12.146

1930: 9.617

Összehasonlítva az 1920-as és az 1930-as adatokat egyértelműen kitűnik a délszláv elem visszaszorulása. Egyedül Csávoly és Gara község esetében nőtt létszámuk 1930-ban a tíz évvel korábbi állapothoz képest. Csávolyon 499-ről 501-re, míg Garán 1.038-ról 1.107-re.

Török László vármegyei szociális tanácsadó a m. kir. belügyminiszternek küldött jelentésében -többek között- az 1910-es és 1930-as népszámlálási adatokat is összehasonlította. Eszerint a nemzetiségi megoszlás a hivatalos statisztika szerint az alábbi képet mutatja: /19/

A megye össznépességéből

	nagyar	német	délszláv
1910	60,5%	29,3%	9,3%
1930	66,5%	25,6%	7,4%

Török László a nemzetiségek egymás közötti arányváltását is vizsgálta, és megállapította, hogy "1911 és 1930 között a megye magyar népességének tényleges szaporodása 29,0%-ot, a németiség szaporodása 2,8%-ot tett ki, míg ugyanakkor a bunyevácok száma 8.666-ról 8.132-re, 6,1%-al csökkent." /A szerző ide sorolta a sokacokat is./

A jelentés vizsgálja a nemzetiségek járásonkénti %-os megoszlását 1930-ban:

	magyar	német	délszláv
Bajai járás	50,6	36,8	11,8
Bácsalmási j.	59,3	31,9	8,5
Jánoshalmi j.	96,8	2,8	0,2

Megállapítása szerint a megye 26 községe közül 10-ben a németek és 9 községben a délszlávok arányszáma a magasabb, mint az illető nemzetiség átlagos vármegyei arányszáma. Számításai alapján 1930-ban /és tiz évvel korábban is! -B.L./ a legerősebb délszláv községek: Hercegszántó 34,7; Gara 26,7 és Katymár 25,9%-nyi délszlávval.

Statisztikai kimutatásokat azonban nemcsak a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal készített. A déli határ túloldalán is több ilyen nyilvánosságra hoztak. Ezekkel az SHS-Állam területi igényeit támasztotta alá, míg a kivonulás utániakkal a számukra kedvezőtlen területi döntések -szerintük-, minden etnikai elvet nélkülöző igazságtalanságait próbálták igazolni. A számokkal való manipuláció irreális eredményeket szült.

Íme néhány táblázat, amely ezt egyértelműen mutatja. A szerb-horvát nyelvű "Szabadkai Danica Kalendárium" 1919-es kötetében több mint 21 ezer Észak-Bácskában élő délszlávról tud. Helységekre lebontva ilyen képet ad:

Baja	7.456
Bácsalmás.	4.174
Bácsbokod.	1.395
Csávoly.	760
Felsőszentiván . . .	1.570
Gara	1.317
Hercegszántó	1.996
Katymár.	1.986
Mátételke.	641

Összesen tehát: 21.295. /20/ Megjegyzendő, hogy a felsorolásból még néhány -délszlávok által lakott- települést ki is hagytak. /Pl. Bácsborsód, Csikéria, Tompa./

1921. decemberében a "Neven" című szabadkai ujság a "Bajai Háromszög"-ről szóló cikkében a következő bácskai helységeket sorolja fel: Bácsalmás, Bácsbokod, Bácsborsód, Csávoly, Felsőszentiván, Gara, Hercegszántó, Katymár, Kunbaja, Madaras és Mátételke, ahol kb. 16-18 ezer délszláv, 15-17 ezer német és 8-10 ezer magyar él. /21/

A "Neven" a későbbiekben is foglalkozott az észak-bácskai délszlávok helyzetével. 1922. áprilisában megjelent cikkében az itt lakó délszlávok számát 25.950-ben állapítja meg. /22/

A szerb megszállás

A vizsgált terület lakóinak háboru utáni első nagy "élménye" a szerb megszállás volt. Ennek rövid történetét és a megszállás alatti életet már csak azért is vizsgálni kell, mert a délszláv népelemek ekkor mintegy "előretörnek", háttérbe szorítva a velük együtt lakó magyarokat és németeket. A 20-as évek több konfliktusának gyökerét is ezekben az esztendőkből kereshetjük. /23/

1918. november 5-én Misics vajda, szerb vezérkari főnök hadparancsában -többek között- utasítást adott arra, miszerint meg kell szállni a Bácskából a Bajától és Szabadkától délre eső területeket. Baján már 1918. november 13-án megjelent egy szerb tiszt több mint egy tucat katonával kíséretében. Következő napon megerősödve az újonnan jött két századdal birtokukba vették a középületeket és hozzáálltak a közigazgatás átszervezett irányításához. /24/ Nem volt könnyű dolguk. Hosszas huzavona, burkolt és nyílt ellenállás után csak december 14-én vette át Bácska, Bánát és Baranya Ujvidéken székelő népkormányja a város közigazgatását. /25/ De a konfliktusok ezzel nem szüntek meg.

A szerb megszállók az önrendelkezési jogra hivatkozva hozzákezdtek a Néptanácsok /Narodni Odbor/ megalakításához, melyekbe szinte kivétel nélkül csak délszláv származásúak kerültek.

zásuakat vettek be. Ezeket Szerb-Bunjevác, vagy Szerb-Sokac Néptanácsoknak nevezték el. Őket próbálták rászédni arra, hogy a Szerbiához való csatlakozás szószólói legyenek. A hangadó "propagandisták" a meg szállókkal érkező főleg zombori szerbek és kis számban ugyanebből a városból jövő horvátok /bunjevácok/ voltak; zömében közigazgatási tisztviselőnek álcázva. Beszivárgásuk és cserélődésük a meg szállás éve alatt folyamatos volt.

Baján 1918. november 15-én jelentek meg a falragaszok, amelyek november 17-re, vasárnap délelőtt tizenegy órára hívták össze a népgyűlést a Bunjevác Olvasókörebe. Itt alakították meg a Szerb-Bunjevác Néptanácsot. A falragaszok mellett szerb-horvát nyelvű meghívókat is nyomtattak. Ezeket röpcédulaként terjesztették. Ime néhány sora: "Testvérek! Bunjevácok és Szerbek! Ezekben az örömteli napokban az szükséges, hogy minden bunjevác és szerb testvér -felekezetre való tekintet nélkül- összefogjon a szent célok megvalósítása érdekében. Ezt kötelességként írja elő számunkra a bunjevác és szerb lélek, a szív és a becsület..."

Az alakuló gyűlés lefolyásáról semmiféle írásos feljegyzés nem maradt hátra. "A lapok sem hoztak róla tudósítást. Annyi bizonyos, hogy a tanács megalakult és Mikovics Koszta szabómester, Masirevics Milán kereskedősegéd és egy Trszkics György nevezetű egyén tagjai voltak." /26/ Megalakulásakor vagy később lépett be a Néptanácsba Dr. Jéliich Mihály és Dr. Vujics Maxim. Mindketten horvát ügyvé-

dek voltak. Knézy Lehel munkájában nem említi őket; valószínűleg azért, mert kevésbé kompromittálódtak és nem hagyták el az országot a megszállást követően.

Hogy a délszlávok ebben az időben Baján mennyire működtek együtt a szerbekkel és mennyire volt számukra szimpatikus a Szerbiához való csatlakozás gondolata kevés az adat.

"A szlávok csak csekély töredékét képezték a szerbek által megszállt területek lakosságának, mégis a belőlük választott kiszélesített szerb tanácsokkal /Prosireni Senat/ képviseltették a szerbek az egész megszállt terület lakosságát. A tanácsokkal üzött erőszakos kísérletezések legjellemzőbb példája éppen Baja, ahol az akkori 27 ezer lakosból alig néhány szerb család lakott, a szintén csak töredéket képező bunyevácságból pedig alig néhány család akadt, az is jórésztben a kényszer hatása alatt, amely csatlakozott a szerb mozgalomhoz. Mégis ezen töredéklakossággal kívánt a megszálló hatalom Baja és a Csonka megye sorsa felett dönteni." /27/

Megjegyzendő, hogy Baján -kivált Bajaszentistvánnaal együtt- jelentős számban éltek délszlávok. Erről az oldalról mindenféleképpen építhetett rájuk a megszálló szerb katonaság.

Baja városa azonban keményebb dió volt számukra, mint a "vidék". 1919. január 28-án Baját elválasztják Baranyától és a város a bajai születésű "Dolinka Vazul személyében külön főispánt kap". /28/

A városi magyar tisztikar korábban tett esküjét és fogadalmát 1919 tavaszán visszavonta. Ekkor a kormányzást teljes egészében a szerbek vették át.

A megszállók -Észak-Bácskában is- központi és helyi rendeletekkel próbálták helyzetüket konszolidálni. Jakovljevićs Milorad bajai rendőrfőkapitány 1918. december 18-án megtiltotta az osztrák-magyar katonai egyenruha viselését, hivatkozva arra, hogy a helyi katonai parancsnokság egy korábbi erre vonatkozó rendeletét sem tartotta be a lakosság. Így "...aki ezen rendelet ellen vét, arról a katonai járőr a ruhát leveti, s az illető ellen pedig el fog járni." /29/

Február 1-én Bugarszki Koszta főispán elrendeli, hogy "a megszállt területen levő hatóságok a demarkacionális vonalon túl levő hatóságokkal közvetlenül nem levelezhetnek", csak a "Narodna Uprava illetékes osztálya" közbejöttével, amely "az iratot a szerb-horvát-szlovén Narodna Vetye kiküldöttje útján a magyar kormányhoz fogja juttatni." /30/ A megszállók az alárendelt hatóságok levélforgalmát a cenzurával azonban nem tudták megfelelően ellenőrizni.

Az ujvidéki Népkormány plakátja szerint a megszállt területeket "a legszélesebb demokratikus alapon, az összes polgárság teljes jogegyenlőségének elve szerint, tekintet nélkül a vallásra, nemzetiségre és társadalmi osztályra" igazgatja. Az ujvidéki belügyi népbiztos 1919. január 31-i

hirdetménye ezért megköveteli mindenkitől, hogy "magatartásával a megszállott területeken a nyugalmat és a rendet ne zavarja." /31/

Közben 1919. január 18-án megnyílt a párizsi békekonferencia. Nikola Pasics a béketárgyalásokon résztvevő jugoszláv küldöttség vezetője 1920 augusztusáig Párizsban tartózkodott. 1919 elején arra "kérte a belgrádi kormányt, hogy a bánáti és bácskai lakosságra vonatkozó újabb adatokat bocsássonak a rendelkezésére, s főleg az itt lakók azon kívánságait, mely szerint az SHS Királysághoz csatlakoznának."

Egy táviratában a magyar statisztikai adatok használhatatlanságára hivatkozva azt kérte a kormánytól, hogy a belügyminisztériumon keresztül "szerezzenek pontos adatokat Szabadkán Gugánovity bunyevác paptól, és Mándity Urtól, a bunyevác írótól, arra vonatkozóan, hogy mennyi bunyevác, sokac és más szláv él a Baranyában és a Bácskában, különös tekintettel a bajai és bácsalmási járásokra..." /32/

Az ujvidéki Nagy Néptanács 1919. február 27-i ülésén megválasztják a március 1-re Belgrádba összehívott SHS Királyság Ideiglenes Népképviselőtétébe küldendő 24 delegátust és ugyanennyi pótküldöttet. Utóbbiak között egy észak-bácskait is találunk -Baja város képviselőtében- Lojza Bogdanovityot. /33/

1919 első hónapjaiban a bácskai délszlávok több gyűlést tartottak; az itt elfogadott határozatokat a szerb fővárosba küldték. Észak-Bácskában e helységek között volt Bácsal-

más, Bácsbokod, Bácsszentgyörgy, Baja, Csávolgy, Felsőszentiván, Gara, Katynár, Mátételke és Vaskut. /34/

Petar Pekić munkájában a bajai háromszög elvesztésének egyik okát abban látta, hogy ezeket a rezolúciókat Belgrád nem továbbította a békekonferenciának. /35/

Valójában Sztoján Protics kormányfő egy rövid táviratában értesítette a jugoszláv küldöttséget arról, hogy "Katynáron, Béregen, Bácsalmáson és Szántón" a délszlávok gyűléseket tartottak, melyeken egyetértettek az 1918. november 25-i ujvidéki határozatokkal és kérték, hogy kívánságukról értesítsék a nemzetközi békekonferenciát is.

Azonban Pasics nem volt meggyőződve az ilyen dokumentumok használhatóságáról, ezért azt tanácsolta a kormánynak, hogy "jó volna ha a Bácska és Baranya lakosságára vonatkozó adatokat összegyűjtenék és ezeket összehasonlitanák a hivatalos magyar statisztikákkal, ...mert a nemzetiségek számától fog függni a bácskai rendezés és nem az ilyen rezolúcióktól..." /36/ Tehát Pasics jobban bízott a számokban, mint a megszállt területekről küldött táviratokban. De a kormány sem volt biztos abban, hogy az ilyen dokumentumok békekonferenciának való folyamatos küldésével egyenes arányban nőnének a régió megszerzésének esélyei; ennek ellenére jelentős részüket továbbította Párizsba.

Belgrádba megérkezett az 1919. május 14-én Szabadkán tartott nagy népgyűlés határozata is, melyen "egyöntetű lelkesedéssel... Baja és Szabadka városok, továbbá Bácska,

Dusnok, Miske, Sükösd, Hajós, Felsőszentiván, Csávo ly, Bokod, Almás, Vaskút és az egész Felső-Bácska, valamint Pest megye déli részeinek lakossága nevében kinyilvánították, hogy a wilsoni önrendelkezési elvek alapján az SHS Királyság mellett foglalnak állást." /37/

Sztanojevity és Jovan Radonity történész professzorok 1919. június 23-án referáltak a jugoszláv békeküldöttség vezetőjének. Észak-Bácska megtartása érdekében egy statisztikai és egy gazdasági indokot hoztak fel. Az előbbi szerint Baján és környékén főleg délszlávok laknak. S ha ez nem lenne elég, akkor alá kell támasztani még egy érvel. Utóbbi a Ferenc-csatornával kapcsolatos volt. A beszámoló során kifejtették, hogy az SHS Királyságban óriási gazdasági és közlekedési gondokat okozna, ha Baja városát Magyarország számára ítélnék, mivel a Dunát a Tiszával összekötő Ferenc-csatorna vizét a Bajánál kezdődő folyóágból kapja, s amelyet bármikor és bármilyen indokkal le lehetne zárni. Ez a száraz esztendőben katasztrofális következményekkel járna egész Közép-Bácskára nézve. /38/ Ezek az érvek Clemenceauhoz is eljutottak.

A belgrádi kormány más tudósok segítségét is igénybe vette. 1919 nyarán Jovan Cvijity ismert antropogeográfust kérte fel, hogy látogasson el a Baranyába és a Bácskába, s az ott szerzett tapasztalatait foglalja írásba.

Cvijity szeptemberben Zomborból az SHS Királyság dele-

gációjának küldött jelentésében összefoglalta a Baján és környékén, ill. Szabadkán szerzett személyes és friss benyomásait, /Néhány nappal korábban elküldött levelében a baranyai adatokat bocsátotta a párizsi küldöttség rendelkezésére./

Cvijity meglátogatta a Baja-Bácsalmás-Hercegszántó háromszög minden helységét, s arra a konkluzióra jutott, hogy "a szerbek és bunyevácok nem alkotják e terület lakosságának relatív többségét sem, de számukat tekintve rögtön a németek után jönnek..., tehát számuk nagyobb a magyarokénál." /39/ Cvijity szerint "ezek nem is igazi magyarok, mint a Tisza mentén, hanem a bunyevácok, szlovákok, németek és magyarok... etnikai-keveréke..., minden mélyebb nemzeti öntudat nélkül; ebben a tekintetben lényegében egy indolens tömeg."

Cvijity a bunyevácokról nagyon pozitívan nyilatkozott. Megállapításai szerint "eredetüket tekintve... nagyon erősen dinári típusú lakosság, hasonló a Hercegovinában és a dalmáciai Zagorjeben, illetve a Nyugat-Szerbiában élőkhez; nagyon büszkéek eredetükre. A magyar, a zsidó és a német civilizáció hatása sem okozott náluk változást. Ők mindezt magukon átbocsátották, s a maguk módján fel is dolgozták..." Cvijity elismeri, hogy "a magyarországi elnyomás és jogtalanság állapotában a délszlávok nem eléggé öntudatosak, de most egyfajta nemzeti ébredés figyelhető meg náluk. Ha Bajat és a környező falvakat nem kapná meg a ju-

goszláv állam, akkor ez szerinte kétség nélkül az irredentizmus egyik területévé válna. /40/

1919.március 21-én kikiáltják a magyarországi Tanácsköztársaságot. Megkezdődik a proletárdiktatura gigászi küzdelme egy igazságosabb társadalmi rendszer kiépítéséért. Hogyan reagáltak erre a burzsoá államok? "Belgrádtól Szalonikin át Párizsig és Londonig... az a kép alakult ki, hogy Kun Béla rendszere az oroszországi szovjetek segítségével akar ellenállni a nagyhatalmi határozatnak, és hogy a változásnak más lényeges motivuma nincs is. A párizsi politikai és katonai vezetők... a Tanácsköztársaság kikiáltását maguk is zsarolásnak tartották..." /41/ A bolsevizálódás sehogysen illett bele a franciák közép-európai terveibe.

"A jugoszláv politikai és katonai körök a 'bolsevizmus' elleni harc szükségességét nem vetették fel, és a francia felkérésnek nem siettek eleget tenni. Azon voltak, hogy a Tanácsköztársaság leverésében való esetleges jugoszláv részvételért az antanthatalmakkal magas árat fizettesenek. Nemcsak néhány további területi engedményt akartak elérni, hanem az ország elismertetését és a katonai kérdések rendezését is." /42/ Közrejátszott ebben az USA fegyveres beavatkozást ellenző politikája is, melynek kormánya ekkor a fiatal jugoszláv állam "protektora" volt.

A Tanácsköztársaság vezetői 1919 áprilisában tartottak egy szerb-francia közös támadástól, melynek a cseh-szlovák és román hadsereggel egyeztetett időpontban való megindítása végzetes lett volna számukra. A belgrádi kormány az intervenciót tekintve azonban továbbra is tartózkodó maradt.

A szövetségesek végül is júniusban elismerik az SHS Államot. Így ezért egy intervenciót már nem kellett kockáztatni. A következő hónapban pedig már nem lehetett, mivel a júliusi általános sztrájk a kormány számára komoly figyelmeztetésként hatott, amelynek során a munkásság a Magyar Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország mellett tüntetett.

Észak-Bácskába a demarkációs vonal és a fővárostól való távolság ellenére eljutottak a proletariátus harcának fontosabb hírei; de a Tanácsköztársaság rendeleteit nem lehetett végrehajtani. Bács-Bodrog vármegyéből csak Rém, Borota és Kísszállás tartozott a proletárállamhoz Jánoshalma székhellyel.

A megszállt területeken 1919 áprilisában Dr. Bugar-szki Koszta zombori főispán-kormánybiztos megtiltja május elseje megünneplését, s akik ez ellen vétnek, azok "a kivételes törvények alkalmazása mellett lesznek felelősségre vonva." /43/ /A megszállók 1920-ban már engedélyezték május elseje megünneplését; sőt ezt megelőzően és ezt követően a fehérterror elleni több tiltakozó gyűlés

megtartását is./

A szerb megszállás többnyire közvetve, bonyolult áttételeken keresztül érintette a magyarok, a németek és -a másik póluson- az e területen élő délszlávok kapcsolatát. Bács-Bodrog vármegye alispánja már 1918. december 14-én Zomborban keltezett a járási főszolgabíróknak és polgármestereknek küldött levelében utasítja őket, "hogy a kinevezendő elöljárók kiválasztása tekintetében -különös figyelemmel a helyben lakó nemzetiségek egymáshoz való arányára- a legnagyobb figyelemmel legyenek." /44/ Ennek ellenére a megszállók a közigazgatás, gazdaságirányítás területén főleg az itt lakó délszlávok segítségét vették igénybe. Megbízatásokkal, munkával látták el őket.

A magyarországi proletárdiktatura sikereinek híre eljutott a megszállók fülébe is. A Vörös Hadsereg növekvő erejétől való félelmük is hozzájárult ahhoz, hogy 1919. április 26-án Dolinka Vazul főispán-polgármester aláírja azt a hirdetményt, melyben -a tiszai hadosztálykörzet parancsnokságának megkeresésére hivatkozva- felhívja a figyelmét az "1889, 1890, 1891 és 1892. évben akár Baján, akár másutt született és Baján tartózkodó szláv nemzetiségű /szerb, bunyevác stb./" férfiaknak, hogy összeírás végett azonnal, de legkésőbb három napon belül a rendőrkapitányságon jelentkezzenek; függetlenül attól, hogy teljesítettek-e már katonai szolgálatot vagy nem, illetve alkalmasak-e vagy nem. /45/

A megszállók a délszlávok feltétlen hűségére alapozva, bíztak abban, hogy a közigazgatás mellett most már a katonaságnál is hasznukat lehet venni, s a toll után fegyvert is mertek a kezükbe adni.

Ha megnézzük azoknak a névsorát, akiket kitoloncoltak, börtönbe zártak, akkor ezek között alig találunk délszláv nemzetiségűt. Utóbbiakkal alig volt konfliktusuk. Ennek alátámasztására íme néhány a megszállás alatt meghurcolt egyének közül: Bielitzky Károly hercegszántói gyógyszerészt és Huszár Ákos bácsalmási aljegyzőt tettleg is bántalmazták. Pollák József bajai butorgyárost és Szász Ottó földbirtokost letartóztatták, majd bizonyítékok hiányában szabadlábra helyezték őket. Utóbbi a szerb hatóságok kémkedéssel és hazaárulással vádolták. Meskó Zoltánt 1919 nyarán lezárták, Szaulich Antal ujságíró 1918 decemberében tuszként három és fél hónapra a péterváradi kazamatákba internálták, majd 1921 februárjában hazaárulás vádjával újból letartóztatták, melynek során több hónapot töltött vizsgálati fogságban. A megszállók kiutasították a városból Meskó Ottó tisztviselőt és 1921 áprilisában dr. Fischl Ferenc ügyvédet. Borsay István bajai polgári iskolai hit-tanárt a börtönből való kiengedése után utasították ki. Birinyi József ujságíró a hatóságok kellemetlenkedéseire meneküléssel válaszolt. /46/

1919 őszén a "degradált Dolinka" helyébe Mátics Mártont nevezték ki a megszállt terület kormánybiztosává, s

"vele megkezdődött Baja város siralomházzá avatása" -írja Rapcsányi Jakab. /47/ "Hét havi fogsággal sujtotta Baja néhány kifogástalan lakóját, mert a szerbek kivonulása esetére polgári őrséget szerveztek. Ezek voltak: Benkő Sándor huszárezredes, Rumbach István mérnök, Kolozsvári Árpád számvevő, V. Losoczy György tanár, Lovász Dezső százados, Oltványi István, dr.Hechtl /Hollós/ József, dr.Versényi Jenő rendőrségi tisztviselő, Michits László leszerelt katonatiszt." /48/

Nézzük meg közelebbről a megszállás alatt lévő falvakat; azokat, melyekben számottevő délszláv etnikum is lakott. Mennyiben változott e helységek élete?

Felülről nézve úgy tűnt, hogy békességben éltek a megszállók a helyi lakossággal. Természetesen ehhez hozzájárult az is, hogy a szerbek szinte minden rendbontást már csirájában -fegyvereikre és katonáikra támaszkodva- elfojtottak. Erről az időszakról például egy szemtanu a következőket mondta: "A szegényember számára ez akkoriban semmi hátránnyal nem járt. A szerbek sokat adtak arra, hogy minden felnőtt ember, aki máshol vállal munkát, szervezett munkás legyen. Ki is adták a rendeletet, hogy szakszervezeti tagság nélkül /! -B.L./ nem lehet munkát vállalni. A fizetőeszköz a dinár volt, és nem is volt rossz pénz. Időnként gyűléseket is tartottak a népnek. Egy ízben a szónok ilyesmit mondott, miközben kezével Rém felé mutatott /magyarok által lakott község néhány kilométerre

Felsőszentivántól, ahol már Horthyék voltak az urak -B.L./:
Odaát pribékek aggatják a fákra az embereket./49/

A valóság azonban más volt. Mélyebbre hatolva konfliktusok tucatjai tárulnak szemünk elé. Kétségtelen az a tény, hogy az ellentétek nem voltak minden időben és mindenütt hasonló erősségűek; térben és időben is változó képet mutatnak. Ez természetesen a megszálló csapatok parancsnokainak és katonáinak vérmérsékletétől is függött. Igaz az is, hogy a szegényebb családoknak -nemzetiségre való tekintet nélkül- kevesebb konfliktusuk volt az okkupátorokkal.

Egy Baján nyomtatott 1919.január 20-i keltezésű és Jakovljevićs rendőrfőkapitány aláírásával ellátott hirdetmény a szerb hadtest-parancsnokság a katonaság élelmezése tárgyában tett rendelkezéseit tette közzé. Eszerint a Minisztertanács engedélyezte "a katonák élelmezésére szükséges cikkek requisitióját", hozzáfűzve, hogy "a cikkek az elrendelt ár szerint fizetendők..." /50/ Utóbbira ügyeltek a legkevésbé, ha egyáltalán fizettek.

1919 nyarán belgrádi utasításra hivatkozva vontatottan hozzákezdtek a bajai és a bácsalmási járások kiürítésének előkészítéséhez. Egyes katonák híresztelni kezdték, hogy ezeket a területeket rövidesen elhagyják. Erre az eseményre azonban még két évig várni kellett.

A rekvirálások főleg a magyarokat és a németeket érintették, mivel -a délszlávokkal ellentétben- tőlük volt is mit elvenni. Tehát az esetükben megfigyelhető nagyobb ará-

nyu rekvirálás nem kizárólag a nemzetiségi diszkriminációval, hanem -legalább ugyanannyira-, jobb gazdasági helyzetükkel is magyarázható. Nem sokat használtak a belgrádi kormánynak küldött "panaszlevelek" sem. /51/

A megszállt észak-bácskai területeken a legszigorubb rekvirálások egyikét a szerbek 1919 júliusában foganatosították. A károsultak most is elégedetlenkedtek. A belgrádi Hadügyi Minisztérium kérésére kimutatások is készültek az elvitt állatokról. /52/ Ezek egy része helységekre lebontott "globális" számokat tartalmaz. Ennél érdekesebbek azok a nyilvántartások, amelyek a károsultak nevét is tartalmazzák. A bajai kárigénylőkről készített egyik 1919. novemberi irat szerint például a feltüntetett 32 név -eredet és hangzás szerint- 23 német és 9 magyar egyént takar. /A ceruzával tett bejegyzések mutatják, hogy akadtak hamis bejelentők is!/

Egy másik listán csak három bajai lakos neve szerepel; a felsorolás valamilyen ok miatt félbeszakadt. A károsultak között kettő német, egy pedig magyar volt. Az 1919 júliusában a szerémségi Indiára hajtott jószágok tulajdonosainak töredékét még a nyár folyamán kártalanították a szerbek oly módon, hogy az elvitt állat fejében másikat adtak. A darabszámba úgy-ahogy ügyeltek, de az elvett jószág minőségét és értékét figyelembe sem vették.

Nem volna azonban hiteles a kép, ha a rekvirálások károsultjai kapcsán csak magyarokról, és németekről beszél-nénk. Délszlávoktól is rekviráltak, fenntartva továbbra is az állítást, hogy ezek zöme nem őket érintette.

Egy a bajai rendőrkapitányságon 1920 májusában felvett jegyzőkönyv szerint Bosnyák Mihálytól "a múlt év július havában 2 drb... lovat rekviráltak el, mely lovak járulatokkal ellátva voltak, s... akkori értékük egyenként 5.000-5.000 korona, tehát összesen 10.000 korona volt..." A fent említett lovak helyett 1919 augusztusában India községben a "provizórius jószágállományból" Bosnyák Mihály kettő másikat kapott, "mely jószágok a szerb állami sütésű bélyegzéssel is el voltak látva."

A megszállók a délszláv család esetében sem figyeltek az okozott kár teljes megtérítésére, s a cserébe kapottak értéke megsemmisítette a rekvirált jószágokét, mivel a jegyzőkönyv szerint "az egyik paripa ló jelenleg is oly beteg és oly sánta, hogy avval fuvarozni, vagy terhet szállítani képtelenség, s ezen lovat csak folyton ápolgatni és etetni kell, azonban hasznosítani csak alig-alig lehet."

A másik lóban viszont -amely jobb állapotban volt-, egy Gyurinovity János nevű egyén a sajátját vélte felfedezni, s amelyre be is jelentette az igényét.

Bosnyák Mihályné a rendőrkapitányhoz intézett kérelmében felsorolja, hogy Gyurinovity igénye miért nem megalapozott. Eszerint Gyurinovity nem merte bejelenteni az ál-

latot és így a rekvirálási nyilvántartásban sem szerepel. Másrészről iszákosnak és könnyen befolyásolható egyénnek tartják. Bosnyák Mihályné igazában bizva a rendőrkapitány mellett Beslin Milivoj gazdasági tanácsnok segítségét is kéri abban, hogy az említett ló birtokukban maradhasson, annál is inkább, mivel férje hadirokkant és így nehezebb munkára nem képes. /53/ /E sorok délszláv nemzetiségűek egymás közötti konfliktusáról tudósítottak./

A megszállók által teremtett -konszolidáltnak nem nevezhető- helyzetet sokan kihasználták. A demarkációs vonalon túli, ill. az Észak-Bácskán kívüli megszállás alatt lévő területeken az élelmiszer ára többszöröse volt az itteninél. Egyes cikkeknel a négyszeresét is elérte. /54/ A lakosság így, pontosabban annak egy része könnyű kereseti lehetőséghez jutott.

Élelmiszerben nem, de más árucikkekben Észak-Bácskában is hiány mutatkozott. A szerbek 1919 februárjában felhívják az áremelkedésre váró kereskedők figyelmét, hogy a "rejtett árukat azonnal hozzák elő és a közfogyasztásra bocsássák. Ellenkező esetben a legszigorubban lesz megbüntetve..." /55/ Tisztában voltak azzal, hogy az egyes cikkeknel jelentkező áruhiány, ill. az egyes élelmiszerek esetében fellépő árubőség az illegális kereskedelem, a csempészet kiváltó oka lehet.

Nem sokáig nehezítette a helyzetet, hogy a szerbek csak az általuk lebélyegzett magyar papírpénzt fogadták

el. A meg nem szállt területekről behozott vagy becsempészett bankjegyeket az itt lakók maguk készítette bélyegzőkkel, sőt az is megtörtént, hogy kettétört kukoricacsutkával "pecsételték le". A szerbek hivatalos bélyegzőinek lenyomata annyira elmosódott, hogy alig különbözött a csutkától. Az áru- és pénzcsempészek között sok volt a délszláv, akik nyelvismeretük következtében könnyebben magyarázkodhattak, mint az elfogott más nemzetiségűek. A nyerészkedők nem ijedtek meg a gyakran kifüggesztett és szigorú büntetést kilátásba helyező plakátoktól sem.

Mint már említettük a közigazgatásban és az újjáválasztott képviselőtestületekben főleg "lojális" délszlávokat találunk. Garán az 1920. január 16-i rendes közgyűlésen résztvevő 19 egyén esetében -melyben bennefoglaltatnak az elöljárók /bíró: Karagich Máté, jegyző: Aner Emil/, az esküdtek és a képviselők is- a következő nemzetiségi megoszlás mutatható ki: /56/

délszláv: 12

német: 6

magyar: 1

Katymáron az 1920. január 4-i közgyűlésen résztvevők nemzetiségi összetétele: /57/

délszláv: 20

német: 4

magyar: -

Fél év múlva a jelenlévők nemzetiségi aránya /1920. július 18./: /58/

délszláv: 16

német: 2

magyar: -

Az év elején megtartott gyűlésen a délszlávok száma ötszöröse volt a németekének. Fél év múlva pedig nyolcszorosa.

A képviselőtestületek munkájában a délszlávok tehát községi arányszámukat messze meghaladó mértékben vettek részt. De volt olyan község is, mint például Csávoly, ahol a közigazgatás "demokratizálódott" annyiban, hogy a megszállás alatt a magyarokat is bevették. Előtte majdnem kizárólag német és délszláv képviselők voltak. /59/

A szerbek kivonulása után a helyi lapok "a megszállás nyomoruságos éveiről" cikkeztek, melynek elhuzódásáért többben -ha így konkrétan leírni nem is merték- a délszlávokat, s főleg a bunyevácokat okolták. Mi volt ezek bűne? A kommunikációra amúgy is éhes szerbekkel való kapcsolat. Ez azonban nagy részüknél csak beszélgetésre korlátozódott. Nyelvismeretük miatt a szerbek rájuk voltak utalva; a magyarok viszont gyakran egyenlőségjelet tettek közéjük. Így váltak egyesek szemében a délszlávok is megszállókká, nem kívánt idegenekké.

Képzeljünk el egy magyar jómodu parasztot, akinek délszláv nemzetiségű szomszédját a szerbek többször felkeresik, kérését méltányolják; míg őt -a magyart- különféle

idézésekkel, mondvacsinált ürüggyel zaklatják és zavarják. Sokszor a termelésben és a szabad mozgásban is akadályozzák. /Pl. a demarkációs vonalon túl lévő birtoka művelésében. /60/ Vagy: a heti piacok idején Baján gyakran meg- esett, hogy a megszállók az árusok mozgását -melyeknek nagy része a környező falvakból érkezett-, néha órákon keresztül gátolták, jelenlétükkel zavarták. Korabeli szemtanuk szerint ilyenkor minden utcasarokra jutott egy-két agyagszinű egyenruhás szuronyos katona./ Ilyen helyzetben a délszlávokkal szembeni ellenszenv fokozódásához nem is kellett tulságosan sok indíték.

A megszállás alatt a délszlávok és a velük együtt lakó más nemzetiségűek között a távolság növekedett. Néhány helyen csak átmenetileg és rövid időre. Az is tény, hogy a gazdaságilag azonos szinten állók közötti konfliktusok ritkábbak és kevésbé erősek voltak. Így az összeütközéseknek az eltérő gazdasági helyzet is tápot adott.

A katonaság és a civil közigazgatási tisztviselők között a lakosság ritkán tett különbséget. Ha mégis differenciált, akkor csak a közkatonák irányába mutatott kisebb ellenszenv formájában. S nem beszélhetünk olyan foku megkülönböztetésről, mint amilyenről az alábbi sorok tudósítanak. A szerbek baranyai és pécsi tapasztalataikat így foglalták össze néhány évvel később: "Hadseregünk... már a bevonuláskor a legnagyobb tiszteletnek örvendett. Katonáink rokonszenves fellépései, mindenki irányába megnyil-

vánuló nyíltszívűsége...., tisztjeink demokratizmusával párosulva az egész nép olyan szeretetét váltotta ki magának, hogy katonáink szabadon mozoghattak, minden nagyobb elővigyázatosság nélkül a legmagyarabb helységekből is... A hadseregünk iránt megnyilvánuló tisztelet később is megőrződött. Civil hatóságainkat gyűlölték és alig várták, hogy megszabaduljanak tőlünk, ezzel szemben katonáinkkal korrektak voltak és a legmesszebbmenőkig biztak bennük." /61/

1919 őszére a bajai háromszögért való harc az SHS Állam részéről erősen lanyhult, s egyre inkább elmaradt a Baranyaért vívott küzdelem mögött. Ez azonban korántsem jelenti, hogy lemondtak volna Észak-Bácskáról. Ezt bizonyítja a valószínűleg 1920-ban, s talán a trianoni békeszerződés aláírását követően született az antant határkijelölő bizottsághoz küldött terjedelmes szerb "Memorandum", melyben újólalगत alá támasztják a területre vonatkozó igényeiket.

A dokumentum bevezetőjében leszögezi: "Ha a határoknak Párisban történt megállapítása ki nem igazíttatnék a szerb nemzet javára, a legnagyobb igazságtalanság követtetnék el épp azokon, akiket segíteni kellene és minden ok nélkül favorizáltatnának a magyarok, kik a legnagyobb igazságtalanságokat követték el." /62/ Ezt követően igényük jogosságát történelmi, jogi, gazdasági, vízrajzi és vízműtani, néprajzi és vallási indokokkal támasztják alá.

A történelmi okok tárgyalásánál rögtön leszögezik, hogy

"Az egész Bácska, a Baja és Szabadka közti rész is, ósidóktól fogva szerb nép által volt lakva, ha mindjárt a nemesek más nemzetiségűek is voltak." /63/ Hozzáfűzve: "Ma amikor ezek a területek a szerb fegyvereknek a szaloniki fronton kivívott győzelmével felszabadítottak, nekünk jogunk volna követelni az egész bajai háromszöget, mert minden magyarosítás és erőszakoskodás dacára, itt még ma sincsen egy harmadrésznyi magyar és az összes faluk már közel 400 esztendeje szerbek." /64/

A jogi indokok között megemlíti, hogy: "A közigazgatásban és igazságszolgáltatásban akkor tartatnék fenn legjobban a jogfolytonosság, ha az egész terület közigazgatási egység nekünk jutna, tehát a bajai és almási járás is." /65/

A memorandum szerint Katymárt nemcsak azért kell megkapni, "mert abban alig van magyar, hanem azért is, mert a párisi határvonal mentén fekvő határának nagyobb része a mi oldalunkon marad, s a nép nem élhet meg földje nélkül."

Hercegszántóra azért tartanak igényt, mert lakosságának kétharmada szerb, "de még azért is, mert mellette terül el a 9.000 holdas Karapanzsa puszta, Frigyes főherceg magántulajdona, azé az irgalmatlan hadvezéré, aki megengedte és elrendelte, hogy a magyarok 1914 augusztusában Sabácon gyujtogassanak, fosztogassanak, ártatlan embereket, nőket és gyermekeket leöljenek és megszégyenítsenek... Nem igazság, hogy ez a föld a magyaroknak jusson. A bizottság nem engedheti meg azt, hogy a szántóval szép asszonyok és lá-

nyok raportra menjenek, hogy valami habsburgi megint lefényképezze, ahogy lefényképezte őket Vilmos császár, amikor ide jött vadászatra. A minimumnak minimuma, amit nekünk követelnünk kell, és amit kell, hogy megkapjunk: az Szabadka északi határán kívül, az egész Almás helység mindkét vasutvonallal, Kunbaja, Madaras, Katymár, Tyuritypusza, az egész Szántová falu, gazdasági okokból, mert kereskedelmi centrumuk és piacuk Zomborban és Szabadkán van..." /66/ Frigyes főherceg földjéből és annak jövedelméből a sabáci rokkantakat és a bácskai önkénteseket akarták kielégíteni.

A "határkijelölő entente-bizottság"-hoz küldött memorandum leszögezi: "Ma bajai háromszögben még tíz falu van, ahol a bunjevácok vagy többségben vannak, vagy többségben a magyarokkal szemben ott is, ahol a németekkel szemben kisebbségben vannak. Ezek a falvak: Gara, Vaskut, Szentistván, Csávoly, Szentiván, Máteovics, Bikics, Bácsalmás, Katymár, Rigyicza és Szántova." /67/ /A valóságban tizenegyet soroltak fel!/"

De nem feledkeztek meg a szerkesztők a nép akaratának kinyilvánításáról sem. Nem hagyták kiaknázatlanul a hercegszántói sokacok századvégi aposztáziáját sem: "A szántovaiak többsége minden terror ellenére még az 1899.évben áttért a görög-keleti hitre, noha maga az osztrák császár érvényesítette befolyását a szerb patriarchánál, hogy ez meg ne történjék. A nép akarata volt a döntő. Ezeket a szerbeket, akik a hatalmas osztrák császárnak és udvarnak is ellenállottak,

mi most el nem veszithetjük... /68/

A memorandum szerint a katymári bunyevácok már tíz évvel korábban át akartak térni a görög-keleti hitre, "azonban a kiküldött zsandárok nem engedték, hogy lelkesz jöjjön a faluba. Amikor a konservatív földműves nép elhagyja a régi hitét nemzetisége kedvéért, ez a történelemben tetőpontja a nemzeti érzésnek, mert rendszeren fordítva történik. Együttal pedig bizonyíték ez arra nézve is, hogy mily igazságtalanul végezték a magyarosítást az egyház segítségével." /69/

A terület SHS Államhoz való csatolásával a bajai háromszög lakossága is egyetért; nemcsak a népesség több mint egyharmadát kitevő délszlávok, hanem a németek is "kik a lakosság legnagyobb harmadát teszik ki..." /70/

"Hogy az összes szerbek, sokácok és bunyevácok, az egész bajai háromszög hozzánk akarnak tartozni... igazolja az a sok küldöttség is, miket Belgrádba küldtek és kérték, hogy a békekonferencián óhajaik figyelembe vétessenek, sőt Párisba is elment egy bunyevác küldöttség..." /71/

A fenti memorandum másolatát a határkijelölés munkálataiban résztvevő magyar bizottság egyik tagja is megszerezte, melynek eredeti fordítását együtt küldte el a belügyminiszternek az azt cáfoló jelentéssel. A jugoszlávok érveit a "történeti okok"-tól a "stratégiai indokok"-ig pontról pontra elemzik és ellenérvek tucatjával próbálják megcáfolni.

A magyar jegyzék szerint Észak-Bácska községei "régi magyar telepek, s ...az ott a magyarokkal egyidejűleg vagy később letelepedett szerbek, úgy, mint más bácskai községekben is, az 'egykerendszer' következtében fogytak; a görögkeleti vallással járó szigorú és hosszantartó böjtölések, valamint a szerbeknél divatos iszákosság következtében elsatnyultak, s így lassanként kipusztultak. Ehhez járult a szerb népnek a munkához való lomhasága és a földművelésben /való/ járatlansága. Ezért nem volt képes a szerb lépést tartani a szorgalmas és értelmes magyarral s némettel és így tönkremenve, eladta földjeit és más vidékre költözködött, ahol kisebb áron rosszabb földhöz jutott." /72/

"A szerbek más vidékeken való számbeli fogyásának, sőt sok helyről való teljes kipusztulásának okai is a fentiekben és általában a nép balkáni erkölcsiben keresendők" -állapítja meg a dokumentum.

Megállapítása szerint egyetlen község bunyevác lakossága sem magyarosodott el, de nem is magyarosodhatott, mivel anyanyelve ellen agresszív módon soha nem léptek fel. Ezt bizonyítja az is, hogy bár valamennyi bunyevác beszéli a magyar nyelvet, de egymás között csak őseik nyelvén érintkeznek.

A jegyzék további része -hivatalos statisztikai adatokra hivatkozva- megcáfolja a szerb memorandum azon állítását, hogy az említett tíz faluban a délszlávok többségben lennének a németekkel vagy a magyarokkal szemben. Sőt Bács-

bokodon, Csávolyon, Hercegszántón és Mátételkén a magyarok vannak többségben a németekkel és a bunyevácokkal szemben is.

Kategorikusan leszögezi, hogy: "A szántovai földművesek 1899.évi tömeges áttérése a szerb görög-keleti hitre és a katymári bunyevácoknak ugyancsak a görög-keleti hitre való áttérésének magyar zsandárokkal való megakadályozása: tendenciózus mesebeszéd." /73/

A szerb követelések jogosságát nem támasztják alá azok a 8-10 emberből álló küldöttségek, amelyek Belgrádban és Párizsban is megfordultak, mivel nem a bajai háromszög délszlávjainak megbízásából jártak el, így nem képviselhették őket. A magyar jegyzék szerint: "Csupán a szántovai sokácoknak és szerbeknek egy elenyészően csekély kis töredéke szerb érzelmi. Ettől a töredéktől eltekintve, a bajai háromszög lakossága kivétel nélkül visszavágyódik az anyaországhoz és irtózik a balkán impériumtól. A bunyevácok egyenest gyűlölnék mindent ami szerb." /74/

E dokumentumok mutatják, hogy mindkét fél ragaszkodott az Észak-Bácskához, de igazán hathatós érveket már csak azért sem tudtak területi igényeik alátámasztására felhozni, mivel e régió nemzetiségileg vegyes lakossága.

Egy idő után a szerbek belátták, hogy terveikben csak a délszlávokra alapozni nem elegendő. Meg kell nyerni a magyarokat és a németeket is. Hangoztatni kezdik, hogy az új jugoszláv államban rájuk is számítanak. A szabadkai "Neven" c. lapban a propaganda minden eszközét felsorakoztatják. 1920-ban Szabadkáról Pécsra utazóban a határnegálapító bizottság tagjai egyes észak-bácskai községeket is érintettek útjuk során. /75/ A cikk szerint annak ellenére, hogy az itt lakók csak egy nappal korábban értesültek erről, tömegesen vettek részt a küldöttség vonatának üdvözlésén. Az ujság beszámolóját így folytatja: "Az angol /tiszt/ kinézett a vonat ablakán és volt mit látnia: legalább hat-ezer ember tolongott az állomáson jugoszláv állami és szociáldemokrata zászlókkal a kezükben. Ezek magyarok és németek voltak Bácsalmásról és a környező falvakból: Mélykutról, Tataházáról, Katymárról és Kunbajáról." /76/

Források arra vonatkozóan nincsenek, hogy a délszlávok közül mennyien voltak az elszakadás mellett, de annyi bizonyos, hogy a "Nagy Szerbiá"-val való rokonszenvezés közöttük egyáltalán nem tekinthető sporadikus jelenségnek. S feltételezhető az is, hogy a kezdeti -talán egy évig tartó- lelkesedés a kivonulás idejéhez közeledve egyre kisebb mérvű lett.

Az átcsatolást kérő táviratok küldésével az egyes községek a trianoni békeszerződés aláírása után sem hagytak fel. Ezek azonban egyre inkább a szerb megszállók sugalma-

zására íródtak.

Bácsbokod község 1920. szeptember 23-i bizottsági ülésén határozta el a távirat elküldését Dr. Milenko Vesznicsnek, a belgrádi Minisztertanács elnökének. Itt már újból a délszlávokra apellálnak. A bácsbokodiak táviratának szövegét a katymári községi képviselőtestület október 3-i rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve tartalmazza: "A bácsbokodi bunyevácok nevében kérjük és követeljük a Magas Királyi Kormánytól, hogy a Bajai Háromszög képviselve legyen az Alkotmányozó Nemzetgyűlésen, és a Bajai Háromszögben is legyenek alkotmányozó nemzetgyűlési választások. Erős és rendithetetlen akaratunk, hogy Jugoszlávia védőszárnyai alatt maradjunk.

Mi bunyevácok és velünk együtt a németek és a magyarok abszolút többsége sem fogja soha megengedni, hogy a Bajai Háromszöget megszállják rossz hírű magyar szomszédaink csapatai. Porrá és hamuvá változtatjuk a Háromszöget, de nem engedjük ki kezeink közül. Nincs olyan földi hatalom, amely ne respektálná a nép akaratát. A Bajai Háromszög lakosságának kétharmada a demokratikus Jugoszláviában kíván maradni." /77/

A bácsbokodiak indítványára a katymáriak is hasonló táviratot küldtek. A szövegben lényeges eltérés nincs, kivéve azt, hogy míg a bácsbokodiak a kétharmados többségre hivatkozva akarnak csatlakozni, addig a katymáriak szerint: "a Bajai Háromszög egész népe -kis kivétellel- a de-

monokratikus és szabad Szerb Államban akar maradni." /78/

Jugoszláviában az alkotmányozó nemzetgyűlési választások 1920 novemberében zajlottak le. A bajai háromszögben végül is nem került rájuk sor. Így a táviratok nem hozták meg a kívánt eredményt; de nem is hozhatták, mivel a győztes nagyhatalmak és -e térség után leginkább érdeklődő- Franciaország beleegyezése nélkül határmódosításról szó sem lehetett. Így az etnikai érvek alátámasztását szolgáló táviratok Belgrádba való eljuttatása nagyfokú naivitást árul el mind sugalmazóik, mind küldőik részéről.

A megszállás alatti községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek konkrét konfliktusokról ritkán adnak hírt. Kifelé a nyugalom látszatát kellett kelteni. Azonban egy katymári 1921 áprilisában megtartott ülés szerb-horvát nyelven vezetett jegyzőkönyve ilyenről is beszámol. /79/

A jegyzőkönyv a képviselőtestület energikus reagálását tartalmazza a korábban elmozdított községi bíró és jegyző felülről történő visszahelyezési kísérletére. De e sorok egyben Katynár község történetének szűk keresztmetszetét is adják.

Ispánovics Pál és Dungyerszki Ferenc "működését" -akikkel a megszállók sem rokonszenveztek- 1920 őszén felfüggesztették. A következő év tavaszán váratlanul megérkezik Bács-Bodrog vármegye alispánjának 2007/921.számú fegyelmi határozata, mely szerint az előbb említett előljárókat vissza kell venni korábbi szolgálati helyükre. /80/

Az áprilisi rendkívüli közgyűlésen megindokolják elutasító magatartásuk okait. Idézzük: "Katymár község -ig Isvánovics és Dungyerszki voltak a falu vezetői- sohasem volt nyugodt és elégedett, de ahogy működésüket felfüggesztették, azóta a legnagyobb rend és békesség honol, ezért ... kérjük a megye adminisztratív választmányát, hogy az Alispán Ur fent idézett fegyelmi határozatának végrehajtását hiusítsa meg." Ezután Vujkov József helyi lakos, a képviselőtestület tagja állt fel és a következőkről számolt be: "Ismert a képviselőtestület előtt is, hogy az állásában felfüggesztett bíró és jegyző működésének ideje alatt Katymáron a legnagyobb rendetlenség és abszolutizmus uralkodott. Ha valaki sürgős, ügyes-bajos dolgával, elintéznivalójával elment a község házára, akkor ahelyett, hogy ügyét elintézték volna, megsziadták és kikergették a hivatalból."

A panaszok között szerepelt az is, hogy a bíró és a jegyző tudtával néhány embert 25 botütésre ítélték, míg mások hatalmas összeg fizetésére kényszerültek, hogy ezt elkerüljék. Egy másik vád szerint hanyagul kezelték a község vagyonát, s az ebből vásárolt vászonból ingeket varrattak a saját maguk számára. E visszás esetekről korábban panasz formájában értesítették az előljáróságot is, amely viszont nem vizsgálta ki azokat. Az ülés felszólítja, hogy nyilatkozzon a tekintetben, hogy mi lett e panaszok sorsa, mert "most nem engedhetjük meg szabad és demokratikus államunkban az olyan abszolutizmust és népelnyomást, mint

amilyen az a magyarság uralma alatt volt." /81/

Tovább sorolják az elmozdított előljárók bűneit. Eszerint a jegyző a Latinovics-Horthy birtok kastélyából szobai berendezéseket vitt el. Az ülés jegyzőkönyve így folytatja: "Ebből is látszik, hogy nevezett csak a saját számlájára dolgozott, ...és legkevésbé az állam érdekében." Vujkov József nyugodt lélekkel azt is kijelenti, hogy "az egész falu kételkedik az ő tisztességes munkájukban..., ezért Katymár csak a kárát látná ha a jegyző és a bíró visszatérne... Amennyiben a megyei előljáróság meg akarja hagyni Dungyerszki jegyzőt a közszolgalatban, akkor valamelyik másik bácskai községbe küldje, ez ellen nincs kifogásunk..."

A szerb-horvát nyelven vezetett jegyzőkönyv határozati részében megcáfolják a jegyző és a bíró mentségére felhozott enyhítő körülményeket. Eszerint a jegyző testvéreinek -akik közül az egyik körözött kommunista-, Ispánovics bíró tudtával és segítségével csakis abból a célból állított ki hamis honossági igazolásokat, hogy nevezettek könnyebben mozoghassanak és találkozhassanak hol magyar, hol pedig jugoszláv területen.

Feltételezhetjük, hogy azokban a községekben, ahol több délszláv lakott, ott nagyobb volt a Jugoszláviához huzók száma is, bár utóbbiak egyre fogytak. Katymáron e tekintetben nagyobb törés 1920 végén állt be, mely kapcsolatba hozható a fenti "funkcionáriusok" működésével is. Ezt támasztják alá az 1921 áprilisában megtartott közgyűlés jegy-

zókönyvének lapjai is. Idézzük: "Ugyanigy nem vehető enyhítő körülménynek az a tény sem, miszerint Dungyerszki jegyző a felszabadulást követő kritikus időkben /ti. a magyar uralom alóli "felszabadulást" követően -B.L./ nemzeti érdemekkel tüntette ki magát és katymári tartózkodásával a nemzeti öntudatot élesztette volna. Ezzel szemben csak sok idő elteltével érkezett Katymárra, pontosabban 1920 júliusában, mikor nálunk mindenütt teljes nyugalom és békesség honolt, amit ő viselkedésével és munkájával szétrombolt. Nevezetesen, eltávolította az összes tisztességes bunyevácot /! -B.L./ a mi kedves hazánktól, a mi fiatal SHS Királyságunktól; a németekről nem is beszélve, mivel akkor mindegyikük államunk ellen volt." /82/

Ezek után a falubeli délszláv nemzetiségű bírót veszik bonckés alá. A képviselőtestület egyértelműen kijelentette, hogy Ispánovics Pál esetében felhozott enyhítő körülmények sem megalapozottak. Nem vehető figyelembe, hogy analfabéta és az sem, miszerint nem volt rosszszándéku, amikor hamis községi bizonyítványokat /igazolásokat/ irt alá, mivel mindenki, aki ismeri Ispánovicsot tudja, hogy "mindig józan és mindig tisztában van azzal amit tesz, akkor is ha az történetesen törvényellenes."

A bíró érdemeként párizsi utazását sem könyvelték el, amikor a még rendezetlen bajai háromszögnek az érdekeit képviselte a békekonferencián, mivel "visszatérése után nem úgy mutatkozott a község népe előtt, mint egy igazi

jugoszláv, aki a szerb testvérekkel szembeni barátságot és szeretetet hirdet." Őt is az áttelepített jegyző mellé sorolják. Ők ketten "eltávolították az embereket Jugoszláviától és megutáltatták velük hazánkat. Ha akkor népszavazásra került volna sor, nemcsak a németek, hanem a szláv bunyevácok mindegyike is Magyarország mellett foglalt volna állást."

Ispánovics Pálnak ezen kívül felróják, hogy utiköltség címén több ezer koronát vett fel. S mivel amugy is szeret utazni, megragadta az alkalmat, hogy más pénzén tegye ezt. A képviselőtestület állítása szerint csak kedvtelésből utazott a francia fővárosba és nem népe, még kevésbé állama érdekében. A jegyzőkönyv hozzáfűzi: "Ha szabad választás lett volna azt illetően, hogy ki menjen Párizsba, biztos, hogy nem őt választották volna, hanem egy nemzetibb egyént."

A leverett forradalom után a munkások szervezkedése lassan bontakozni kezd. Ez természetesen jelentkezett a nemzetiségek, így a délszlávok által lakott helységeekben is. Katymáron Ispánovics Pált és Dungyerszkit is beválasztották a helyi Munkásotthon vezetőségébe, ahol fáradhatatlanul munkálkodtak. Idézzük a közgyűlésről készített határozat szövegét: "Munkájuk céljára fényt derít egyik munkásotthonbeli intim barátjuk kijelentése, aki szintén ott tevékenykedik, eszerint: ha hatalomra kerülnének, akkor forradalmat robbantanának ki a mai rendszer ellen..."

A falu lakosságának egy része és a szerb megszállók tehát következetesen ellene voltak visszatérésüknek. A község szegényebb elemei közül azonban többen rokonszenveztek velük. A módosabb egyéneket tömörítő és a szerbek irányába lojálisabb képviselőtestület a határozat végén leszögezi: "Katymár ... kéri a megye adminisztratív bizottságát, hogy az Alispán Ur fegyelmi határozatát semmisítse meg és a bácsalmási előljárásának 3767/920.sz. véghatározatát teljes egészében megerősíteni sziveskedjék, mert ellenkező esetben zavar és rendetlenség lenne a községben, amelyből magának az országnak is kára származna." /83/

A megszálló szerbek a népesség nemzetiségi arányait kimutató hivatalos magyarországi statisztikákat sohasem fogadták el. Ezért elhatározták, hogy népszámlálást tartanak, s az így kapott új adatokkal támasztják alá követeléseiket. Knézy Lehel az 1921-es szerb népszámlálásról a következőket jegyzi meg: "A kellő előkészítés nélkül és ki-képzetlen emberekkel megtartott népszámlálás ... azzal a meglepő eredménnyel /is -B.L./ járt, hogy Baja összlakosságát Szentistvánnal együtt /amely a megszállás előtt és után közigazgatásilag Pest megyéhez és a kalocsai járáshoz tartozott -B.L./ 37.000 főben állapította meg. Ez nyilvánvaló tévedés volt, s ezért az eredményt nem is hirdették ki." /84/

A szerbek népszámlálásának adatait még fenntartásokkal sem lehet használni. Kivonulásuk után ennek hiányosságai-

ról, illetve a nyilvánvaló visszaélésekről a helyi sajtó is több ízben beszámolt. 1921 szeptemberében ezt írta: "A szerb adatok szerint Baja lakosságának 20 százaléka szláv. Csodálkoztunk ezen, mert hiszen a magyar kir. belügyminiszter statisztikai évkönyve szerint Baja lakosságának 89 százaléka magyar anyanyelvű, 96 százaléka pedig magyarul beszél... A husz százalékot a szerbek úgy hozták ki, hogyha valakinek, szinmagyar embernek, aki másképpen, mint magyarul nem is beszélt, /de/ a neve ics-csel végződött, azt egyszerűen szlávnak, vagy éppen szerbnek minősítették, holott /már! -B.L./ az 1910-es népszámlálásnál a bunyevác fiataltság tiltakozott az ellen, hogy a bunyevácokat másnak mint magyar anyanyelvűeknek vegyék fel ... és bennünket a népszámlálás adatai egyáltalán nem érdekelnek." /85/

Egyébként magának a népszámlálásnak a ténye azt mutatja, hogy a megszállók még mindig bíztak abban, hogy Baja városát a háromszöggel együtt megtarthatják.

Annak ellenére, hogy Észak-Bácskában 1921 nyarára az SHS Állammal szimpatizálók száma erősen megcsappant, a cenzurával "irányított" helyi lapok továbbra is hírt adnak a "közös ügyekről". Így például a Sándor trónörökös ellen elkövetett sikertelen merényletről is. /86/ De ekkor már csak a lakosság töredéke tekinti "sajátjának" a történeteket.

Az augusztusban, Péter király halálakor Baján és kör-

nyékén elrendelt "nemzeti gyász" újból felkorbácsolta a szenvedélyeket. /87/ A magyarok és a németek előtt egyre ellenszenvesebbek lettek a szerbekkel azonosított délszlávok. De a megszállók kivonulásáig várniuk kellett a megtorlással, amely ugyan véresnek nem mondható, de eszközökben ritkán válogatott.

A baranyai és észak-bácskai területek kiürítés előtti utolsó nagy politikai és diplomáciai eseménye volt az az önállósulási kísérlet, melynek során 1921. augusztus 14-én Pécsen kikiáltották a Baranya-Baja Szerb-Magyar Köztársaságot. A nagygyűlés a köztársaságot Jugoszlávia protektorátusa és az antant államok védelme alá helyezte. Következő napon megalakul a bajai Ideiglenes Intéző Bizottság is 11 taggal. /88/ Ahhoz azonban, hogy ez az "államembrió" legalább ideig-óráig vegetálni is tudjon kellő előkészítés, kedvezőbb belső és külső feltételek szükségeltettek volna.

A szerbek 1921. augusztus 20. és 22. között hagyták el véglegesen a bajai háromszöget. S mintegy az uralomváltás részeként Baja városát kb. 200 délszláv család is elhagyta. Zömük szerb volt, töredékük horvát. A szerbek a főtéren való gyülekezés után papjuk, Grigorievics Milutin vezetésével indultak utnak. A kivonulók között sok volt a kompromittálódott értelmiségi. A városból távozók döntő része a Vajdaságban ill. Zomborban telepedett le. A szerbek száma ezzel Baján 15-20 családra redukálódott. /89/

A szerb kivonulásról a Bajai Független Ujság vezércikke így írt: "Egek Ura, magyarok Istene! Tanuja voltál három éves rabságunknak. Láttad a mi végtelen szenvedéseinket, láttad amint tiporták lábbal legszentebb érzelmeinket..." /90/

Azonban a kivonulás nem ment simán. Rapcsányi Jakab monográfiájában a következőket írja: "A Baja alatt fekvő falvakból a jószágot elhajtották, a gazdasági felszereléseket és cséplőgépeket ellopták." /91/ S mivel gépekkel és nagy jószágállománnyal -településenként eltérő mértékben- legkevésbé a délszlávok rendelkeztek, így a mostani rekvizálások is főleg a magyarokat és a németeket érintették. /92/ Bajáról a kivonuló szerbekkel együtt mentek "a magukról megfélelkezett áruló és hazaellenes társaik is u.m. Hadzsics Péter, Trszkity Ferenc városi alkalmazottak, Trszkity Benő, Keszeity Ferenc tanítók, Schwarzingen /Bódi/ Sándor, Sztaniszavlyevics Radivoj, Grigorievits Milutin görög-keleti plébános." /93/ A délszlávok ellen intézett későbbi támadások során e személyekre is gyakran hivatkoztak az elégtételt követelők.

A kivonulókhoz a felszabaduló községek lakói közül is csatlakoztak néhányan. Közöttük vannak a szerb katonák Magyarországon "szerzett" -főleg délszláv nemzetiségű- menyasszonyai, feleségei, s nem ritkán azok családtagjai is.

A megszállást követő napok a cenzurától megszabadult helyi sajtó korabeli tudósítása szerint szinte eufóriás hangulatban teltek el. "Az emberek sirnak, zokognak, kacagnak, táncolnak, ölelkeznek, csókolódnak, régi ellenségek kibékülnek, ismeretlenek egymás nyakába borulnak!"^{/94/}

A valóságban -korabeli szentanuk szerint- az örömnak ennyiféle és ilyen tömeges kinyilvánításáról nem beszélhetünk. Az természetes, hogy a kivonulás tényének a megszállás alatt háttérbe szorultak ill. szorítottak örültek a legjobban. A Bajai Független Ujság tulzása annyiban érthető, hogy a cenzura által kordában tartott gondolatok, e korlátok megszűnésének első pillanatában gyakran a hírlapíróban lakozó belső "szűrőt" is lerombolják.

A közintézményekről, vendéglőkről és boltokról lekerültek a cirillbetűs feliratok. A jugoszláv zászlókat -ha nem vitték magukkal a kivonulók-, több helyütt széttépték és elégették.

A Szent István napjára időzített kiűritésben egyesek az országgyarapító műveletek kiindulópontját vélték felfedezni.

A megszállás után

A szerb megszállás alól felszabadult észak-bácskai területen Horthyék és velük együtt a növekvő irredenta nacionalizmus hívei megkezdik a megszállókkal való együttműködéssel, illetve "paktálással" gyanúsítottak meghurcoltatását, üldözését. Ezek között nagyon sok volt a délszláv. Le kell szögezni, hogy a szerb célok teljes elfogadásáig eljutó és e mellett a kivonulás napjáig ki is tartó délszlávok száma kevés volt. Egy másik része pedig csak a tolmács hálátlan szerepét töltötte be.

A magyarok /és németek/ elérkezettnek látták az időt, hogy a korábbi sérelmeikért bosszút álljanak. Például szeszfőzési és italmérési engedélyt -amely a korábbi évszázadokban is a politikai megbízhatósághoz volt kötve- csak annak adtak, aki a megszállás alatt nem tanúsított "hazaflatlan, nemzet- és magyarellenes magatartást." Sőt egyes nacionalisták eljutottak addig is, hogy a szerb barátsággal vádoltakat nyíltan kommunistának nyilvánították.

A Szerb-Bunyevác Néptanács tagjainak zöme a megszállókkal, vagy rögtön a kivonulást követő napokban távozott Bajoról. Így a Néptanács tagjai közül alig találtak valakit a megtorlást sürgetők. Dr. Jélich Mihály hercegszántóról

származó horvát ügyvéd -aki tagja volt e Tanácsnak- ezekben a meleg augusztus végi napokban is kitartott véleménye mellett. Szerinte az etnikai elvek figyelmenbevételével ha nem is az egész Észak-Bácskát, de legalább néhány községet Jugoszláviához kellett volna csatolni. Makacsul bizott a békés rendezésben és nem hagyta el a várost. Az "igazságosztók" így gyorsan megtalálták és félholtra verték.

E körülmények között több délszláv hagyta el lakóhelyét, hogy az SHS Államban találjon menedéket. Az ilyen irányú mozgás azonban tömeges méreteket nem öltött. Mindenesetre a dél-bácskai jugoszláv sajtó e tényt sem hagyta kiaknázatlanul. Főleg propaganda céljából foglalkoztak vele.

A kiűrités után pár nappal a szabadkai Neven "Segítsünk a menekülteken!" címmel felhívást tett közzé, mely szerint: "A Baranyai és Bajai Háromszögből érkezett testvéreink nagyon nehéz helyzetben vannak. Legjobban úgy nyilváníthatjuk ki szeretetünket, ha pénzbeli segélyben részesítjük őket. Szerkesztőségünk a 'Menekült Alap' javára kéri a pénzt, s a Neven című lap pedig közölni fogja az adományozó nevét, valamint a felajánlott összeget. Jóságos és áldozatkész polgárságunk le fogja törölni a könnyeket a szerencsétlen menekültek arcáról és adományaival meg fogja édesíteni azok keserű poharát..." /95/

A vajdasági sajtó következő számaiban is foglalkozik a menekültek és a Magyarországon maradt délszlávok sorsával.

1921 szeptember elején a Neven "Horthy magyarjainak borzalmas tettei" címmel cikket közöl, mely egy Hercegszántóról küldött levelet és a hozzáfűzött kommentárt tartalmazza.

/Olvasása közben nem feledkezhetünk meg arról, hogy a jugoszláv lapok híradásai a megtorlás tömegességének látszatát próbálják olvasóik elé szuggerálni./

Az 1921.szeptember 4-én keltezett levél szövege a következő: "Szerkesztő Ur! Egyik jóbarátom elhozta az Önök lapját, melyet két kézzel öleltem magamhoz, mert tudom, hogy nagy gondot fordít ránk, a vétlen testvérekre. Az Önök 'Neven'-jében testvéreink evakuált területekről küldött leveleit olvastam, melyekben panaszkodnak és beszámolnak a Horthy-magyarok barbár magatartásáról. Tudja Szerkesztő Ur, mi a másutt történt dolgokról nem hallunk semmit. Nem kaphatunk anyanyelvünkön írott ujságokat sem; a magyar lapok pedig természetesen saját tetteikről nem tudósítanak. Amint olvasom, több levélíró kételkedik abban, hogy küldeményük elér-e Önökhöz vagy sem, de átengedve a sorsnak szerencsésen megérkeztek. Hasonló érzésekkel adom fel én is leveletem, melyben a magyarok néhány gáztettéről számolok be.

Szörnyű amit ezek a horthysta magyarok tisztességes és jóhiszemű testvéreinkkel művelnek. Hercegszántó községben a következő történt: Tubity Antal becsületes, dolgos és szorgalmas szerb nemzetiségű lakosunk, aki nem akart elmenekülni és elhagyni otthonát arra gondolva, hogy nem esik bántódása, mivel soha senkinek sem ártott, s mivel minden-

kivel egyetértésben és békességben élt.

Amikor megérkezett a faluba a magyar csendőrség Tubityet rögtön feljelentette egy Vince nevezetű magyar egyén, arra hivatkozva, hogy nem él vele békességben. A csendőrség a derék Tubityet azonnal elhurcolta a laktanyába, ahol megkérdezték Vincétől, hogy mit csináljanak vele. A csendőrök ezen kérdésére Vince azt felelte, hogy semmi mást nem kíván, csak azt, hogy jó alaposan megverhesse. Kivánságát a csendőrök teljesítették és a szerencsétlen embert átadták a hóhérnak. Karbatett kézzel kellett Vince előtt állnia, az pedig egy vaspálcával addig ütötte, míg ... vértanunk ... össze nem esett... Ezután hideg vizet hoztak és fel akarták locsolni, de az összevert test nem éled fel. E gonosztettük után megverték Marin Balatinacot is, de van rá remény, hogy nyomorultan életben maradjon. Ezen kívül még nyolc embert tartóztattak le, akiket szörnyű és gonosz módon összeverték, s akik most sorsukra várnak...

A helyi parancsnok olyan utasítást adott a pravoszláv egyház helyi vezetőjének, hogy rögtön rendelje el hiveinek, hogy nyolc napon belül térjenek át a katolikus vallásra, ellenkező esetben végeznek velük. A nép azt felelte, hogy inkább meghal, de a hitét nem hagyja el... Önök járjanak most közben testvéreink érdekében..."

A nyílt levélhez fűzött kommentár aktivizálni, tettek-re buzdítani akar: "Szégyen, mégpedig nagy szégyen az, hogy egyre több ilyen szörnyű hirt hallunk testvéreink

szájából." Majd hivatkozik a közös délszláv elődökre, s azok bátorságára. /Többek között Zrinyi Miklóstra./ Így folytatja: "Vajon utódaink nem fognak-e azért átkozni bennünket, mert ilyen könnyedén átengedtük testvéreinket a zsarnoknak, s nem hallottuk meg kívánságaikat, ellenére annak, hogy hallottuk panaszaikat." A Horthynak címzett lekicsinylő sorok már az erőszakra erőszakkal válaszolni akaró délszlávok egységes fellépését helyezi kilátásba, ha a gaztettek tovább folytatódnak. /96/

A Bunyevác-Sokac Párt szabadkai lapjának ugyanezen száma már a Minisztertanácsot is felszólítja, hogy energikus lépéseket tegyen a Magyarországon élő nagyszámu délszláv megmentése érdekében. /97/ A fogat-fogért elv itt is visszatér. Az ajánlott recept a következő: "Amennyiben a Minisztertanács igazi barátja a szláv elemeknek és valójában meg akarja védeni őket, akkor csak egy eszköz mutatkozik erre eredményesnek. Le kell tartóztatni területünkön az összes magyar politikai vezetőt és megüzenni a határon túlra, hogy amennyi gyilkosságot fognak elkövetni Horthyék testvéreink között, ugyanannyi fej fog a porba hullni a másik oldalon is. Amennyi földet vesznek el testvéreinktől a magyarok a határ túloldalán, annyit fogunk az itteni magyaroktól mi is elvenni és felosztani a menekültek között. Amennyiben nem történik semmi /ti. a Minisztertanács nem tesz lépéseket -B.L./ és a Bajai Háromszögben lakó testvéreinket továbbra is kinozni fogják, ... akkor szláv népünk

fogja kézbe venni az ügyet és féltő, hogy a nacionalista keserűségben az emberi szenvedély olyan vérfürdőt fog maga után vonni, amely csak kedvezőtlen eredményt hozhat számunkra és államunk számára is." A cikk végén még egyszer felhívják a kormány figyelmét a határontuli délszlávok támogatásának fontosságára. /98/

Emlékezők szerint Észak-Bácskában nem egy olyan, vagy hasonló eset megtörtént, mint amilyen a hercegszántói csendőrlaktanyában; csak a neveket kell behelyettesíteni. Ennek ellenére -és ezt le kell szögezni-, nem beszélhetünk pogrom-hangulatról, mivel a megtorlás tettlegességgé fajuló formája a délszláv nemzetiségűek csekély számát érintette.

A szabadkai ujságok vidékre és a határon túlra is eljutottak. A népszerű tömegolvasmányok, a kalendáriumok pedig szinte minden házban megtalálhatók voltak. Utóbbiakból sem maradhatott ki a magyarországi /s főleg az észak-bácskai/ délszlávok keserű sorsa felett érzett aggodalom kinyilvánítása. A Szabadkai Danica Kalendárium 1922-es kötetében a "Baranya és a Bajai Háromszög" címmel a következőket írja: "Fájdalomba burkolózz te bunyevác és sokac tündér! ... Nekünk sikerült eljutni a városba /ti. Szabadkára -B.L./, de a bunyevácok és sokacok nagy része kívül rekedt, kitéve az örök üldözésnek és a biztos elnemzetietlenedésnek. Jugoszláviai Bunyevácok és Sokacok! Fájó szívvel emlékezzünk testvéreinkre, kikkel évszázadokon át

ugyanazt a sorsot osztottuk, és most elváltak tőlünk, de ne adja Isten, hogy örökre..." /99/

A délszláv menekültek szájába adott siránkok közlése ebben az időben igen gyakori, annak ellenére, hogy a politikai okokból hazájukat elhagyók száma alacsony volt. Sokkal alacsonyabb, mint arra a fenti jellegű írásokból következtetni lehetne.

A magyarországi délszlávok ügyét nemcsak a határhoz közel eső és jólértesültebb lapok viselték a szívéükön. Propaganda céljából például a belgrádi lapok egynémelyike is közöl cikkeket, melyekben /nem a jólértesültség hiánya miatt/ könnyen cáfolható "tények" is megjelennek; a délszlávok ellen elkövetett kegyetlenkedéseket erősen felnagyítva, sokszor teljesen elrugaszkodva a valóságtól. Egy ilyen támadásra a Bajai Független Ujság a következőképpen válaszol "A bajai atrocitások" című írásában egy belgrádi jelentésre hivatkozva: "A belgrádi lapok nagy felháborodással tárgyalják azokat a kegyetlenkedéseket, melyeket a kiűritett területeken, különösen a bajai részeken a magyar katonaság a szláv lakosság ellen elkövet. A jelentések szerint a lakosságot minden ok nélkül botozzák, vagy le-tartóztatják. A lapjelentések szerint Jovánovics bajai borkereskedőt halálra botozták, Gyukics Lázár földbirtokost felakasztották. A garai községi bírót agyonlőtték, a vaskuti bírót pedig úgy megbotozták, hogy súlyosan megbetegedett. A lapok szerint azonban ezeket az eszközöket

nemcsak a szláv lakosság, hanem a zsidók és a munkásság ellen is alkalmazzák. Emiatt mind többen menekülnek át a határon a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság védelme alá.

Ezek után igazán nincs több megjegyezni valónk. Ezek után láthatja a közönség, hogy milyen sajtótermék mérgezi a megszállott részek magyar népének a lelkét és ez a tudósítás illusztrálja legjobban, hogy az effajta lapoknak milyen az igazmondásuk." /100/

1921 szeptemberétől a megszállás alól felszabadult helységeken délszlávellenes kampány kezdődött. Sok helyütt ideges légkör lett urrá, amit a Valjevóból hazatért internáltak is szitottak. /101/

Észak-Bácskában ekkor kezdték el újra énekelni -a kocsmákban és az utcán is- a már-már feledésbe ment első világháborús katonanótát; nem minden alluzió nélkül:

"Kapitány Ur, üljön fel a lovára,
Ugy vezessen a belgrádi határra;
Hej, elvágon tiz-husz rácnak a nyakát-
Hadd tanulja megbecsülni a bakát...!"

A "rácokon" itt lakó délszlávokat értettek.

A helyi lapok követelték, hogy a hatóságok drákói szigorral, könyörtelenül járjanak el azokkal szemben, akik részesek voltak a szerbek hároméves uralmának elnyújtásában. Baján a Szerb Nemzeti Tanácsban résztvevők és a bűnösök vagyonára zárlatot követeltek és a "retorziós purifikációs eljárás" gyors lefolytatását.

A Bajai Független Ujság már szeptemberben kénytelen kedély-nyugtató cikket közölni, mivel szerintük: "Sokan félreértették cikkeink tendenciáját, s azt akarták belemagyarázni, hogy mi az egész bunyevácságot meggyanusítottuk, s velük szemben is represszáliákat követeltünk." Kijelentik, hogy ez nem vonatkozott a hazafias magatartást tanúsító bunyevácokra. Elismerik azt is, hogy a délszlávok nagyobb része Baján /és anélkül, hogy leírnák, a környező községeket is ide értve/ "derék magyar hazafiakhoz illően viselkedett, s bár ezért senkinek nem jár külön elismerés és hála, mégis kalapot emelünk a város derék, államhü, magyarsoviniszta bunyevácai előtt és azt kívánjuk sokat szenvedett és sok sebből vérző hazánknak, bár csak olyan hazafiai volnának, mint amilyenek voltak a közbecsülést érdemlő bajai magyarnacionalista bunyevácok, akik tulajdonképpen már nem is bunyevácok, mert csak a nevük és az eredetük az, de a szívük, az érzésük és a gondolkozásuk fajmagyar." /102/

Tománovics Györgyöt azonban nem sorolták az utóbbiak közé. A gazdag bajai földbirtokosra annyi panasz és feljelentés érkezett, hogy számolni sem volt érdemes. A rendőrhatalóság 1921 szeptember első felében tartóztatta le. A vád: a szerbekkel való cimborálás. Sokak szerint olyan ügyesen "gazdálkodott", hogy vagyonát a megszállás alatt megtízszerezte.

A nyugalmazott bácsbokodi jegyző ügyének tárgyalását 1921. december 12-én kezdte meg "a szekszárdi törvényszéknek a gyorsított eljárás szerint működő tanácsa". /103/

"Tománovicsot az ügyész a szerb megszállás alatti magatartásával az állam területe ellen elkövetett felségsértés büntetével, köznyelven hazaárulással vádolta, amint az a Btk. 127.§-ában meg van határozva." /104/ Állítólag azt az okmányt is aláírta, melyet az Antant Főtanácsához küldtek, s melyben a bajai háromszög Szerbiához való csatolását kérték. Ezenkívül Tománovicsot az ügyész zsarolással és a személyes szabadság megsértésével is vádolta.

Felrótták neki, hogy a szerb tisztekkel barátkozott és a megszállók az ő házában rendezték tanácskozásaikat. Vádolták azzal is, hogy az ő alaptalan feljelentésére tartóztatták le és tartották őrizet alatt 70 napig Meskó Zoltán nyugalmazott államtitkárt; a későbbi fajvédő politikust. /105/ A lap szerint Tománovics "magatartásával élesztgette a megszállók bizodalját, kihasználta a nevével járó nemzetiségi konjunkturát..." /106/

A tárgyalásra Bajáról és környékéről százhárom tanut idéztek meg. Tománovics a tárgyalás első napján "a vádirat felolvasása után tiltakozott a neki tulajdonított cselekmények elkövetése ellen és részletesen megvilágította a szerb megszállás alatt tanúsított szereplését, mely állítása szerint sohasem ütközött össze a magyar hazafiság követelményeivel." A megszállókkal kénytelen volt érinkezni,

mivel "birtokainak egyes részei Baján kívül Feketehegyen, Szabadkén, Bácsbokodon és Bácsalmáson vannak és állandóan utazási engedélyeket kellett szereznie, hogy vagyonát kezelhesse." /107/

"Elismerte, hogy érintkezett a megszálló hatalmak katonai parancsnokaival, köztük egy szerb alezredessel, akinél kijárta, hogy Benkő Sándor bajai huszárezredes visszatérhetett a családjához." /108/

"Tagadta, hogy a Párisba küldött memorandumot aláírta volna és hogy résztvett volna olyan népgyűlésen vagy ünnepélyen, ahol Magyarország, vagy a magyarság ellen kellett volna nyilatkoznia. Tagadta, hogy a szerbek az ő besugása alapján tartóztatták volna le Meskót, aki a Hangya révén ötvenezer korona kölcsönt akart állítólag adatni az esküt nem tett magyar tisztviselőknek." Meskót szerinte azért tartóztatták le, mert "Baján vörös propagandát csinált, a Károlyi-kormánytól kommunista tartalmu sürgönyöket kapott, s a sürgönyök kulcsát meg is találták a lakásán. Végül elmondta a vádlott, hogy a vörös proletárok ő reá is kivettek háromszázezer korona társadalmi adót." /109/

A liberálisnak számító Pesti Hírlap -talan a nacionalista hullámokat tompítandó- a cikk végén leszögezi, miszerint Tománovicsról "köztudomásu, hogy bár szerb nyelven beszél, gyermekeit azonban magyar nyelven kívül semmiféle más nyelvre nem tanította. Bácsbokod községet annak idején ő magyarosította meg." /110/

Önmagukban a vádak azonban nem voltak elegendőek. Néhány nap múlva Tománovicsot felmentették, mivel nem volt kellő számú bizonyíték bűnössége mellett. /111/

A Tománovics-ügy kapcsán a Bajai Független Ujság még a Pesti Hírlap ellen is támadást intéz. Idézzük a "Tománovics magyarsága" c. cikk sorait: "Furcsa és feltűnő volt, hogy arról a nagy érdekességű pörről, amely Szekszárdon folyt le, s amelynek vádlottja mi szerintünk nemcsak Tománovics Gyurica /a György keresztnév lekicsinylődő, gunyos változata -B.L./ volt, hanem mindenki, aki olyan jó hazafi volt, mint Tománovics -a fővárosi lapok alig adtak tudósítást és ha adtak, akkor feltétlenül a vádlott javára preokkupált tudósítást közöltek. Így például a Pesti Hírlap, a harcos sovinizmus orgánuma azt írta, hogy már az is érdeme Tománovicsnak, hogy szláv származása ellenére magyarul tanította gyermekeit. Mi ezt a Pesti Hírlap helyében szégyeltnők leírni. Aki magyar községi jegyző volt /ti. Bácsbokodon 1912-ig -B.L./, aki a magyar állam jóvoltából száz milliós vagyont gyűjtött össze, attól és utódjaitól nemcsak azt követeljük, hogy magyarul tudjon, hanem érzésben össze is forrjon evvel a hazával, hogy ne kerüljön ilyen helyzetbe, mint a mostani." /112/

Később Tománovicsot, a bajai nagybirtokost a maga módján "rehabilitálták". Ugyannyira, hogy feleségének 1924-ben bekövetkezett halála "általános részvétet keltett a városban". Hozzáfűzve, hogy "a jótékonyságáról

ismert uriasszony nagyértékű gyöngysorát a most alakult kiscsávolyi plébániára hagyományozta." /113/

A szerbek kivonulása után megindult a tisztogatás a többi helységben is. Garán 1921 decemberében például a délszláv nemzetiségű rendőröket váltják le. A megszálló szerb hatóság eltérően a magyar jogszokástól nem választás, hanem kinevezés útján töltötte be a községi gyalogrendőri állásokat. Az így felfogadott Zorits Pál, Markovits István, Rapits Sándor és Raics István községi gyalogrendőröket a december 7-i rendkívüli közgyűlésen felmentik a szolgálat alól; "annál is inkább, mert megbízhatóságukhoz kétség fér, ... mivel nevezettek 1921.évi augusztus hó 16-án megtartott 45/1921.számú községi képviselőtestületi közgyűlési határozat szerint az SHS Állam polgárai sorába kérték felvételüket..., s így közbiztonsági szolgálatra alkalmatlanok." /114/

Nevezettek felmentését illetően a községi jegyző indítványát a garai képviselőtestület egyhangulag elfogadta. A felszabaduló állásokat pályázat meghirdetése után választás útján töltötték be. A jegyzőkönyv szerint: "arra termett és megbízható, hazafias egyénnel". /A későbbiekben főleg németeket választottak ezekre a posztokra./

Egyébként minden -korábban megszállás alatt lévő- helységben visszahelyezik a megszállás előtti községi elöljárósági és képviselőtestületi tagokat. Kivéve ter-

mészteresen azokat, akik ellen "gyanus, hazafiatlan magatartásuk által az igazolási eljárást be kell indítani, mert megbízhatóságukat kétesse tették a már ismeretes, vagy kiderítendő ténykörülmények alapján."

Katynáron az 1921. augusztus 24-én tartott rendkívüli közgyűlésen például a 39 résztvevőből - melybe beszámítottam az előljárókat és a képviselőket is - már 27 német volt, s csak 12 délszláv, míg magyart nem találunk közöttük.

1921. október 7-én Horthy Miklós délvidéki körutja során meglátogatta Baját is. A "különböző nyelveken, de egy akarrattal" prezentálását szolgálta, hogy dr. Vojnits Ferenc polgármester és dr. Szabovljevics Dusan alispán mellett a kormányzót "a bunyevác lakosság nevében Keszeics István bajai kisgazda, a németnyelvű /nem nemzetiségű! -B.L./ lakosság nevében Koch Benő köszöntötték." /115/

A délszlávellenes kampány az év végére lehiggadt, pontosabban az irányukba megnyilvánuló ellenszenvvé szelődött.

Észak-Bácska délszlávjainak gazdasági helyzete

A természeti adottságok nagyban meghatározták e terület életét, melynek lakossága tulnyomórészt mezőgazdasággal foglalkozott. Észak-Bácska löszön és folyami hordalékokon kialakult földje az Alföld legtermékenyebb talaja volt; területenként és helységeként eltérő mezőgazdasági kultúrával.

Az 1920 decemberi Nagyatádi Szabó-féle földreformtörvény területünkön sem hoz számottevő változást.

Észak-Bácska 27 helységéből 13-ban volt földosztás, 17-ben pedig házhelyosztás. A földhözjuttatottak száma 4.882, míg a házhelyhez juttatottak száma 3.292 volt. A juttatott földbirtok területe 7.773 kat. hold, amely a művelt birtokok 2,41%-át tette ki. Ez az országos 4,39%-hoz képest alacsonyabb volt. A juttatott házhelyek területe 937 holdat tett ki. A juttatások átlagos mértéke az Észak-Bácskában 1,59; míg az országos 1,81 kat. hold volt. /116/

Egyes délszlávok által lakott falvakban a földjuttatás arányai a következő képet mutatják: /117/

Község	házhelyet kaptak	területe kh	földet kaptak	területe kh
Bácsalmás	536	106	505	437
Bácsbokod	-	-	-	-
Bácsborsód	66	9	675	740
Csávoly	87	12	309	279
Felsőszentiván	59	8	-	-
Gara	42	5	-	-
Hercegszántó	-	-	-	-
Katymár /118/	148	35	266	254

Tehát az Észak-Bácskában kiosztott 8.710 katasztrális hold e térség megművelhető területének 3%-át sem érte el. A juttatás átlagos rátája az országosnál alacsonyabb volt, a megélhetésen alig segített valamit. A délszlávoknál feltételezhetően számított a múlt is, így sokukat "megkülönböztetett" bánásmódban részesítették. Az egyes helységekben a nemzetiségenkénti földbirtokmegoszlás azonban hitelt érdemlően nem rekonstruálható.

A mai Bács-Kiskun megye területének két világháború közötti mezőgazdasági fejlődésére -eltérően az ország más részeitől- az "amerikai utas" jelző illik. E tendencia adatszerűen bizonyítható. /119/ A megállapítás Észak-Bácskára is vonatkozik. Bár nem a szűken vizsgált időszakból való az alábbi táblázat -mivel 1935-ös adatokat tartalmaz-, de a fenti állítást mindenképpen alátámasztja. /120/

A földbirtokok területe és aránya birtoknagyság szerint:

Birtokcsoport kh	Bács-Kiskun m. kh	Országos adat megoszlási arány /%/	
0-1	19.435	1,36	1,94
1-5	122.890	8,58	10,08
5-50	570.025	39,80	35,16
50-100	163.881	11,44	6,27
100-500	215.015	15,01	14,00
500-1000	70.999	4,96	7,91
1000-3000	98.258	6,86	12,77
3000 felett	171.847	11,99	11,87
Összesen:	1.432.350	100,-	100,-

Láthatjuk, hogy az 500 holdon felüli nagybirtok aránya -területét és számát tekintve is- kisebb volt az országosnál. E terület másik specifikuma, hogy a 100 és 500 hold közötti birtokok nagy része gazdag parasztok kezében volt. Az ország más területein e kategórián belül a dzsentribirtok dominál.

Erdei Ferenc 1937-ben "Futóhomok" c. munkája Bácskával foglalkozó fejezetében a 10 holdon felüli földdel rendelkező őstermelők számát 4.000-ben, a törpebirtokosok és napszámosok számát 7.000-ben, a gazdasági cselédek számát 2.800-ban állapítja meg. Hozzáfűzve: "Ritka hely, ahol ily kevés cseléd legyen és ilyen számos a birtokos. A közbeeső kategória itt is változatos...: szőlősgazdák, kiskertes napszámosok és egyéb kertművelők, s kicsiny birtokuk már meg is menti őket a vaksötét proletársorsától." /121/

A 20-as években Magyarországon a parasztság közel 70%-át az agrárproletariátus tette ki. Ide tartoztak a cselédek és a napszámosok. Előbbiek többnyire teljes évre szerződtek, konvenciót kaptak. A gazdasági cselédek agrárnépességén belüli aránya Bács-Kiskun megyében -az 1930-as népszámlálás adatainak felhasználásával- 8% volt. Észak-Bácskára vonatkozó adataink nincsenek, de feltételezések szerint a Bács-Kiskun megyére vonatkozóktól nem sokban térnének el. A cselédek mezőgazdasági lakosságon belüli országos aránya ennél jóval magasabb: 13,3%. /122/

A napszámosok nagy részének háza és kevés földje is volt, amit önerejéből művelt. A föld nélküli napszámosok száma egyébként a földreformot követően csökkent. A 20-as években e réteg helyzete -talán mozgásszabadsága miatt is- a cselédekénél jobb volt. Változást és bizonyos fokú fordulatot e területen csak az évtized végén jelentkező gazdasági válság hozott, mivel ekkor a cselédkönyv már vi-

szonylagos biztonságot nyújtott. E tendencia Észak-Bácskában is megfigyelhető. A napszámos kategóriába sorolható kubikosok az észak-bácskai délszlávok között alig voltak.

A gazda és a napszámos, ill. cseléd közötti kapcsolat a 20-as évek végéig -az országoshoz viszonyítva- területünkön sem volt patriarkálisabbnak mondható, az alá-fölérendeltség az élet legapróbb szféráiban is könnyen kimutatható volt. Ebben változás -éppen területünkön- a 30-as évek elejétől figyelhető meg, e kapcsolat "oldottabbá" válásában. /123/

Intenzívebbnek mondható gazdálkodáshoz azonban csak nagyobb tőkével lehetett hozzákezdeni, még inkább folytatni. Pénzzel legkevésbé az itt lakó délszlávok rendelkeztek. Számukra ez volt a meghatározó. /Természetesen ez nem jelenti, hogy nem voltak közöttük nagybirtokosok és tehetősebb egyének./ A délszlávok gazdasági helyzetére engednek következtetni azok a táblázatok is, melyek a közösségi képviselőtestület nemzetiségi összetételét prezentálják. /A táblázatokat lásd később!/

Nézzük meg közelebbről a délszlávlakta észak-bácskai helységeket! Hercegszántó sokac és szerb lakosságának nagy része szegény napszámos vagy erdőmunkás volt. Saját tulajdonukban lévő földdel alig rendelkeztek. A zártság, a patriarkális család néhányuknál szinte a II.világháborúig fennmaradt. Ezek önellátók voltak, ahol a gazdaság körüli teendők, feladatok meghatározása és kiosztása a család

legidősebb -de szellemi frissességét és fizikai erejét kifelé még mutatni tudó-, férfitagjának a feladata volt. Az ilyen házakban több generáció élt együtt. Szétköltözésük és ezzel párhuzamosan a gazdaság felosztása nagyon lassan és vontatottan haladt.

Hercegszántón a módosabb délszláv családok a következők voltak: Balatinác, Bartulov, Budimlics, Buncsics, Filákovics, Prodán, Siskovics. Ezek között voltak sokacok, azután szerb vallásra áttért sokacok és bevándorolt zombori szerbek is. E családok szinte mindegyike a középparaszti kategóriába tartozott. Zömük 15-20 kat. hold földeket művelt.

Területünkön a módosabb délszlávoknál viszonylag korán megjelent az egyke. Ez gazdasági okokkal magyarázható. /Birtokosztódástól való félelem stb./ /124/ Észak-Bácskában a délszlávok egykézése azonban nem érte el a németeknél tapasztalhatót, amit a németek gazdaságilag erősebb helyzete is magyaráz, feltételezve, hogy az egyke gyakorisága a család gazdagságával egyenes arányban jelentkezik. /125/

Hercegszántón a szegényebb -de magukra adó- délszlávok esetében más okai is voltak e "születésszabályozásnak". A sokacok népviselete igen gazdag és nagyon drága volt. Így annál a családnál, amelyiknél az első gyermek leány volt, ott később ritkán született több gyerek. Ebben az esetben az egyke szó szerint ránehezedett a csa-

lára. A vagyontérő ruhák előteremtése nem kis munkát és gondot jelentett. A ruhákra gyakran 2-3 tehén ára is kevésnek bizonyult. Így a csodálatos népviselet a szegény sorssal párosulva a "cifra nyomoruság" két pólusa lett.

A határmenti községekben a nyugodt termelést gyakran megzavarták a Jugoszláviával még rendezetlen földügyek, a határ tuloldalaról "irányított" vagy "spontán" betörések, sőt néha a rémhírek is.

Jugoszlávia 1922-ben még bizott abban, hogy a három legerősebben délszlávlakta községet: Hercegszántót, Katymárt és Garát hozzácsatolják. Ez év elején például Sztojkov Mojzija zombori szerb alispán több beszédében és nyilatkozatában kiemelte, hogy komoly kilátás van arra, hogy legalább Hercegszántó és Katymár /esetleg még Gara is/ a határkiigazítási eljárás során visszakerülnek Jugoszláviához. Az alispán ilyen tartalmu nyilatkozata is hozzájárult ahhoz, hogy április elején Hercegszántónál az elmenekült sokacok azzal fenyegették a helyi lakosságot, hogy miután a községet a határmegállapító bizottság visszaitélte Jugoszláviának, be fognak törni, s vissza fogják foglalni.

A rémhírek sem sokáig várattak magukra. Április elején a hetivásárra Bajára érkezett hercegszántói lakosok egynekemelyike már arról is beszámolt, hogy néhány nappal korábban több száz főből álló szerb banda tört be Hercegszántónál, raboltak, fosztogattak, marhákat hajtottak el, s aki-

ket csak a vasvillával felfegyverzett parasztok tudtak visszaverni. Ezek a rémhírek nem kis nyugtalanságot okoztak Baján és környékén is. A helyi lapok is kénytelenek voltak foglalkozni vele, s közölni Tripolszky főszolgabíró megnyugtató nyilatkozatát, aki elmondta, hogy "miután megbízható forrásból megtudta azt, hogy a dobrovoljacok és a Narodna Obrana /126/ propagandistái a faluba akarnak jönni, erősítést kért Bajáról." Az ujság egyben felhívta az illetékes hatóságok figyelmét "ezen rémhirterjesztőkre, akik ezen alaptalan hírekkel a nyugtalanságot idézik elő..." /127/ A bajai alispáni hivatal Schiffer százados vezetésével csendőröket küldött a faluba. Egyben az egész demarkációs vonalon megerősítették az őrségeket.

Egy nappal később -április 12-én- a Független Magyarország c. lap megállapítja, miszerint: "Részt a felszabadulásakor, részt pedig később a határmenti községekből sok sokác, bunyevác és szerb lakos menekült, illetve szökött át a határon. Sőt sokan voltak olyanok is, akik az idén január 26-ig optáltak Jugoszlávia javára és ezek szintén átmentek a demarkációs vonalon. Ezek az elmenekült sokacok Jugoszláviában éheznek és munka nélkül várnak. Érthető tehát emberi szempontból, hogy azok a megtévesztett emberek és hazaárulók visszakiváncsozhatnak oda, ahol ezelőtt nyugodt, kényelmes egzisztenciájuk volt." /128/

Az SHS csapatok kivonulása utáni birtokviszonyok jogi rendezése akut kérdés volt a többi megszállás alól felsza-

badult területen is. /129/ Észak-Bácskában legélesebben Katymáron jelentkezett, mivel a község lakosai nagy részének a határon túl /is/ volt kisebb-nagyobb birtoka. 1923 tavaszán például Radics Simon volt bácsalmási bíró karhatalom segítségével birtokbavette Hoffmann Károly katymári kettősbirtokos szerb megszállott területen lévő földbirtokát. Radics magyarázat helyett a szerb minisztériumtól kapott igazolást mutatta fel, hozzáfűzve, hogy erre a lépésre azért kényszerült, mert az ő birtokát pedig a magyarok kobozták el. Utóbbi indokát a Független Magyarság nyíltan megcáfolja, hazugságnak ítélve azt: "Mert nemhogy nem kobozták el a birtokát, sőt azokat a kiürítés után megbízottja által ő maga adta el Muity János almási /ti. bácsalmási -B.L./ lakosnak több millióért." /130/

Az olcsó földszerzésnek gyorsan híre futott, s "egyremásra jelentkezett a többi hazaáruló is. Mint Katymárról értesültünk, Radics példájára Ispánovics Pál /a szerb megszállás vége felé hivatalából elmozdított bíró -B.L./ hazaáruló szerb, Till János 63 holdas birtokát, Milankovics Menyhért Tenner Péter 44 holdas földjét és Jágity Márk volt bácsbokodi lakos Wéber Menyhért 65 holdas szállását vették csendőri karhatalommal birtokukba." /131/ A felsorolt károsultak németek voltak. Wébernek például a Jugoszláviába eső részen 106 holdas birtoka volt. A határátlépési igazolvány felmutatásával átjárhatott és művelhette mindaddig, míg a jugoszlávok a birtokreformra hivatkozva el nem vették.

Igy Wéber Menyhért birtokán -szól a tudósítás- "a volt bácsbokodi szerb bíró, Jágics ... az ur. És ez a Jágics, aki a szerbek készséges szolgája volt, Bácsbokod lakosságát teljesen kiszolgáltatta a szerbeknek és amikor már kiotródtak a szerbek Bokodról, magával vitte sok ember marháját és egyéb javát, nemcsak a földet foglalta le, hanem Wéber tavalyi gabonáját is birtokba vette. Jágics volt szerb bíró úgy magyarázta, hogy azért vették el a földet Wébertől, mert őt kártalanítani kell. Azt állította, hogy a magyar állam elvette a bokodi birtokát, ami 20 kisholdat tesz ki. Ez azonban nem való. A valóság az, hogy a volt bokodi szerb bíró birtokára, aki ellen hazaárulás vétségéért van eljárás folyamatban, 300.000 korona erejéig bűnügyi zárlat van betáblázva. Wéber megbízásából eljárak a szerb kormánynál ebben az ügyben, ahol azt mondták, hogy a birtok lefoglalása nem jogos. A bokodi bíró azonban továbbra is uraskodik benne és Wébert nem engedi be a birtokába." /132/

A határmenti községben akkora volt a felháborodás az erőszakos földrablások miatt, hogy dr. Szabovljevics Dusan /133/ kir. kormányfőtanácsos alispán a hozzáérkezett jelentések alapján a magyar külügyminiszternél erélyes felépést volt kénytelen sürgetni.

De nemcsak a németek földjét vették el a határ tuloldalán, hanem például az észak-bácskai sajtó által a megszállás megszűnését követő hónapokban oly sokszor támadott

Tománovics Györgyét is. A bajai földbirtokosnak a fekete-hegyi határban is volt közel négyszáz hold földje, amit a megszállás után az SHS Királyságban élő veje gondjaira bízott. A bonyodalmak a következő évben kezdődtek el, amikor szinte a földbirtok egészét lefoglalták az agrárreform céljaira és szétosztották a dobrovoljacok /önkéntesek -B.L./ között. Tománovics és veje kérvények tucatjával elérte, hogy még 1922 őszén feloldották a földbirtokot az agrárreform alól. Tománovicsék -bizva az intézkedés véglegességében- bevetették a földet, de az aratás előtt néhány héttel újból elvették a területet és a termést másodszor is a telepesek takarították be. Azután kísérteties hasonlósággal újból megismétlődött az egész. 1923 őszén az ismét, most már másodszor felszabadított földön Tománovicsék vetettek, de 1924 nyarán a termés megint a dobrovoljacoké lett. A jugoszláv agrárminisztérium ez év végén -most már kérés nélkül- feloldotta a birtokot, de Tománovicsék nem merték bevetni, mivel korábban a földbirtokost sem a vetőmagvakért, sem a ráfordított munkáért nem kárpótolták. A terület "most parlagon áll, egy sereg feketehegyi zsellér pedig munkanélküli" -írja a Független Magyarország 1925 tavaszán. /134/

Ezek után térjünk vissza az egyes községek gazdasági viszonyainak tárgyalásához.

Általánosságban elmondható, hogy a gazdagság abszolút számokban mért rátája /az ingó és ingatlan javak összértékét értve ez alatt/ az észak-bácskai délszlávok esetében

alacsony volt, amelybe természetesen közrejátszott kis létszámuk is. Feltételezhetjük azt is -annak ellenére, hogy ilyen /globális/ adatokkal nem rendelkezünk-, miszerint a délszlávok egy főre eső javainak értéke relative is elmaradt a velük együtt lakó magyarokétól és németekétől.

Ezt a feltételezést támasztják alá a virilista-jegyzékek is. Példaként álljon itt a németek és délszlávok által lakott Gara község, ahol a csekély számu magyar mellett 1930-ban 2.673 német és 1.107 délszláv élt. Az alábbi táblázat az 1930-ban a legtöbb adót fizető községi képviselőket /virilistákat/ tartalmazza. Nevük mellett zárójelben nemzetiségük és a fizetett adó összege /pengőben/: /135/

1. Gatti Antal /n./	1.651,77
2. Gatti József /n./	1.411,64
3. Keiner István /n./	979,87
4. Zomborcsévits Antal /d./	911,05
5. Majer Pál /n./	854,38
6. Baszler István /n./	812,00
7. Kling István /n./	776,67
8. Kling József /n./	750,33
9. Turi István /n./	738,25
10. Zuck Sebő /n./	702,99
11. ifj. Klenancz József /n./	694,28
12. Heffner Ferencz /n./	684,71
13. Heffner Antal /n./	646,91
14. ifj. Pencz Antal /n./	592,72
15. Majer József /n./	575,25
16. Turi Péter /n./	572,31
17. Gatti Péter /n./	556,03
18. Eberhardt Péter /n./	535,47
19. Schön János /n./	532,60
20. Karagits Gyula /d./	526,84

Póttagok

1. Keiner Vendel /n./	521,79
2. özv. Heinrich Józsefné /n./	504,75
3. Bischof István /n./	500,79
4. Dobler Mátyás /n./	479,68
5. Eberhardt András /n./	479,12

A németek gazdasági fölénye szembeötlő. A legtöbb adót fizető garai lakosok közül 23-an közülük kerültek ki, s csak ketten voltak délszláv nemzetiségűek. A listán szereplő németek által fizetett adó összege 11,5-szerese volt a délszlávokénak.

Csávolyon hasonló a helyzet. Míg az 1924-ben legtöbb adót fizető 19 lakos közül 4 délszláv volt, addig 1927-ben a 23 virilista közül már csak 3, míg 1930-ban 2 a délszlávok száma. Mindhárom évben a többi német volt, kivéve az 1930-as esztendőt, amikor a listán egy magyar neve is szerepel. Tehát a nagy földbirtokosok és bérlők szinte kizárólag a németek közül kerültek ki. A mezőgazdaság gépesítése náluk figyelhető meg elsősorban, mivel több ezer pengős beruházásokra anyagilag csak ők voltak képesek. Ha megnézzük a különböző gazdasági kiállításokon díjazottak névsorát, akkor ezek között délszlávokat alig találunk.

A Felső-Bácska c. lap egyik 1927 július eleji száma hirt ad a Bács-Bodrog vármegyei Gazdasági Egyesület által Csávolyon rendezett állatdíjazásról és borkiállításról.^{136/} A hetilap július 14-én közölt részletes beszámolója alapján a 20 díjazott között egy magyar gazdálkodó volt, a többi német nemzetiségű.

"Csávoly német falu -írja Erdei Ferenc-, Bajához huz és népviselete meg egyéb paraszti külsőségei ellenére is kispolgári földművelőtársadalom: nyugatias termelőmódszer, szét nem hasadt társadalom és helyben kielégíthető ideálok

jellenzik." /137/

Schön Antal kántortanító Bácsbokod községet ismertette hasonlókról ir: "A község lakói általában véve szorgalmasak és takarékosak, de ebben a vezetős szerepet a németek viszik, akik szorgalmukkal és okoszerű gazdálkodással kiszorítják a magyarokat, de különösképpen a bunyevácokat. Egyes német gazdánál mondhatni, mintagazdaság látható. A 200-600 holdasok kísérleti vetőmagtermeléssel, szakszerű állattenyésztéssel, többek között apaállatok kitermelésével is foglalkoznak, ami bizony szép jövedelmet biztosít számukra és aztán lehetővé teszi, hogy személyesen kimenjenek Svájcba, állatkiállításra és onnan hozzanak tenyészállatokat. Igen sok gazdánk elvégezte a 4 polgárit vagy 2-6 gimnáziumot és vannak, akik gazdasági tanfolyamot végeznek, ami igen helyénvaló. Középkorú, de különösen a fiatal gazdák minden vasárnap délután összejönnek a Gazdakörben és ott valóságos csaták folynak a műtrágya és egyéb gazdasági kérdések felett. Szomorú, hogy a magyar és bunyevác gazdák ezeken a megbeszéléseken nem igen vesznek részt. Meg is látszik őszkor az eredmény és a különbség." /138/

Erdei Ferenc 1937-ben "Futóhomok" címmel megjelent könyvében e sorokat forrásként használja fel. Bácsbokodon kívül Katymárt és Bácsalmást is az "igazi németes-nyugatias" falvak közé sorolja, "kiegyensúlyozott kispolgári ideálokkal, minden türelmetlenség nélkül." /139/

Bácsalmás "nyugati stilusu polgárosult földművelő falu", ahol "nem a németek adják ... népének a számbeli többségét, de az ő teljesítményeik a láthatóbbak, s az ő szellemük az uralkodó. Nemzetiségi kérdés, mely nyugtalanítana és összeköztetésekre vezetne, nincs. Állandó az összeházasodás és mindenki tud magyarul... A németek gyarapodása és befolyása szembeötlő: az ő testükre szabott a nyugatias földművelés és az ő szellemük az a kispolgári társadalomszemlélet, amely minden ponton megnyilatkozik. Inkább német falu lesz Bácsalmás, mint magyar. S mivel az ő szellemük érvényesül, a másik két nép is az általuk megvont pályán kényszerül versenyre kelni, és természetesen lemarad. A legjobb birtokok és a legszebb házak a Fő utcán a németeké. Utánuk jönnek a magyarok, s mindenütt leghátul a bunyevácok. Az ő gazdaságuk a legelhanyagoltabb, ők laknak a faluszélen, ők őrzik leginkább paraszti hagyományait." /140/

A bajai délszlávok között többen voltak olyanok, akiket a mezőgazdaság aktuális kérdései érdekeltek. A délszláv olvasóközösség tagjainak száma -kisebb megtorpanásokkal- fokozatosan növekedett, akiknek döntő része paraszt volt. Az ő munkájukat voltak hivatva segíteni az anyanyelvükön és magyarul beszerzett könyvek, melyek a mezőgazdaság gépesítésével, korszerűsítésével foglalkoztak, illetve azt propagálták. A gyűrt lapok és bejegyzések bizonyítják, hogy nem kevesen forgatták őket. /141/

Katymár községben gazdaságilag erősebbek voltak a délszlávok, mint Észak-Bácska többi helységében. De a németek mögött itt is elmaradtak. Mindenesetre e faluban a bunyevácok jó néhányra rácsáfolt a délszlávok oly gyakran emlegetett "hanyag gazdálkodási szokásaira". Helyi és országos kiállításokon közülük is többen eredményesen szerepeltek. Például 1929-ben a fővárosban tartott mezőgazdasági kiállításon a német Puhl Pál mellett a délszláv nemzetiségű Mándits Sándor is elismerő oklevelet kapott. /142/

Bajszentistvánon az 50-100 holdon gazdálkodók között jelentős számban találunk bunyevác családokat is. /143/ Ezeknél sok magyar kapott munkát.

Míg a virilista-jegyzékek "felülről", addig a segélyezésre szorulóknak listája "alulról" támasztja alá, hogy a területünkön élő délszlávok szegényebbek voltak a velük együtt lakó németeknél és magyaroknál. A segélyekből községi arányszámukat messze meghaladó mértékben részesültek.

A Bácskában "Igen jellemző, hogy a szegénység körében legkisebb arányszámmal szerepel a németiség, középen vannak a magyarok, a legnagyobb számmal pedig a bunyevácok" -állapítja meg Erdei Ferenc. /144/

A községi segélyeket csak nagyon indokolt esetben folyósították. Előtte meggyőződtek arról, hogy a segély iránt folyamodó munkaképtelensége és rossz anyagi helyzete folytán valóban jogosult-e arra.

Az 1922-ben országos szinten meghirdetett nyomorenyhitő akció nem sok sikert hozott, mivel a földbirtokosok a terménybeni, az iparosok és a kereskedők pedig a pénzbeli hozzájárulástól elzárkóztak. A segélyt kérvényezők száma nem apadt.

Katymáron például az 1926. augusztus 5-i rendkívüli közgyűlésen egy bunyevác asszony kérelme feküdt az asztalon. Az előadó jegyző ismertette özvegy Patarcsics Györgyné kérelmét, mely szerint árván maradt hat apró gyermekének neveléséhez, valamint férjének hosszas betegsége folytán felmerült kiadások és a temetés költségeinek részbeni törlesztéséhez a község támogatását kéri. A véghatározat szerint a vagyontalanul árván hagyott feleség számára "egyszer s mindenkorra egy millió korona segélyt" szavaztak meg egyhangúlag.

Gara község 1928 nyarán állította össze a következő évben közsegélyre szorulóknak jegyzékét. A tíz egyén közül hat délszláv, négy pedig német volt. Bodokanszki Lukács, Gugán István, Gugán Tamás, Karagits Antal, Majsztrovics Mihály, Rápits Pál és a négy német lakos számára az 1929-es évre 100 pengő segélyt állapítottak meg, mivel "nevezettek tényleg vagyontalan és munkaképtelen egyének..." /145/ E községben 1928 őszén is több rászoruló kap 1-2 mázsa búzasegélyt vagy a helyi piaci búza árának megfelelő pénzösszeget. /146/

A segély mértékét a gazdasági válság leszorítja.

A 20-as évek első felében Magyarországon a holdankénti átlagos jövedelem évente 100 pengő körül mozgott. Az évtized második felére 120-130 pengőre emelkedett, de az emelkedés következtében a létbizonytalanság foka a kevés földdel rendelkezőknél nem lett kisebb. E megállapítás az észak-bácskai részekre is vonatkozik, pedig itt a holdankénti haszon az országos átlagnál magasabb volt.

A napszámosok jó ha az esztendő napjainak felét munkában tölthették el. A néhány pengős bér mellett szinte parancsoló szükségyszerűséggé vált, hogy az éhezés elkerülése végett az anyán kívül a serdülő gyerekek is munkát vállaljanak. /147/

A hatóságok a parasztok alsóbb rétegeire is "felfigyeltek". Az Észak-Bácskában kitüntetett gazdasági cselédek között délszláv nemzetiségűeket is találunk. A Földművelésügyi Minisztérium hosszú ideig tartó hűséges szolgálatuk fejében elismerő oklevelet és néhány pengő pénzjutalmat adott nekik.

A két világháború között a parasztság csak statisztikai szerepet játszott a magyar politikában. Az erre adott "spontán" reakció, a "néma forradalom" megjelenési formáival Észak-Bácskában is találkozunk. Az elvándorlás /kivándorlás/ és a születésszabályozás a korábbi évtizedekben is jelentős mértékű volt. A délszlávok közül is többen elhagyták hazájukat, s mentek főleg Amerikába. Tőlük az itthon maradottak azonban kevés anyagi segítséget kaptak. /148/

A "néma forradalom" harmadik formája, a különböző szektákhoz való csatlakozás a délszlávok körében elenyésző volt, s közülük alig találunk néhányat az adventisták, a Jehova tanúi, a nazarénusok, a pünkösdisták és a szombatosok között. Ennek oka a délszlávok vallásukhoz való hűséges ragaszkodása volt.

A délszlávokat a velük együtt lakók sokszor vádolták hanyagsággal, sokukat naplopónak tartották, amit gyakran a szemükbe is vágtek. Az igazság az, hogy ők is dolgozók voltak. S ha elmaradtak a velük lakó más nemzetiségek mögött, annak oka semmiféleképpen sem "faji sajátosságaikban" keresendő.^{149/}

A gazdasági kényszerítő körülmények hatására a délszlávok földjeik egy részét eladták, melynek nagyobbik felét a németek vásárolták össze. Ez a folyamat főleg a 30-as évek második felében erősödik, de mint tendencia majdnem egy évtizeddel korábban jelentkezik. /A németek az élen jártak az uradalmi parcellázások során piacra dobott földek vásárlásában is./

A gazdasági viszonyok tárgyalásánál érinteni kell a kettősbirtokosok nehéz helyzetét és az optáns kérdést is. Az észak-bácskai birtokosok a határ túloldalán lévő földjükről a termést is csak nagy nehezen tudták betakarítani, még inkább áthozni. De ilyen helyzetben voltak a jugoszláv birtokosok Magyarországon is: "a kettősbirtokosok a valutakülönbség miatt esetleg károkat szenvednek, de mivel a határon nem tudják keresztül hozni terményeiket, ... eladják a magyaror-

szági kereskedőknek" -tudósít a szabadkai Bácskai Napló 1921. szeptemberében.

A jugoszláv kormány 1922-ben legalább tízezer magyarországi délszlávra számított, akik a jugoszláv állampolgárságért fognak optálni. Számuk jóval kisebb lett. /150/

Az optánsok kiköltözésének határidejét állandóan módosították. E kérdés csak a 30-as évek elején került le a napirendről. A kiköltözött délszlávokat -a jugoszláviai híradások szerint- új hazájukban néhány hektár föld és szívélyes rokonszenv fogadta. Az utolsó Magyarországról érkező optáncsaládok megérkezése előtt néhány nappal -1930 november elején- a Jugoslovenski Dnevnik a következőket írta: "A hatóságoknak annyiból könnyű a munkájuk, hogy a letelepedésre kijelölt területek lakossága szívből segíti ezt az akciót és törődik azzal, hogy minél többet könnyítsen kivándorolt testvéreinek nehéz sorsán és baráti fogadásukkal megmutassa azt a szeretetet, amit irántuk érez." /151/

A nemzetiségek gazdasági helyzetére és az egyes községekben a délszlávok társadalmi-politikai életben való részvételének mértékére a képviselőtestületi üléseken megjelenő előjárók és tagok névsorából is következtetni lehet.

A képviselőtestület a kisebb területi önkormányzatokat irányította, így a megyei város és a község legfontosabb testületi szerve volt. A képviselőtestületi tagok felét virilis jogon, másik felét választás útján iktatták be. A 20-as években egyre jobban vesztett valóságos hatásköréből. Ülései formálisak voltak. Érdemi viták helyett sablonos ügyekkel foglalkozott. A község feje hivatalosan ugyan a bíró volt, de csak sokadrangu ügyekkel foglalkozott. Az elintéznivalók zöme a jegyzőre várt.

Az észak-bácskai községek képviselőtestületi jegyzőkönyveinek lapozgatása során úgy tűnik, mintha e településeken nem is élnének nemzetiségek. A jegyzőkönyveket magyarul vezették. E forrásokban a nemzetiség közelebbi, konkrét megjelölésével /pl. délszláv, bunyevác, sokac, horvát, szerb, német, sváb stb./ alig, vagy egyáltalán nem találkozunk. /Ez a tudatos magyarosítási akaró politika mintha válasz volna az SHS Állam e területek megszerzését célzó, e községeket az ismert "bürokratizációs" módszerekkel is szlávositási akaró politikájára./

Hercegszántó esetében az előjárók közül -a nevekből ítélve- a községi bíró és a jegyző ritkán volt délszláv nemzetiségű.

Az 1921.december 7-i rendkívüli ülésről készített kivonat alapján a házipénztárnok, a közgyám, az adóügyi jegyző, valamint a négy esküdtből három délszláv volt.

Az 1928.február 16-án tartott ülés jegyzőkönyvének kivonata szerint a másodbíró, a házipénztárnok, az adópénztárnok, az öt esküdt közül pedig három délszláv nemzetiségű volt.

Gara esetében az előljárók közül a vizsgált időszakban a bíró mindig német volt, míg a másodbíró délszláv. Katymáron fordított volt a helyzet. Mindkét helységben a községi pénztárosi állást többnyire a precizitásukról híres németekkel töltötték be.

Az előljárók és a képviselőtestületi tagok nemzetiségi összetételére adekvát képet csak akkor kapunk, ha olyan ülés jegyzőkönyvét nézzük meg, amelyen szinte valamennyiük résztvett. Ilyen volt Garán az 1925.január 10-i ülés, melyen Vojnich Máté főszolgabíró elnökölt. /A jelentéktelennek tartott üléseken a résztvevők száma sokkal kisebb volt./

A januári ülésen résztvevők közül: /152/

délszláv: 10

német: 38

magyar: 2

összesen: 50

Az ilyen üléseken kívül teljes képet kapunk a községi képviselőtestület megalakulása és az előjáróválasztás alkalmából felvett jegyzőkönyvek alapján is a nemzetiségi arányokat illetően.

Gara községben 1926.december 20-án állapították meg azok névsorát, akik az 1927-1932.évekre képviselőtestületi jogukat gyakorolhatják. /153/

Nemzetiség	virilisták /20 rendes- és 5 póttag/	választottak /20 rendes- és 5 póttag/	összesen /50/	%
délszláv	4	5	9	18
német	21	20	41	82
magyar	-	-	-	-

1930-ban e községben újjáalakították a képviselőtestületet. E szerint: /154/

Nemzetiség	virilisták /20 rendes- és 5 póttag/	választottak /20 rendes- és 5 póttag/	összesen /50/	%
délszláv	2	6	8	16
német	23	18	41	82
magyar	-	1	1	2

Katynáron az 1930. március 10-én ujjaalakult képviselőtestület a következő nemzetiségi megoszlást mutatja:

Nemzetiség	virilisták /20 rendes- és 5 póttag/	választottak /20 rendes- és 5 póttag/	összesen /50/	%
délszláv	6	4	10	20
német	18	20	38	76
magyar	1	1	2	4

A fenti táblázatok egyértelműen mutatják, hogy a németek a képviselőtestületben községi arányszámukat felülmúlva vettek részt, míg a délszlávok részvétele messze elmaradt arányszámuktól.

Csávolyon 1923-ban a német és a délszláv képviselők aránya még tükrözi községi arányszámukat. Változást a következő évek hoznak, amikor a németek előretörnek, s a délszlávok viasszaszorulnak. A délszlávoknál kicsit nagyobb számú magyar lakosság pedig továbbra is szinte képviselet nélkül marad a községben.

Az 1923. december 22-én megalakult új képviselőtestület nemzetiségi megoszlása: /155/

Nemzetiség	virilisták /15 rendes- és 4 póttag/	választottak /16 rendes- és 4 póttag/	összesen /39/	%
délszláv	4	4	8	20,5
német	15	16	31	79,5
magyar	-	-	-	-

Az 1926.december 23-án ujjaalakult képviselőtestület
nemzetiségi megoszlása: /156/

Nemzetiség	virilisták /19 rendes- és 4 póttag/	választottak /20 rendes- és 4 póttag/	összesen /47/	%
délszláv	3	3	6	13
német	20	21	41	87
magyar	-	-	-	-

Az 1930.február 7-én Csávolyon megalakult új képviselő-
testületben a nemzetiségek aránya a következő volt: /157/

Nemzetiség	virilisták /19 rendes- és 4 póttag/	választottak /20 rendes- és 3 póttag/	összesen /46/	%
délszláv	2	2	4	9
német	20	21	41	89
magyar	1	-	1	2

Konfliktusok és asszimiláció

Az első világháborút lezáró békeszerződések új helyzetet teremtettek. Ennek stabilizálására a Népszövetségbe tömörült győztes hatalmak létrehozták a kisebbségvédelem első intézményes nemzetközi rendszerét.

Magyarországon a két világháború között a nemzetiségi kérdés legfontosabb jogszabálya a trianoni békeszerződést becikkelyező 1921:33.tc. volt. A békeszerződés 54.§-a szerint: "Magyarország kötelezi magát arra, hogy a békeszerződésnek a kisebbségek védelméről szóló címében foglalt rendelkezéseket alaptörvényként ismeri el, hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellentétben, s hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos." /158/ /A trianoni békeszerződésnek egyik hátránya az volt, hogy az ott megállapított kisebbségvédelmi rendelkezések a magyar államot a viszonyosság biztosítása nélkül kötelezték./

A hivatalos magyar politika szerint Csonka-Magyarország szinte teljesen homogén nemzeti állam. Így nemzetiségi kérdés a határon innen nem létezik, annál inkább a szomszédos országokban. S ezzel a nemzetiségi problematika a külkepcso-

latok és a külpolitika sikjára huzódott át.

E térség kormányai egymás nemzetiségi politikáját kritizálva, valódi feladatukról, az országhatáraikon belüli nemzetiségek /kölcsonös/ védelméről, támogatásáról megfeledeztek.

Papiron nemzetiségre való tekintet nélkül az ország minden lakosa számára biztosították az élet és a szabadság teljes védelmét. Biztosították a jó erkölcs és a közrend korlátai között a vallás szabad gyakorlatát. Minden magyar állampolgár számára biztosították a teljes magánjogi és közjogi egyenlőséget: így a teljes egyenlőséget a nyilvános állások, a különféle iparok és foglalkozások területén. Mindenki használhatta anyanyelvét a magán-, az üzleti-, a vallási életben; a sajtóban és a nyilvános gyűléseken. Kimondták, hogy a nemzetiségek anyanyelvüknek "a bíróságok előtt való használata tekintetében méltányos könnyítésekben részesítendőek." A kisebbségekhez tartozó állampolgároknak joguk van továbbá saját költségükön iskolákat, nevelőintézeteket, jótékonyági-, vallási- vagy szociális intézményeket létrehozni, igazgatni és azokra felügyelni. Ezekben anyanyelvüket szabadon használhatják, vallásukat minden korlátozás nélkül gyakorolhatják.

A délszlávokat a vizsgált korszakban a vallásukhoz való erős ragaszkodás jellemezte. Minden munkát "Isten nevében!" kezdtek el és "Hála Isten!"-nel fejezték be. A szentek nagy tisztelői voltak, szívesen vettek részt a bucsujárásokon. A kenyeret mindaddig nem szegték meg, míg előtte késsel meg nem keresztelték. Ha véletlenül leejtettek egy darabot belőle, akkor az Istentől bocsánatot kértek és megcsókolták azt. Mély vallásosságuk családi, gazdasági és erkölcsi életüket is áthatotta.

A sokacok például annyira vallásosak voltak, hogy a már régen eltörölt ünnepeket is megtartották. "A templomban nagyon szeretnek énekelni és élvezet sajátos melódiájú énekeiket hallgatni. Nyelvi igényüknek talán ez a legnagyobb kielégülése. Féltékenyen őrködnek azon, hogy e téren semmiféle megrövidülés ne érje őket ott, ahol más nemzetiségű hivekkel együtt vannak. Még ha születések apadása miatt más nyelvekkel szemben alapos kisebbségre jutnak, régi jogaikból akkor sem hajlandók engedni. Szomorú példa erre a hercegszántói eset, amikor majd kétszáz sokác család hagyta ott őseinek sok áldozat árán féltékenyen őrzött hitét, s lett görögkeleti vallásúvá, mivelhogy számban mindig növekvő magyar hittestvéreikkel szemben szokásjogaikból nem voltak hajlandók engedni. Papjukat egyébként nagy tisztelettel veszik körül, ki számukra a legnagyobb tekintély, szavára hallgatnak s kétséges ügyeikben tanácsát hűségesen követik.

Tisztelettel viseltetnek világi előljáróik iránt is, s a hatóságok rendeleteit hűségesen megtartják. Mindennemű adóikat pontosan megfizetik. Adakozásban a sokácok nem bőkezűek, de a házuk küszöbét átlépő cigánynak, koldusnak mindig adnak. A bunyevácok adakozóbbak. Vendégszeretetük közismert. Vallási és népi hagyományait szigorúan megőrzik és az esetleg vonakodó fiatalokkal megtartatják. Legkedveltebb olvasmányuk a szentírás, az imakönyv és a kalendárium." -írja P. Unyi Bernárdin a délszlávokról. /159/

A délszlávok a templomban megszerzett, illetve kivívott jogaik felett a 20-as években is féltékenyen őrködtek. A németekkel és a magyarokkal való konfliktusok egyik forrása ez volt, színtere pedig sokszor a templom. Hogy milyen erővel ragaszkodtak jogaikhoz íme néhány példa. Bácsbokodon a magyar és a német lakosság mellett számarányukat tekintve a bunyevácok voltak kisebbségben, de a templomban ők ültek elől, utánuk következtek a magyarok és csak a bejáratnál kaptak helyet a németek.

Bajaszentistvánon is a délszlávok száma -főleg az asszimiláció és az egykézés következtében- az idők folyamán egyre csökkent. Ennek ellenére a bunyevácok továbbra is görcsösen ragaszkodtak olyan jogokhoz, amelyeknek egy része számarányukat tekintve már nem illette volna meg őket. A konfliktusok során legtöbbször az ősökre hivatkoztak. Bajaszentistvánon azzal is érveltek, hogy a templomot elődeik építették.

Baja ezen északi külvárosában a délszlávok évekre lebontva meghatározták, hogy melyik az un. bunyevác, illetve magyar esztendő. /Többnyire a páratlan év volt a bunyevácoké. Ez azt jelentette, hogy a nagy ünnepeken ilyenkor a miséket horvátul celebrálták./ A templomban élvezett jogokat jó előre és írásban is lefektették. Bajaszentistvánon is -hasonlóan Bácsbokodhoz- az ülésrendet szigorúan meghatározták.

Katymár községben odáig fajult a németek és a délszlávok közötti ellentét, hogy a templomban -ahol elvileg mindenki egyenlő- a két náció közé korlátot állítottak fel, amely kb. egy méter magas volt és hosszában szelte át a templomot. A helybeliek csak Till-korlátnak nevezték, Till Inre katymári földbirtokos után, aki ennek a "nacionalista hullámtörő gátnak" egyik iniciátora volt.

Felsőszentivánon is a bunyevácok álltak elől, a magyarok mögöttük. Utóbbiak egy vasárnap megelégtették ezt. Térdeplés közben gyorsan elővették az ollót és az előttük ájtatassan imádkozó délszlávok drága selyemruháiba belenyírbáltak. Hasonló eset Katymáron is megtörtént. /A régi szokásokhoz való ragaszkodás jele Csávolyn például az, hogy a karácsonyi éjféli mise még ma is bunyevác./

Hercegszántón a görög-keleti sokacok és szerbek a katolikusok részéről ki voltak közsítve. Utóbbiakat ebben az egyház is támogatta. A görög-keletiek között belső viszály nem volt. Tehát ebben a községben a vallási megosztás részben összeolvadt a nemzetiségi ellentétekkel és különbségekkel, illetve felerősítette ezeket.

Garán a két náció -a délszláv és a német- nagyobb bé-
kességben élt mint más helységeiben. Ebben szerepe volt
Bászler István esperes-plébános energikus fellépéseinek is.
Minden potenciális konfliktushelyzetre felfigyelt, s kifej-
lődésüket nem várta meg. Jó taktikai érzékkel és emberismer-
rettel inkább elébe ment az ilyeneknek.

A Római Katolikus Tábori Püspökség 1929 januárjában a
következő levelet küldte gróf Zichy Gyula kalocsa-bácsi
érseknek: /160/ "A m. kir. pénzügyminiszter Ur ... felkért,
eszközöljem ki, hogy a ... Gara községben állomásozó m.
kir. vámőrszakasz és csendőrőrshez tartozó kb. 50 fő kato-
likus vallásu egyén, valamint családtagjaikkal együtt kb.
100 személyt kitevő polgári intelligencia havonként egyszer-
kétszer magyar nyelvű istentiszteletet kaphasson. Eleddig
ilyen állítólag csak Szent István és a Kormányzó Ur szüle-
tése és névünnepe volt, míg az év többi ünnepén és vásár-
napján a község lakosságának többsége szerint német, illetve
bunyevác nyelven volt megtartva."

Bászler István esperes-plébános néhány nap múlva a kö-
vetkező, minden érdekeltet kielégítő diplomatikus levelet
küldte az Érseki Hatósághoz: /161/ "Végtelenül örülök, hogy
magyar hibeim magyar istentiszteletet kérnek. Tudtommal tör-
ténik, mert én utasítottam őket erre az utra. Örvendetes ez
azon oknál fogva is, mert itt a végvidéken ily irányu moz-
galom végtelen nagy fontossággal bír. Nehézségekbe ütköznék
ezen ujitás csak akkor, ha a mostani rend megbontatnék,

mert az egészen bizonyos, hogy nagyobb arányu kellemetlenségekre vezetne, ami a tapasztalat szerint még lélekvesztéssel is jár. Nálam hála Istennek a legnagyobb béke és rend honol, s azt hiszem, hogy egyelőre nem is lesz semmiféle mozgalom.

Ami magyar hiveim kívánságát illeti a legnagyobb körültekintéssel a következőképpen gondolván legcélszerűbben megoldhatónak: Minden hónap első vasárnapján, továbbá karácsony, husvét és pünkösöd napján /Szt. István ugyis magyar/ lenne három mise 8, 9 és 10 órakor ... 9 órakor magyar mise volna, melyen a magyar hivek, a leventék és iskolások részt vennének, kik máskor, mint eddig a 8 órai misére jártak. A 9 órai misén természetesen magyar ének, ima és prédikáció tartatnék, amelyen idegen ajku hiveim is részt vehetnének. Ezen megoldás természetesen teherrel járna..., de ezen teher édes és kellemes, különösen ha látom, hogy magyarjaim és a magyarsággal rokonszenvező német és bunyevác hiveim is szépen részt vesznek. Nézetem szerint ennyi egyelőre elég volna, de ha a magyarosítás terén így haladunk, idővel ezen kedvezményt ki lehet terjeszteni."

Észak-Bácska területén a nemzetiségek közötti konfliktusok váltakozó intenzitással jelentkeztek. Ezek egy része személyhez kötődő volt, melyben nagy szerepet játszott a német és a délszláv mentalitás, temperamentum különbözősége is.

1922.július 16-án Csávolyn tört ki a háború, s kezdődött meg a "Bunyevacok és a svábok harca", ahogy erről a Független Magyarság tudósított./162/ E szerint: "... vasárnap délután, mint rendesen, összejöttek a csávolyi Bohner Simon-féle vendéglőben a sváb legények, hogy a hétköznapi mezeti munkát szórakozva kipihenjék. Alig kezdődött azonban meg a mulatság, nyílt az ajtó és beléptek rajta a csávolyi bunyevác legények. Ezek is mulatni akartak, ezek is táncra hívták a sváb lányokat. Ezek azonban huzódoztak, nem akartak mulatni a bunyevácokkal. Ebből szóváltás keletkezett. A szóváltásból mint rendesen, verekedés lett és előkerültek a bicskák is. Nagy háborúság lett a csávolyi Bohner-fronton..."

A délszlávok nemcsak a németekkel, hanem sokszor a magyarokkal is összetűztek. Nem volt ritka, hogy -főleg fiatalok- csoportba verődve próbáltak elégtételt szerezni vélt vagy valós sérelmeikért. De az egyéni bosszu sokszor véresebb volt, mint a "csoportos".

A bajaszentistváni 1926.március 25-i "halálos krvatyá"-ról így írt két nappal később az ujság: "A bunyevácoknak egyik legmeghittebb, legszebb szimbolikus ünnepe a krvatya: a vérfogó ünnep, vagyis Gyümölcsoltó Boldogasszony napja. A legenda szerint ezen a napon az a bormennyiség, amit valaki megiszik, mind vérré válik az illetőben. Jó bunyevác paraszt szokás szerint azután a krvatya alkalmával a legények jó sok bort sietnek magukba szivni,

hogy ne legyenek vérszegények, hanem minél több vér fűtse szervezetüket." A tudósítás szerint e napon a bunyevác Ditetelján Sándor a nyílt utcán lelőtte Bukor Mihályt. A tettes Ditetelján kocsmáros fia volt, akinek kocsmája a bunyevácok egyik találkozóhelye volt Bajaszentistvánon. /163/

Érdekességként megemlíthető, hogy dr. Meznerich Jenő: Bunyevácok című, revíziót támogató munkájában e népcsoport mértéktelen borivásából vezeti le azt a téves következtetést, miszerint a délszlávok és a bunyevácok között semmiféle rokonság nem mutatható ki. /164/

A nacionalista előítéleteknek is meg volt a konfliktusteremtő erejük. "A nacionalista előítélet bizonyos etnikai csoportokkal, illetve e csoportok tagjaival szemben táplált -érzelmileg erősen átítatott- negatív vélemény. Ez az előítélet elfogult nemzetképre, téves sztereotípiára támaszkodhat, és minden esetben elutasító, sőt ellenséges magatartást fejez ki az illető etnikummal /nemzettel vagy nemzetiséggel/ szemben. Jellemző reá az ... irracionális és szívésség. A nacionalista előítélet ferde tükrében a negatíven értékelt csoport minden tagja -egyéni tulajdonságaitól függetlenül- hasonszőrűvé válik egy merev, szabványszerű általánosítás szerint." /165/

Katymáron is több összeütközésre került sor, főleg a németek és a délszlávok között. Utóbbiakat a 20-as évek végén alaptalanul azzal vádolták, hogy az SHS Államból átjövő tolvajok és betörők mögött állnak, azokat segítik

A határmenti lólopások gyakoribbá válásakor az ilyen gyanusítgatások mindennaposakká váltak. A károsultak nem mindig a németek voltak. 1929 június végén például Ziel Fülöpön kívül Kubatov Istvánhoz is betörték. Az elköött lovakat azonban a határon a tolvajok kénytelenek voltak elengedni és csak a saját bőrüket menteni, mivel a vámórség és a csendórség példás gyorsasággal vette üldözőbe őket.^{/166/} A képviselőtestületi jegyzőkönyvekben nemzetiségekről alig esik szó, konfliktusokról sem tudósítanak, így természetesen a délszlávok elmarasztalásával sem találkozunk. /A határmenti lólopások és betörések továbbra is nyugtalanították a helyi lakosságot. 1931 tavaszán felhívják figyelmüket, hogy a rablók az állatok mellett szívesen viszik el az utcára néző -ritkán lakott- helyiségekben található értékes holmikat is. Ezért kérik a helybelieket, hogy amennyiben a körülmények megengedik, az első szobában is aludjon valaki./

Elfogadva az asszimiláció "háromfokozatu" elméletét /leegyszerűsítve: megtelepedés-kétnyelvűvé válás-beolvadás/, a 20-as években a második szakasz domináns volta mellett a harmadik is megfigyelhető. "A második szakaszt a kettős kötődés jellemzi. /Az asszimiláns kétnyelvűvé válik, mindkét közösségben lojális és a kettős kötődés harmonizálására törekszik. Konfliktushelyzetben többnyire az államhatalmi-politikai befolyásolás, az egzisztenciális érdek dönt./

A harmadik és végső szakasz, amelynek ugyancsak több stációja, árnyalata figyelhető meg: a beolvadás. /A beolvadtak a befogadó nemzet anyanyelvén, kultúráján nevelkedtek, gondolkodásban és érzelemben elmagyarosodtak./" /167/

A fenti két szakasz nem választható mereven szét, még kevésbé köthető időhöz. Az asszimiláció tehát több generációs folyamat, amelyet "az állam és a vezető rétegek ösztönözhetnek, valamelyest gyorsíthatnak, de erőszakos beavatkozással inkább megzavarnak." /168/

A magyarországi délszlávokat viszonylag könnyen asszimilálódó és asszimilálható tömegnek tekintették. "Öntudatos nép, ennek ellenére könnyen magyarosodik, különösen az értelmisége. A régebbi idők bunyevác földesurai, a Latinovicsok, Vojnischok, Piloszanovicsok, Parceticsok anyyira megmagyarosodtak, hogy leszármazóik még a nyelvüket is elfelejtették, s csupán a nevük enged következtetni származásukra." /169/

De a homogén nemzet fogalma megkövetelte a magyar hangzású nevet is. A 20-as években változó intenzitással folytatódott a névmagyarosítási kampány, amely természetesen az észak-bácskai területeken is jelentkezett. Hogyan érveltek a névmagyarosítás mellett? A nemzeti név minden országban a nemzethez való tartozás ékes bizonyítéka. A magyarországi névmagyarosítás sem jelent mást, csak azt, hogy a már magyarra "asszimilálódott" nemzetiségek nemzeti nevet vegyenek fel. E nélkül még a revíziós törekvések sem vezethetnek sikerre.

Területünkön rögtön a szerb megszállók kivonulása után megkezdődött a hivatali életben a "Csak magyarul!" mozgalom. Ennek egyik kinövésének tekinthető a névmagyarosítási kampány is. A bácskai lapokban megjelennek a pályázati felhívások, melyekben idegen -főleg szerb-horvát hangzásu- elnevezések helyett odaillő magyar szavakat keresnek. A megszállás megszűntének második évfordulóján például pályázatot hirdettek a Sugovica és Vodica /kedvelt bucsujáróhely, néhány kilométerre Bajától/ elnevezések megmagyarosítására. A Független Magyarság így ír: "Városunknak a szerb uralom alól történt felszabadulásának közeledő évfordulója arra int bennünket, hogy magyarságunkban mindjobban megtisztuljunk és megerősödjünk. Az előretörő erős magyar lélek kivetíti a maga sugarait és környezetét is magyarrá tenni törekszik."/170/ /Az augusztus 20-i díszközgyűlés a Sugovica helyett a Kamarás-Duna, a Vodica helyett a Máriakönyve elnevezést fogadta el. Ennek ellenére később -minden következetesség nélkül- az újságok is inkább a Sugovica elnevezést használták./

De nemcsak földrajzi neveket szerettek volna megmagyarosítani, hanem -és főleg- családneveket. A névmagyarosítás azonban 1923 végén nemhogy olcsóbb lett volna, hanem alaposan megdrágult. A Független Magyarság is helyteleníti ezt. A lap szerint a tarifát békebeli árának tizszeresére emelték. Hozzáfűzve, hogy "a névmagyarosítás nem valami tulságosan keresett cikk ma. Nincsen benne

olyan nagy kereslet, mint volt háboru előtt. Nem tudjuk megérteni, hogy miért kell most megnehezíteni, amikor a szerb megszállás megtanithatott volna bennünket arra, hogy minden magyarosan hangzó vezetéknév a magyarságnak egy-egy erőssége. A szerbek amikor népszámlálást rendeltek el, csak magyar nevű embert ismertek el magyarnak. Ha szláv hangzású volt valakinek a neve, ha mindjárt egy kukkot sem tudott szlávul akkor is szlávnak, a német nevűt németnek vették. Bánffy Dezső báró másképpen gondolkodott a tekintetben. Egy vasuti baktort sem nevezett ki addig, amíg a nevét meg nem magyarosította... Nem megnehezíteni, hanem megkönnyíteni kell a névmagyarosítást!" /171/

Észak-Bácskában 1925 végén újult erővel jelentkezett ez a magyarosító törekvés, de a tömegekre gyakorolt közvetlen presszióról nem beszélhetünk. A névmagyarosítás propagálása többnyire a sajtóra korlátozódott. Az újságok ezt irták: "Aki szívben magyar, legyen névben is"; az elszakított területeken is ráerőszakolják az ottani magyarokra a náluk használt névformát. S hozzáfűzik: "csak mi vagyunk tétlenek, s türjük, hogy bennünket idegennek tekinthessenek az idegenek e hazában?" Különben is: "Nem csak nyelvében, hanem tagjainak nevében is él a nemzet." /172/

A Független Magyarság másik cikke szerint a Trianont követő konszolidáció felé mutató tények mellett "van egy nagy fogyatkozásunk, amelyet mindegyikünknek magának kell eltüntetnie, s ez annyi sokunknak idegen hangzásu neve. Európa bármely országában a lakosság tulnyomó részének neve megmondja az ország nemzetiségét. Így van-e ez a mi hazánk nagy részében, s így van-e különösen nálunk, Baján? Biz végig járhatjuk a várost és megnézhetjük iparosaink és kereskedőink cégtábláit. -Elszomorító látvány... Töröljék le iparosaink és kereskedőink, törölje le mindenki azt a lapot tisztára, amelyen idegen hangzásu neve van felírva, tegyen helyére jó, magyar hangzásu nevet..." /173/ /A név természetesen ne legyen tucatsnév, hanem ritka és szép hangzásu magyar./

A délszlávok közötti névváltoztatók száma csekély volt. Döntő részük az értelmiségi, a közhivatalnoki és katonai pályára készülők, illetve ott tevékenykedők közül került ki. Zömüknél az egyéni érdek logikája döntött. A kampány az egyszerű falusi lakosságot alig érintette.

A lapok vállalkoztak arra is, hogy a névmagyarosítókat, pontosabban azok nevét -propaganda céljából- közlik. Egy garai vámőrszakaszvezető névváltoztatásáról 1928 nyarán így adtak hírt: "...Mihálovics Sándor ... r. kath. vallásu, nős vámőrszakaszvezető garai illetőségű és ottani lakos úgy a saját, mint kiskoru József, Sándor és Antal nevű gyermekei családi vezetéknevüket belügyminiszteri

engedéllyel Csatár-ra magyarosították." /174/

A vitézzéavatás is együttjárt a nemzeti név felvételével. 1925 júniusában Garán "ünnepélyesen beiktatták a község történetébe" a felavatott vitézeket. Őtük között csak egy délszláv volt, a többi német. /Az előbbi a Gyurics családnév helyett a Gyarmathit vette fel. A németek pedig az Erdős, Garai, Hevesi és Körnőczy neveket./ /175/

A név magyarosítása azonban önmagában nem sokat jelentett, mivel nem fejez ki hovatartozási tudatot és érzelmet. Sokan pusztán tűzijátéknak tekintették és létjogosultságát csak hosszabb szellemi áthasonulási folyamat záróaktusaként ismerték el.

A korabeli források Észak-Bácskát úgy mutatják be, mint ahol soha egy percig sem volt kilengés, még inkább polgár és polgár közötti megkülönböztetés. Csak az ország és szűkebb területük javáért, boldogulásáért küzdő egyénekről tudtak, nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül.

Az irredenta gondolat a sajtó szerint egész Észak-Bácska területén népszerű volt, így a délszlávok körében is. 1922 novemberében egy Csávolyn tartott rendezvényről így tudósítottak: "Nem is előadás volt ez, hanem inkább lelkes, hazafias ünnepély, melyet a művészgárda és a közönség a Himnusz átérzett eléneklésével fejezett be. A bunyevácok, s különösen a felnőtt bunyevác ifjúság igen nagy számmal voltak jelen az előadáson, s az intelligen-

ciával és iparosokkal lelkesen tüntettek az irredenta gondolat mellett." /176/ A magyar politika a délszlávokat is meg akarta nyerni céljainak, abban az értelemben, hogy részesévé szeretne volna őket tenni a revízió követelésének. A különböző nemzeti ünnepek ürügyén a nemzetiséglakta közösségekben a legnagyobb egyetértésről írtak, kiemelve, hogy ha még nem is egy nyelven, de közös célért munkálkodnak az ott lakók.

A bácsbokodiak 1923. augusztus 19-én megemlékeztek a község hősi halottairól. Az emlékszóbor leleplezésénél Csányi István plébános többek között ezeket mondotta: "A szóbor talapzatán négy szó van bevésve: Szenvedtél, meghaltál, de feltámadsz! Szenvedtél magyar, német, bunyevác egyformán, mert valamennyiteket lelkesített a hazaszeretet, az a hazaszeretet, mely a világ minden népeinek rettenetes halálos harcaiban elsővé tette a magyart. Ezt a nevet megtanulta az egész világ. Sokszor mondtuk, szavaltuk, hogy magyar vagyok! Halljátok hősi halottak, most büszkén vallom, hogy tényleg hősi magyarok voltatok!" /177/

Garán 1923 november elején leplezték le az első világháborús hősök emlékművét. A Bajai Ujság vezércikke a "Még nem egy nyelven, de közös célért!" jelszót próbálja népszerűsíteni a következő sorokkal: "Hősök voltak mind nemzetiségi különbség nélkül, akár magyar anyanyelvű volt, akár német vagy bunyevác, mind, valamennyien egyformán azért a földért harcoltak, mely nekik életet adott. Nem-

csak nekik, hanem századokra visszamenően elődeiknek is." /178/

Gara községre a későbbiekben is, mint követendő példára sokszor hivatkoznak a helyi lapok. 1929.március 15-e megünneplése ürügyén a következőkről számolnak be: "Könynyekig megható előadással ünnepelte a garai tantestület március 15-ét a német és bunyevácjku tanulókkal együttesen. Különösen megható volt a 'Trianon' című egyfelvonásos szindarab, melyet Tumbász Mária rendezett a harmadik osztályos bunyevác tanulóival... A magyar előadást tiszta kiejtéssel és magyar érzéssel /az előzőek dőltbetűvel kiemelve -B.L./ adták elő a tanulók. Ilyen nevelés mellett lehullanak a rabbilincsek, ledől a kőhalmaz, mely Trianon oszlopát felállította... A német és bunyevácjku községben nemcsak minden március 15-én és Szent István napján, hanem minden hó első vasárnapján is magyar misét tartanak. Ez mind a község hazafisága mellett tanuskodik. Sokan követhetnék a szép példát." /179/

Az ünnepeknek és rendezvényeknek a többi észak-bácskai községben is "nemzeti karaktert" adtak az ujságok. 1927-ben a Katymáron megtartott vitézi bál kapcsán a régi magyar világ visszatérte felett örvendeztek. /180/ Csávo-lyon pedig 1930.március 15-én "a község vegyesajku lakosságának a szive a szabadság napján szent honszeretettel dobbant össze!" /181/

A fenti "helyzetjelentéseknek" csak annyiban van hi-

telük és tekinthetők reálisnak, amennyiben a délszlávok "beintegrálódási" és hasonulási törekvésének egy-egy ilyen rendezvény hű képét adhatja.

Az észak-bácskai délszlávok nem éltek izoláltan. E helységek lakossága vegyes nemzetiségű volt. Bár az ún. vegyesházasságok községenként eltérő mértékben jelentkeztek, de mindenféleképpen konfliktusenyhítő tényezőknek számítottak. /A kifejezés alatt az etnikai vegyesházásokat értem, mivel a vallásiak nem voltak gyakoriak, lévén az itt lakók többnyire katolikusok./

A vegyesházasságok vizsgálatakor írott forrásként a helyi plébániákon található házasságkötési anyakönyveket lehet felhasználni. Az egyházi anyakönyvekben azonban nemzetiségre utaló bejegyzés nincs. A házasulandók nemzetiségi hovatartozását segít eldönteni "A szülők /özvegyeknél a volt házastárs/ neve, polgári állása és vallása" című rovat. Így például "A bajaszentistváni római katolikus egyházban egybekeltek anyakönyve /1893-1927/" szerint a vizsgált 1920-as években az összeházasulandókon belül a vegyesházasságok aránya 25-30% körül mozgott, ami feltűnően magas volt. Garán és Csávolyn ez az arány 5% alatt volt. /Megjegyzendő, hogy e százaléértékekben a magyar-német vegyesházások is benne foglaltatnak./

Hercegszántón vallási különbségek is voltak. Amennyiben a szülők elővigyázatossága ellenére mégis létrejött a "kétvallásu" /görög-keleti és katolikus fél közötti/

házasság, akkor általában a nő követte férje vallását.

A bácsbokodi házasságokról Schön Antal így ír: "Igen gyakori eset, hogy német-magyar, magyar-bunyevác, bunyevác-német egyének összeházasodnak, a fődolog mindig -és ez már a polgárnépnél elengedhetetlen feltétel-, hogy a vagyoni igények kielégittesenek. Szerelen, kölcsönös megértés mellékesek. Majd megszokják!-mondással el van intézve a fiatalok jövője és boldogsága, illetve boldogtalansága. Nem ritkák a válóperek."/182/

A vegyesházasságok a "gyorsító katalizátor" szerepét is betöltötték a törvényszerű, természetes asszimiláció folyamatában.

Nyelvhasználat - iskola - kultúra

A nemzetiségek számára az anyanyelv megőrzésének lehetősége rendkívül fontos, s az ehhez való ragaszkodás mértéke az öntudatosság egyik fokmérője volt a 20-as évek Észak-Bácskájában is. "A nyelv, ha elméletileg nem feltétlenül biztos kritériuma is a nemzethez, illetőleg a nemzeti kisebbséghez való tartozásnak, tényleg rendszerint legkifejezőbb ismérve az egyesek nemzetiségének." /183/

A nyelvhasználatnak két alakját különböztetjük meg. Az egyik a magán-, a másik a hatóság előtti nyelvhasználat. Érthető, hogy területünkön a hatóságokkal való konfliktus volt a gyakoribb. Kevés volt azoknak az "alkalmazottaknak" /közigazgatási tisztviselők, tanítók, rendőrök, csendőrök, leventeoktatók stb./ száma, akik megtanulták az adott helységben élő nemzetiségek nyelvét, akár alapfokon is. De ez nem is volt követelmény.

A 20-as években a kormányzat a magyarosítás egyre erőteljesebb fokozását követelte, ha már nem is a közvetlen presszió formájában. A "Csak magyarul!" jelszó a közigazgatásban sokszor zavarokat okozott. Ezek egy része kiküszöbölhető lett volna, ha az adott helység mindegyik lakója

tud magyarul, s az sem baj, ha csak magyarul. Az iskola-rendszerrel ezt akarták realizálni. S nem látták, hogy a nemzetiségek esetében a nyelvhasználat és a hazafiság két igen különböző dolog. A magyar nyelv ismerete nem feltétele a haza szeretetének.

A Teleki-kormány a revíziós hangulat fokozása és a katonai rendelkezések kijátszása jegyében született testneveléssel foglalkozó törvényeit hivatalos helyeken Észak-Bácskában is ujjongva fogadták. Ez alapján az ifjúság katonai nevelésével főleg az un. levanteintézmény foglalkozott; felismerve, hogy a kitartás, a fegyelem, az előre nem látható nehézségek legyűrésére való felkészülés, s nem utolsósorban a fanatikus küzdőszellem a sportban és /a revíziós célokat egy csapásra megoldó/ háboruban is óriási szerepet játszik. E célokkal és az akaratán kívül is magyarosító levanteintézménnyel Észak-Bácska nemzetiségi lakosságának is meg kellett barátkoznia, de ezt a "barátságot" többségüknél csak a szankcióktól való félelem tudata váltotta ki. /184/

Ugyanakkor a magyarosítási törekvésekkel szemben a délszlávoknál is megindult egy ellenakció, amely az anyanyelv ápolását, saját ujság kiadását, a tradíciók megbecsülésének fontosságát propagálta.

A nemzetiségi iskolákat a revíziós időkben nem szívesen látta a magyar kormányzat. Létjogusáltságukat hivatalosan azért elismerte.

Bács-Bodrog vármegye 1922 elején tartott közigazgatási bizottsági ülése megdöbbentő "kulturképet" festett Észak-Bácska nemzetiségi falvairól. Faragó József tanfelügyelő jelentésében beszámolt arról a vizsgálatról, melyet öt-hat, főleg nemzetiségi község iskoláiban végeztek a bizottság tagjai. Az iskolák felszerelését és tisztaságát is hiányosnak ítélték. Ezen túl: "A tanköteles gyermekek szorgalmasan látogatják a korcsmákat, az iskolát elkerülik, tájára sem mennek. A korcsmai bálokon táncolnak, isznak és lúspolnak. A bizottság tagjai megdöbbenéssel hallgatták a jelentést. Egy pár ingerültebb kiszólás is elhangzott, de azután tudomásul vették..." /185/ A jelentés csak a tanítást és a módszert ítélte megfelelőnek. A kép igen szomorú, de figyelembe kell venni azt is, hogy nemzetiségekről festették, akikkel angy is ritkán voltak elfogultak.

Az 1923-ban kiadott rendelet az iskolák tanítási nyelvének megállapításánál látszólag szabad kezét adott az érdekelt kisebbségeknek. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelete alapján az iskola tanítási nyelvét a nemzetiségek lakta községekben a tankötelesek szülei, gondviselői szabadon választhatták meg. Természetesen ebbe bele kellett egyeznie az iskolaszékek és a képviselőtes-

tületnek is. /186/ A 4800/1923.sz. rendelethez kiadott Végrehajtási Utasítás háromféle nemzetiségi iskolatípust különböztet meg.

Az A-típus a nemzetiségi tannyelvű iskola, amelyben minden tantárgyat anyanyelven tanítanak, a magyar nyelv azonban rendes és kötelező tantárgy.

A B-típus a vegyes tannyelvű kisebbségi iskola, ahol az anyanyelv, a természettan, a fizika, a kémia, a gazdaságtan, a rajzoktatás és a kézimunka anyanyelven; a beszéd- és értelemgyakorlatok, az írás és olvasás, a számolás és az ének anyanyelven és magyarul; végül a magyar nyelv, a földrajz, a történelem, az alkotmánytan és a testgyakorlás tanítása magyarul történik.

A C-típusú kisebbségi iskolák voltak a magyar tannyelvűek, amelyekben az anyanyelv rendes és kötelező tantárgy és az írás, illetve az olvasás magyarul és anyanyelven tanítandó; a többi tárgyat magyarul tanították. Észak-Bácskában ez utóbbi volt a legelterjedtebb típus. /187/

Olay Ferenc a "Kisebbségi népoktatás" c. munkájában a magyarországi délszlávoknál található iskolatípusok arányát, ill. az állami és községi segély mértékét tekintve a következő -általán táblázatba foglalt- adatokat teszi közzé: /188/

Nemzetiség	Számuk /1930/	Ebből 6-11 éves	Iskolatípus				A segély mértéke az 1932/33. tanévben /pengőben/		
			A	B	C	Össz.	Állami eng.	Közs. eng.	Össz.
Horvát	27.683	3.414	-	4	17	21	56.446	23.227	79.673
Bunyevác Sokác Illír	20.564	2.165	-	-	9	9	39.777	8.097	47.874
Szerb	7.031	523	15	4	-	19			

Az iskolák tehát évekre lebontott meghatározott összegű- állami és községi támogatásban részesültek. Hercegszántón a szerb iskolát a görög-keleti egyház tartotta fenn, így a tanítás nyelvét is ő határozta meg. Tanítója, aki egyben kántor is volt egyházi fizetést kapott. De a községtől is kaptak néha támogatást. Ezt sokszor feltételhez kötötték. Egy 1923 elején hozott határozat szerint: "ha a görög-keleti szerb egyházközség a törvény követelményeinek megfelelő tanítóval rendelkező iskolát tart fenn, méltá-

nyosságból hajlandó lesz a község a felekezeti iskolába járó gyermekek számarányának megfelelő tűzifát megadni." /189/

Észak-Bácskában az iskolaügy sem volt konfliktusmentes. 1923 szeptemberétől az év végéig a főként délszláv és németlakta Katymár község volt az ujságok célpontja. Szeptember 19-én a bajai Uj Élet vezércikkével kezdődött. A "Magyar iskolát kell felállítani Katymáron" c. cikk szövege hűen tükrözi a magyar álláspontot, s a türelmetlenséget: "Ennek a nyomorultul megtépázott, koldussá kényszerített csonka hazának egyetlen reménysége, jövődjének záloga: az ifjúsága. Ennek az ifjúságnak számára nagy hivatást rejt magában a jövő, ettől várjuk a magyar feltámadást... A magyar kultúra megteremtője az iskola. Tehát első kellékünk, hogy magyar iskolánk legyen.

Magyar iskola? Talán e csonka kis hazában furcsa feltevés is az, hogy még ellenkezője is akadna. Pedig szomorú tény, hogy akad. Nem kell messzire mennünk, saját megyénkben is, Katymár község nélkülözi ezt. Van iskolája igaz, kettő is, egy német és egy bunyevác, -de magyar nincs. Szó sincs róla, hogy kételkednénk abban, hogy az az idegen anyanyelvű iskola talán a hazafiasság medréből kitérne, de mégis kissé rosszul eső érzés, hogy nem mutatkozik kellő magyar érzés, amely a magyar nyelvben is külsőleg megnyilvánulna.

A legtöbb falu is tudatára ébredt annak, hogy a magyar műveltség és tudás nélkül meg nem élhet. Ezt pedig csakis

magyar iskola felállításával lehet elérni. Tehát magának Katymár községnek érdeke, hogy magyar iskola felállításával megnyilvánuló haza iránti érzelmeinek adjanak kifejezést. Azt hiszen, reményünkben nem is csalatkozunk, ha azt mondjuk, hogy Katymár község jó hazafi és eleget fog tenni ebbéli kötelezettségének.

Nekünk a romok felépítését alulról kell kezdenünk. A gyermeknek fogékony lelkében kell megvetni az új, az erős Magyarország szilárd alapjait." /190/

Két nap múlva újabb cikk jelenik meg e lap hasábjain, melyben Katymárt ismételten elítélik és melyben felháborodva sürgetik a magyar iskola felállítását. Az Új Élet szerint a két nappal korábbi cikk bombaként hatott a közvéleményre és olyan állapotokról adott tudósítást, melyet sokan elképzelni sem tudtak. "Közönségünk megütközéssel vett erről tudomást és mindannyiukban felvetődött a kérdés: lehetséges ez? Megtörténhetik ilyesmi? Az állam nyelvét ilyen könnyen félre lehet tenni?

Nap nap után jönnek a hírek, hogy a megszállott területeken szintiszta magyar községekben eltörlik a magyar iskolákat és az új állam nyelvét kényszerítik rá a magyar fiukra. Nálunk megfordítva van. Itt lehet olyan község, ahol mindenféle iskola van, csak olyan nincs, amelyben az állam nyelvén tanítanak.

Nevezetességre, szomorú nevezetességre tett szert Katymár község, mert hiszen Katymáron van ez a sürgős,

orvoslásra szoruló állapot. A község lakosságának husz százaléka magyar, ennek a husz százaléknak nincs iskolája.

A nemzetiségi kisebbségeknek a magyar állam mindig gavallérosan megengedte, hogy a maguk nyelvét zavartalanul ápolhassák, amde ne menjünk túl a határon. Ez a gavalléros-ság a nemzetiségekkel szemben nem szabad, hogy azt jelentse, hogy a magyar állam nyelve kitagadott legyen. Sőt nemcsak a nemzetiségeknél, hanem a husz százalék magyartól is elvonva a magyar nyelven való tanulás és ráoktrojálva egy nemzetiségi nyelv."/191/ Felhívják a tanfelügyelőség figyelmét is, hogy most évkezdéskor, szeptember hónapban még talán nem késő, hogy ez a tarthatatlannak ítélt állapot megszűnjön.

A Katymár elleni támadások ezzel nem érnek véget. 1923 november végén újabb adalékokat közölnek a tekintetben, hogy e községben a magyarokat elnyomják, s a magyar nyelvet teljesen háttérbe szorítják."/192/ A Bajai Ujságot idézzük: "Az események krónikásai vagyunk és e szerepünkben az utóbbi időben nagyon gyakran kell foglalkoznunk Katymár községgel. Nem örvendetes híreket kapunk onnan, sem olyanokat, amelyeknek közlésében örömünk és büszkeségünk lenne. Ellenkezőleg magyar fájdalom, magyar lelkiismeret adja a kezünkbe a tollat, amikor a Katymárról mind sürűbben érkező panaszoknak teret adunk."

A korábban nyilvánosságra hozott tény, mely szerint nincs magyar nyelvű tanítás e községben nemcsak tanügyi

körökben keltett nagy visszhangot, hanem a megye határain túl is felfigyeltek rá. Most e negatívum mellé újabb kifogásolnivalók kerülnek. Eszerint Katymáron a községi dobolásokat magyar nyelven nem hirdetik ki, csak németül és bunyevácul, amit a magyar lakosság nem ért meg. Ennek ellenére a hirdetményben közöltek be nem tartásáért szigorúan megbüntetik őket. A magyar nyelv megokolatlan mellőzésére a vármegyei alispán figyelmét is felhívták. Hozzáfűzve:

"Nem hisszük, hogy Katymáron kívül volna még egy hely Magyarországon, ahol ilyen flagrális sérelem esnék a magyar nyelven." A vádaskodás tovább folyik: "Legutóbb a harangszentelés alkalmával a magyar nyelvű hazafias előadásokról hangzott el elítélő kirohanás. Mi nem firtatjuk -legalábbis ez alkalommal-, mi vitte rá a nyilatkozattevőt a község ünnepnapján erre az érthetetlen, a magyarságot kisebbitő és sértő kifakadásra, de azt tudjuk, hogy a nép vezetői máshol nem ezt a módszert szokták követni. Más tiszta nemzetiségű községekben is a magyar nyelv, a magyar érzés, a magyar haza iránti szeretetet, elismerést, megbecsülést kifejezésre juttatják a magyar államnyelv terjesztésével, a magyar hazához való mindenekfeletti ragaszkodás erősítésével. A magyar államhoz és hazához való ragaszkodás, az erre való nevelés az első és legfontosabb dolog és csak ezután következik a nemzetiségi nyelv. Ez utóbbinak ápolása megengedett dolog, de nem az a magyar eszme rovására."

A Katymár elleni támadást szolgálták azok a tendenciózus írások is, melyekben ugyan magáról a községről nem esett szó, de indirekt módon mégiscsak az ottani állapotok tarthatatlanságát sugallták. Így egy cím: "A magyar gyermekek még az utcán sem beszélhetnek magyarul a megszállt területen", melyen a lap az elcsatolt dél-bácskai részeket értette. /193/

A község 1923 decemberében megunva a sok vádaskodást Gärtner Sándor tb. pápai kamarás, plébános személyében levelet küldött a Bajai Ujság szerkesztőségének, kérve annak közlését. A lap a helyreigazításnak szánt sorokat közzé is tette. Gärtner a cikkek íróit a katymári iskolai viszonyokban való teljes járatlansággal vádolta. Eszerint nem igaz, hogy a községben nincs magyar iskola: "Tudják meg, hogy a katymári római katolikus elemi népiskola már régtől fogva teljesen magyar, vagyis hogy abban a tanítási nyelv magyar. A német tankötelesek négy tanteremben, a bunyevác tankötelesek két tanteremben vannak összpontosítva, de mindannyian magyar nyelven taníttatnak. A magyar anyanyelvű tankötelesek az iskolakötelesek 10 százalékát sem képezik. A német és bunyevác tanulók a hittant az I. osztálytól fogva, az írást és olvasást a III. osztálytól fogva anyanyelvükön, de a többi tantárgyakat kizárólag magyar nyelven tanulják." Az olvasóközönség megnyugtatóására és a vita lezárásaként hozzáfűzte: "Tanítóik pedig kivétel nélkül arra törekednek, hogy tanulóik nemcsak magyar oktatásban, hanem

együttal magyar hazafias nevelésben is részesüljenek." /194/
A község elleni támadások ezzel -igaz csak néhány évre-
meg is szüntek. Ugy nézett ki, hogy a hullámok visszatér-
tek eredeti medrükbe. 1925 januárjában a következő hír
jelenik meg a Független Magyarorszában: "A katymári Levente
Ifjúság gyönyörű példával szolgál ... a többi környékbeli
nem magyar anyanyelvű községek ifjúságaira." Gárdonyi
Géza "Bor" c. népszínművének előadása kapcsán így foly-
tatja: "Német-bunyevac anyanyelvű ifjúság hamisíthatatlan
magyar dialektussal hirdeti, hogy magyart a nagyarnak. Kül-
lön elismerést érdemel Tóby István tanító, aki a ceglédi
fajelmélettel szemben egy igazibb fajelméletet állított
fel Katymáron." /195/

Azonban 1928 márciusában a magyar végeken tartott
"kulturrazia" kapcsán újból botrányról számolnak be a la-
pok, s ennek kapcsán újból előkerül -többek között- a
nemzetiségi Katymár község is. "A magyar kormány, de kü-
lönösen a kultuszminiszter minden alkalmat megragad, hogy
a magyar kulturfőlényt minél jobban kidomborítsa a világ
színe előtt az utódállamok kulturálatlanságával szemben.
De amíg a kultuszkormány törekvése odairányul, hogy a
kulturfőlényhez vezető utat megalapozza iskolákkal, s
kulturált lelke nemzedéket adjon az államnak, addig itt
Bácskában csüggesztő jelenségek ütnek fel hydrafejeket...
Bácsbokod, Bácsborsód és Katymár az a három megbélyegzett
község, amelyik a kulturbotrányukkal kiemelkednek a többi

község glédájából" -írja Szaulich Antal, /196/

Egy év múlva -kisérteties pontossággal- a Bajai Ujságban megjelenik a Katymárt felmentő, "rehabilitáló" cikk. 1929 tavaszán egy hetes missziójuk során Páter Jagicza és Páter Pongrátz a "trianoni végeken", Katymáron tartózkodtak, ahol -a lap szerint- e rövid idő alatt is hatékony munkát végeztek. Erről szóló híradásának kommentárjában a cikkiró leszögezi: "Valóban Katymár a végvárokon megmutatta eddigi törekvésével, hogy három nyelvű népe egy szív, mégpedig magyar szív, mely csak magyarul dobog. Most a magábaszállás idején megmutatta azt is, hogy egy lélek ezen három nyelvű nép, mely izzó hazaszeretetét az égi hazá szeretével egyesíti." /197/

A 20-as években a magyar nyelvet változó intenzitással, sokszor indokolatlan türelmetlenséggel próbálták az észak-bácskai nemzetiségekre ráerőltetni. A nemzeti kisebbségi iskolák tanítói számára -főleg fővárosi előadók részvételével- tanfolyamokat szerveztek, előadásokat tartottak. Közülük többet Baján. A tanfolyamokon kitértek a nemzeti-ségi kérdés történetére, a revízió szükségességére, megállapítva a jó hazafi kritériumait; s hangoztatva, hogy Magyarországon senkit sem köteleznek a törvények arra, hogy megtanuljon magyarul. /198/ Ezzel szemben mindenki számára biztosítják annak lehetőségét, hogy saját akaratából el-sajátítsa e nyelvet. Tehát a magyar nyelv tanulása és ismerete csak jog és nem kötelesség.

A nemzeti kisebbségi iskolák tanítóí számára 1930 nyarán Baján tartottak tanfolyamot. A bevezető előadás teljes anyagát a Bajai Ujság július 30-i száma az első és második oldalon közölte "Várady József tanítóképzőintézeti tanár előadása" címmel. Az alcím: "Panaszkodhatnak-e a kisebbségek?" volt.

Várady József "a kisebbségi nyelven, de magyar szívvvel nevelő és oktató tanítókat ... a rohamcsapatok vitézeihez hasonlította, ők a magyar kultúra tűzvonalában, -amelynek minden egyes népiskolánk egy-egy őrhelye-, a legföltettebb pontokon állnak. Egyszerre küzdenek az emberi és a magyar igazságért..." /199/

Hiába volt Klebelsberg Kunó 1923-as rendelete, sok helyütt a személyi feltételek sem voltak adottak. Ezért nem volt realizálható az anyanyelven való oktatás például hosszú ideig Csávoly községben. /200/

Az általános iskolakötelezettség a 20-as években hazánkban csak óhaj maradt. Az állítás az észak-bácskai részekre is vonatkozik. A délszláv parasztság nagy része is gyermekeit már szinte az iskoláskor elérése előtt dologra fogta, ami gazdasági viszonyait ismerve nem volt meglepő.

A délszlávok gyermekei a ruhátlanág, a rossz lakás- és táplálkozási viszonyok miatt a gyakori hiányzók közé tartoztak. Számítások szerint egyes esetekben a tanulmányi idő ötöde-negyede is kárba veszett.

1920-ban Magyarországon a hat éven felüli írni és olvasni nem tudók száma a népesség 1/7-e körül mozgott. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint viszont már "csak" a népesség 1/10-ét tette ki. A kor egyik "betegsége" az analfabetizmus a délszlávok között is jelentkezett. Sőt körükben még súlyosabb is volt.

A két világháború között tehát a törvények papíron engedélyezték az anyanyelven való oktatást, de a valóságban e rendelkezések közül keveset realizáltak. Az észak-bácskai délszlávok közül csak a hercegszántói szerbek tudták pravoszláv egyházuk segítségével és támogatásával -sokszor a tanulók létszámától függetlenül- folyamatosan megőrizni iskolájukat. A népellenes Horthy-korszakban a horvátok anyanyelven való oktatásáról szinte alig beszélhetünk. /De, már ebben az időben is voltak próbálkozások a tekintetben, hogy a helyi nyelvjárások minél jobban közeledjenek a horvát-szerb irodalmi nyelvhez, és a korábban egymás számára szinte alig ismert etnikai csoportok közötti kapcsolatok intenzívebbekké váljanak. Ezek a próbálkozások azonban objektív és szubjektív okok miatt akkor nem, csak a felszabadulás után hozhattak sikert./

Magasabb műveltséget -a délszlávok esetében is- csak a vagyonosabb parasztok gyermekei szerezhettek. Így lényegében rájuk vonatkozik a következő idézet: "A bunyevác gyermekek Baján, Kalocsán és Budapesten is tanulnak, s

akik a jövőben szintén hűségesen és nagy odaadással fogják óvni, vezetni és tanítani népüket."/201/ Az észak-bácskai délszlávok közül kevesen jutottak el a középiskolákba. A főiskolákon, illetve egyetemeken ez az arány még rosszabb volt. A gazdasági válság idején egyévi egyetemi tandíj és internátus kb. egy hold föld árával volt azonos. A délszláv szülők közül ekkora áldozatot a bizonytalan kimenetelű egyetemi évekért kevesen hozhattak.

Az iskolázottak zöme azonban gyorsan hátat fordított népének.

Észak-Bácskában a szerb intelligenciát csak néhány ember alkotta. A magyarországi szerb értelmiségi réteg korszakunkra nagyon megvékonyodott. A budai episcopatus egyik 1931/32-es kimutatása szerint a pravoszláv tanítók, papok és a szabadfoglalkozású értelmiségiek száma kb. félszázra tehető, amely a szerbek alig több mint hétezres összlet-számának 0,7%-a. Az 1%-ot akkor is nehezen éri el, ha hozzászámítjuk azt a néhány fiatalot, akik a tanítói vagy a papi pályára készülve közép- és főiskolákon tanult.

Az iskolaügy terén jelentkező nehézségek ellenére az országban lakó délszlávok többsége megőrizte nemzetiségi öntudatát, a hagyományokhoz, a kulturájához és anyanyelvéhez való szoros és őszinte kötődést.

Ebben nagy szerepük volt azoknak a művelt egyéneknek -főleg papoknak és tanítóknak-, akik magukénak vallották népüket, annak kulturáját és anyanyelvét, s tenni is akar-

tak érte. Közülük Észak-Bácskában messze kiemelkedik Petres János /1876-1937/ alakja. Tekintsük át -kevésbé ismert- életutját és munkásságát.

Katynáron született 1876-ban szegény paraszteszaládban. Tanulmányait Budapestén a teológiai fakultáson végezte. A fővárosban ismerkedett meg a horvátországi egyetemisták egy csoportjával, akik óriási hatással voltak a fiatal pap-növendékre.

A századfordulón kezd meg hivatásának gyakorlását. Rövid ideig szülőfalujában, majd Bácsalmáson, Miskén, Horgoson, Szabadkén és Felsőszentivánon szolgálja a népet.

Az első világháború befejezésétől haláláig -tehát közel két évtizeden keresztül- a háromnyelvű Csávoly község plébánosa. A szerb megszállás ideje alatt a helyi iskolából egy időre kiüldözték.

1919-ben esperessé nevezték ki. Nem volt karrierista, a további előmenetelről nyíltan lemondott. A megszállást követően a Horthy-rendszer bosszuja sem tudta távozásra bírni.

Petres János irodalmi munkássága igen jelentős. Észak-Bácskában a délszláv irodalom kinagasló képviselője. Élete folyamán több helyen publikált; több műfajjal is próbálkozott. Írt színdarabot, novellát, verset és számos újságcikket. Több írását a "Neven" és a "Subotička Danica" is közli. 1924-ben dr. Pastrovics Iván ügyvéddel közösen Budapestén megindítja a "Bunjevačke i Šokačke Novine"-t és

a "Danica" kalendáriumot, amely 1944-ig a Magyarországon élő délszlávok tömegolvasmánya volt.

Az 1920-as években az észak-bácskai délszláv falvakban többek között az ő kezdeményezésére indul meg az amatőr ifjúsági színjátszócsoporthoz és olvasóköri működése. Ő az első, aki a délszláv parasztot -a maga népviseletével- színpadra meri küldeni.

Főbb munkái: Teška vremena /Nehéz idők/, Dva bila gavrana /Két fehér holló/, Kasno cvetanje /Késői virágzás/ és a Poštenje i marljivost sve savlada /A becsület és a szorgalom mindent legyőz/ c. színjátékai. Műveiben a hazai bunyevácok és sokacok életével, mindennapjaival foglalkozik. Írásainak nyelvezete regionális jellegű.

A két világháború között a dél-bácskai horvát /bunyvác/ írók és költők lassan kezdenek áttérni az ije-zó nyelvváltozatra, amely az irodalmi nyelv egyik elfogadott kiejtése. Ennek ellenére Petres irodalmi munkássága során megmarad az i-zó nyelvváltozatnál, amely ugyan nem irodalmi, de az észak-bácskai falvak lakosságának jelentős része által beszélt. Az irodalmi nyelvtől való ilyen fokú elhatárolódás és eltávolodás nem tekinthető pozitív momentumnak. Főleg nem a Horthy-rendszer ideje alatt, amikor tudatosan bomlasztották az összetartozó etnikai csoportokat, legyenek azok teljes egészében országhatáron belül, vagy egy részük az elcsatolt területeken. Szerencse, hogy az irodalmi és a nem irodalmi nyelv -sokak

számára csak látszólagos- ellentéte az összetartozás érzését nem tudta megbontani.

Petres János nem volt realista, a falusi kapitalista viszonyok hű feltárásáig nem jutott el. Műveiben idilli képek követik egymást, néhol gazdasági-társadalmi ellentétek bemutatásával "fűszerezve". A néprajzi vonatkozású utalások igen értékesek. Petres János munkásságának jelentősége nem elsősorban műveinek erkölcsi mondanivalójából fakad, hanem abból, hogy ezek segítségével az anyanyelv és a tradíciók szeretetére ösztönzött, ami mindenféleképpen bátor és haladó cselekedet volt. Ezt a határontúli délszlávok is látták. Milivoje V. Knežević: "O Bunjevcima" /Szabadka, 1927./ c. munkájában ezt írta: "A bácskai bunjevacok és sokacok főleg az ő munkái révén jutottak arra a felismerésre, hogy ők is, mint a haza hűséges fiait embe-ribb jogokra tartsanak igényt. Petres felébresztette nemzetiségi öntudatukat, mindent megtett azért, hogy megszere-ressék a népszokásokat, az anyanyelvüket, a verseket, a színjátékokat..." /202/

A vizsgált korszakban a nemzetiségek kulturálódása érdekében a magyar kormányzatszervek keveset tettek. Így volt ez a délszlávok esetében is. Ha mégis jelentek meg kiadványok, akkor ezek alulról jövő kezdeményezések eredményei voltak. Az 1924-ben indított "Bunjevačke i Šokačke Novine", valamint a "Danica" kalendáriumok ezek közé sorolhatók.

Az említett ujsággal -mely nem volt hosszú életű-, és kalendáriummal -annak ellenére, hogy a fővárosban adták ki őket /tehát nem voltak "helyiek"/- két okból is foglalkozni kell. Az egyik, hogy az iniciátorok, a bennük publikálók és az előfizetők nagy része észak-bácskai délszláv volt. A másik, az a pozitív hatás, melyet velük e területen az anyanyelv ápolása terén elértek.

Az ujság előfizetésére az 1924-es "Danica" kalendárium -amelyet már 1923 végén kiadtak-, szólítja fel a lakosságot. A hátsó borítón található felhívás szövege magyarra fordítva a következő: "Bunjevác és sokac testvéreink! Általános kívánság, hogy népünk anyanyelven olvashasson ujságot. Népünk vezetői már hónapok óta tárgyalnak ebben a kérdésben... A legnagyobb nehézséget az jelenti, hogy mi bunjevácok és sokacok kevesen vagyunk, még hozzá annyira, hogy ezer előfizetőt is csak a legjobb esetben tudunk erre a lapra találni... Az ujságírásnál éppen az a probléma, hogy az első ezer példány előállítási költsége háromszor akkora, mint a második, harmadik ezer példányé... Anyanyelvünkön írott lapot csak testvéri összefogással lehet fenntartani. Az ujság hazafias szellemben fogja a bunjevácok és sokacok népművelését, kulturáját szolgálni... Az előfizetési díj egy évre 6 kilogramm buza lesz. Testvérek! Postai levelezőlapra jelentkezettek... Egy lapra többen is feliratkozhatnak..."

Az ujságot 1924 januárjában Budapesten ki is adják. A magyarországi délszlávok számára készült lap elindítója Petres János csávolyi plébános volt. Szerkesztője Magdalenity József. A "társadalmi és gazdálkodási néplap" célját az első szám bevezetőjében a következőképpen foglalták össze: "Ugy érkezünk, mint a csendes eső a hosszú szárazság után, hogy csodálatos nyelvünkkel megnyissuk előttetek a művelődés és a tudás kincsesbányáját. Ugy érkezünk, mint a rózsaszínű hajnal a hosszú sötét éjszaka után, hogy a szebb jövő szebb reménységével töltsük el szíveteket! Ugy jövünk, mint az őszinte barátok, mert ki más beszélne veletek a ti csodálatos nyelveken a hazafiságról és hazaszeretetről ilyen őszintén mint mi, a ti tanult gyermekeitek, akik érzik népük iránti kötelességüket. Parancsoló számunkra, hogy a nemzetek közötti versengésben ne veszítsük el nemzetiségünket, hanem minden erőnkkel talpra álljunk, hogy a bunyevátság és a sokacság ága ne száradjon el, hanem ellenkezőleg, új erővel és reményteli rüggyekkel virágzásnak induljon. Ezzel bizonyítsa be természetes jogát a hosszú életre és kulturális fejlődésre."

A "Bunjevačke i Šokačke Novine" 1924 decemberéig jelent meg. A lapot havonta egyszer adták ki. Kiadásával a Magyarországi Bunyevác és Sokac Nemzeti Választmány foglalkozott, melynek tagjai voltak Petres Jánoson kívül, dr. Jélity Mihály hercegszántói születésű Baján működő ügyvéd, dr. Kóbity Mihály budapesti ügyvéd és mások.

E rövid életű lapnál sokkal jelentősebb volt a "Danica" kalendárium, amely 1924-től 1944-ig jelent meg, s szinte mindegyik észak-bácskai délszláv otthonába eljutott. Valódi tömegolvasmánnyá vált. Az iniciátorok itt is az anyanyelvűket ápoló tanítók, papok és ügyvédek voltak, akik hittek az írott szó erejében. A kalendárium előállítása nem volt olcsó. Az évente megjelenő köteteket az anyanyelv, a kultúra és a mult tradícióinak ápolására akarták felhasználni. A kiadók ügyeltek arra is, hogy ne váljon a "feketézők" zsákmányává. Az 1925-ös kalendárium a következő felhívást teszi közzé: "Ezt a Danicát, vagy kalendáriumot mindenkinek a legszigorubbán tilos 7.000 koronánál drágábban árulni. Sok gondot fordítunk arra, hogy a szegény emberek is meg tudják venni, ezért ha bárki drágábban árulná, azonnal jelentsék nekünk!" /Ez is fokmérője kezdeti népszerűségének./

A kalendáriumok időtállóságára többször felhívták olvasóik figyelmét. /Az 1926-os kötet szerint az előző évben 4 ezer példányt adtak el belőle./ Az 1928-as kalendárium hátsó borítólapján pontokbaszedve a következő felhívás található:

1. A "Danica" kalendáriumot nem elég csak megvásárolni, hanem el is kell olvasni.
2. Mindenki sokat és hangosan olvasson belőlük, mivel egy nyelv így tanulható meg a legjobban. Főleg a gyermekek olvassanak sokat és hangosan.
3. A kalendáriumot nem szabad eldobni, ellenkezőleg, jól meg kell őrizni, mert ezideig -az ima- és

tankönyveket leszámítva- ez az egyedüli anyanyelvünkön íródott kiadvány." /Fordítás szerb-horvátból./

/A 30-as években e kalendáriumok egyes számaiban -"apolitikusságuk" ellenére- megjelenik néhány revíziót támogató cikk is. Azonban ezek száma a népművelő írásokhoz viszonyítva elenyésző./

A kalendáriumok mellett az észak-bácskai délszlávok körében igen elterjedtek és roppant népszerűek voltak Petőfi Sándor és más költők szerb-horvát nyelvre lefordított versei. Ezeket a füzeteket a magyarországi "nyomdanélküliség" következtében főleg Jugoszláviában készítették. A fordítók főleg Petőfi szerelmes, líraiabb hangú verseit ültették át, de találunk közöttük -igaz kis számban- forradalmi hangvételűeket is.

A 20-as évek vége felé többen hangsúlyozni kezdték a szláv nyelvek, így a szerb-horvát tanításának fontosságát. De ezek nem a nép egyszerű fiainak akarják az anyanyelv ápolását lehetővé tenni, hanem a revízió sikere érdekében csak a közpályára készülő ifjúság tagjait szeretnék rávenni, hogy foglalkozzanak e nyelvvel. Így ez a "kampány" az országban lakó délszlávok helyzetén nem segített. /203/

A magyarosító politika és a délszlávok körében nem túl népszerű iskolarendszer a kormánysszervek és ideológusai részére nem hozta meg a kívánt hatást. Ennek ellenére a magyar nyelvet -helységenként eltérő mértékben, s főleg

az erősen vegyes községekben- az észak-bácskai délszlávok megértették; zömük több-kevesebb hibával beszélte is. Zimmer Ferenc Bajaszentistván kapcsán a következőket írta: "Lakói három nyelven beszélnek, magyarul, bunyevácul és németül. De a nyelvi különbségek dacára is a legpéldásabb egyetértésben élnek. A magyar nyelvet pedig mindenki érti és hibátlanul beszéli." /204/

Schön Antal Bácsbokod esetében így írt: "E község lakói kivétel nélkül a magyar nyelvet beszélik és gyakori eset, hogy két német, vagy két bunyevác magyarul beszél. A fiatal generáció a német, vagy a bunyevác nyelvet már nem igen tudja és ezért nem is szívesen beszélik, ami onnan van, hogy az iskolában a tannyelv tisztán magyar." /205/

Az SHS Állam a versailles-i szerződések betartásában érdekelt kelet-európai országokra támaszkodott és szembe szállt az annak revízióját követelő Horthy-Magyarországgal. A 20-as évek közepén a két szomszédos állam megpróbálkozott a kapcsolatok normalizálásával. A közvetlen tárgyalások megindítását Belgrád kezdeményezte. Horthy 1926. augusztus 29-i mohácsi beszédét -melyben kilátásba helyezte a magyar-jugoszláv viszony rendezését-, a jugoszláv sajtó örömmel konstataálta. A Bethlen-kormánynak a közeledéssel elsősorban a kisantant fellazítása volt a célja, ami az adott európai hatalmi helyzetben irreálisnak bizonyult.

A dél-bácskai sajtó nemcsak a szerb megszállás alatt és az azt követő egy-két évben foglalkozott a magyarországi

délszlávok helyzetével, hanem -igaz változó intenzitással- később is. A Dnevnik c. szabadkai lap 1929 novemberében "A Magyarországon élő kisebbségek élete" címmel terjedelmes cikket közölt. /206/ Az írás a délszlávok kulturális helyzetével is foglalkozik.

A lap magyarországi statisztikákra hivatkozva a délszlávok számát kb. 220.000-ben állapítja meg. A bajai háromszöget szinte teljesen délszlávlakta területnek állítja be, ahol a németek és a magyarok csak az elenyésző kisebbséget képezik. /Hozzáfűzi: "Ezt a területet kizárólag csak azért vesztítettük el, mert az adatokat a párizsi konferencián nem nyújtottuk be idejében..." / Majd közösségekre lebontva -és újból a magyar statisztikákra hivatkozva- teljesen irreális százalékarányokat kimutatva próbál vélt igazsá mellett kiállni. /207/

A cikkíró összegyűjtötte az Észak-Bácskában született és híressé vált délszlávokat is. "Ez a terület sok nagy, a nemzetével törődő harcost adott. Baján született Bogoboj Atanackovics a legmarkánsabb szerb írók egyike, aki a múlt század első felében alkotott. Szintén itt született az első igazi bunyevác költő dr. Grgur Pestalits is. Bácsalmáson született a népéért munkálkodó nagy hazafi: Iván Antunovity püspök, valamint az ismert bunyevác költő: Ante Evetovity-Miroljub. Katynári születésű a bunyevácok legidősebb, a nemzetéért mindenre kész harcosa: Mijo Mándity." Az idézet valódi tényeket tükröz.

A Dnevnik szerint az észak-bácskai részeken a magyaroknak és a németeknek több iskolájuk van, mint amennyi szükséges volna számukra. Ugyanakkor a délszlávok nem rendelkeznek eggyel sem.

A cikk szerint azon a több mint kétszázezer délszlávon kívül, akik megőrizték nyelvüket és nemzeti öntudatukat, "még körülbelül százezer testvérünk van, akik már félig elnemzetietlenedtek, nyelvüket még ismerik, de már nem él bennük a nemzeti tudat. Gyermekük teljes egészében elmagyarosodtak."

Rátérve kulturális életük bemutatására elmondja, hogy a délszlávoknak nincs ujságjuk, saját könyvkiadójuk. A háború után indított "Bunjevačke i Šokačke Novine" kiadását a későbbiekben lehetetlenné tették. Ugyanakkor az évente és rendszeresen kiadott "Danica" kalendáriumról úgy írnak, mint egy elindított, de rövid idő alatt betiltott próbálkozásról.

A vádaskodásokra a magyar lapok is rögtön reagálnak. Keveslik az ottani magyar nemzetiség jogait, s amikor a jugoszláviai viszonyok lesújtó értékelését adják az "Ilyen minden délszláv!" hangulatu cikkeikben, akkor e támadás közvetve a Magyarországon élő délszlávok ellen is irányul, mivel ebben az időben egy népcsoportról készült -a propaganda minden eszközével súlykolt- általánosított kép az országhatároknak kevés jelentőséget tulajdonított. /208/

A 20-as években a magyarországi délszlávok észak-bácskai csoportjánál is megfigyelhető az életforma és szokásrendszer -korábban viszonylag egységes- rendjének lassu megbonlása. Ezek elvárt és megkövetelt mértékének és formájának megsértői egyre könnyebben vonhatták ki magukat a szankciók alól. A különböző délszláv etnikai csoportok tagjaira természetesen eltérő mértékben áll ez.

A konzervativnak tartott sokacokkal kapcsolatban /akik Észak-Bácskában csak Hercegszántón élnek/ Kemény Simon a következőket írta: "Gondolkodásban, faji szokásában, viselkedésében, családi és vallási életében Bácska legkonzervatívabb népfaja a sokac. Régi szokásaihoz való ragaszkodásban sokszor a legnagyobb szélsőségekre ragadtatja magát, /hercegszántói hitszakadás/. Ujabban már közéjük is beférkőzött a modern kor szelleme, s úgy a gazdálkodás, mint kulturális téren örvendetes haladás tapasztalható közöttük." /209/

A hercegszántói sokacok egy része görög-keleti vallású volt, ezért őket -főleg külföldön- szerbeknek könyvelték el. Így az "igazi" szerbek mellett őrájuk is vonatkozik a Kalangya /szabadkai magyar nyelvű irodalmi folyóirat/ megállapítása, mely szerint: "Abban a harcban, amelyet a délszlávok folytatnak az elnagyarosodás veszélye ellen a szerbek bizonyultak a legszivósabbaknak, ami tiszta fajiságuk-

kal, magas nemzeti öntudatukkal és őseik vallásához való makacs ragaszkodásukkal magyarázható," /210/ /Ebben a megvilágításban konzervativizmusuk mintegy nemzetiség-fenntartó faktor lép elénk./

Ezzel szemben Berki Feriz "A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése" című 1942-ben megjelent könyvében arról ír, hogy a magyarországi nemzetiségek "annyira megőrizték nemzeti jellegüket, hogy nagyrészüik mindmáig nem is tanult meg magyarul, annak ellenére, hogy ezek a népek már több évszázad óta laknak Szent István országában. Nem az ort. keleti egyház nemzeti jellegének köszönhető ez a jelenség -ahogy azt az ort. keleti vallású népeink hinni szeretnék-, hiszen pl. a hazai németek és szlovákok nem is ort. keletiek, hanem csakis annak tulajdonítható, hogy a magyar nemzet mindig tiszteletben tartotta és tartja a kisebbségek nemzeti önérzetét." /211/

Az észak-bácskai délszlávok életét szemléletesen mutatja be -a szintén e területen élő- Karagity Antal /1913-1966/ színjátékaiban. A nagyon korán írni kezdő Karagity egyes darabjaiban pontosan a 20-as és a 30-as évek hangulatát adja vissza.

Az anyanyelven írott "Zorka kisasszony" című háromfelvonásos darabja -melyet a délszláv falvakban működő amatőr színjátszócsoporthoz számára készített- egy nemzetiségi falu /Gara?/ életébe enged bepillantani; bemutatva az élet szinte minden szféráját. A darabban benne van a születő új

és a pusztulásra ítélt régi konfliktusa is. /212/

A Karagity által bemutatott faluban a bunyevácok mellett svábok is élnek, de már nincsenek áthidalhatatlan nemzetiségi ellentétek. A németek szorgalmasan dolgoznak, a bunyevácok szintén. A délszlávok azonban néha költséget nem ismerve, pénzt nem sajnálva mulatnak, feledve a mindennapok nehézségeit. Ezért a németek kicsit meg is vetik őket. /213/

A patriarkális falu élete a 20-as évek vége felé lassan változni kezd. A város hatása egyre erősebb lesz. Ez megmutatkozik az öltözködésben, viselkedésben, kulturában, tehát az érintkezési szféra minden területén.

A darabban Zorka a városi magatartás és megjelenés közvetítője. Ő az, akit gazdag szülei városban taníttatnak. Az intézetből azonban eltanácsolják. Ezt követően hazatér és viselkedésével, öltözködésével megbotránkoztatja a falubelieket. Már a beszéde is idegennek tűnik. A falusiak nem tudnak mit kezdeni az ilyen szavakkal, mint: emancipált, intelligens, romantikus, intim stb. Nem értik, de meg vannak róla győződve, hogy jót nem jelenthetnek. Zorka már "kivetkőzött" a népviseletből, szabadszáju, cigarettázik. Szerelmével -a városban már feltűnést sem keltő helyen- az utcán csókolózik. Emiatt a falu máris laza erkölcsűnek titulálja. Ő az, aki a naturalista Emile Zola könyveit olvasa, amikor barátnői még mindig csak a Szent Jeromos Társaság kiadványait lapozgatják. De azért van már közöttük

olyan is, aki nemcsak, hogy hallott Shakespeare-ről, hanem a nagy írótól olvasta is a Lear királyt, bizonyítva, hogy a falu már nem teljesen izolált világ.

Zorka fent említett "negativumai" miatt, gazdagsága ellenére sem kell a fiu szüleinek. Amikor azonban hosszú idő után újból visszatér a népviselethez, azok megenyhülnek és nem akadályozzák egybekelésüket. Zorka mintha tisztában lenne azzal, hogy még nincs itt az ideje a teljes "formációváltásnak"; az csak fokozatosan következhet be. S a boldogságért valamit fel is kell áldozni.

Egyébként a város vonzóereje a 20-as években a délszlávokra nem hatott olyan erősen, mint az a magyar lakosság esetében megfigyelhető. Itt kell megemlíteni -ami e terület sajátosságaként is felfogható-, hogy a délszláv nemzetiségű parasztlányok sokkal kisebb számban hagyták el lakóhelyüket, s mentek a városba és váltak cseléddé, mint a többi nemzetiség esetében az tapasztalható.

Konkluzió helyett

A délszlávok hiába hangoztatták a haza iránti hűségüket, nemzetiségi jogokat nem élveztek.^{/214/} Támogatást nem kaptak. Amit a kultúra területén sikerült elérniük az öneróból történt, köszönve nem egy, minden áldozatra kész honfitársuknak.

Összehasonlítva a jugoszláviai magyarság és a magyarországi délszlávok 20-as évekbeli helyzetét - a két nemzetiség eltérő számaránya ellenére - több egyező vonást találunk. Így a magyarországi délszlávok esetében sem beszélhetünk teljes politikai, polgári egyenjogúságról. Az anyanyelv szélesebb körben való használata akadályokba ütközött. Az állam költségén való kötelező anyanyelvi oktatás akadozott, vagy hiányzott. Ugyanakkor Magyarországon a délszláv nemzetiségű parasztok agrárreformból való kizárása palástoltabb formában történt, s a nemzetiségek nagyobb arányú - statisztikailag is egyértelműen kimutatható - megadóztatásáról sem beszélhetünk, mint Jugoszláviában.

A nemzetiségek nehéz helyzetét a polgári-kapitalista környezetben szemléletesen tárja elénk Kovács Endre "Szemben a történelemmel" című munkájában.^{/215/} Ebből idézünk: "Még ha liberális törvényalkotás szabja is meg

a kisebbségek jogi helyzetét, garantálja kulturális-nyelvi művelődésük lehetőségét, a gyakorlatban minden másképpen fest. A sérelmek egyik fő előidézője maga a polgári állam, mely minden ellenkező nyilatkozatot megtagadva, lényegében a lakosság homogenitását szorgalmazza; s teszi ezt a legkülönbélebb eszközökkel: a kisebbségi iskoláztatás hátrányára kiépíti a többségi iskolák hálózatát, olcsó tanszerekkel látja el a többségi iskola tanulóit, új épületeket emel, mialatt a kisebbség iskolaépületei összedőlnek, szétmállanak, bomlasztja a kisebbség érdekvédelmi szervezeteit /ha vannak -B.L./, beülteti oda a maga ügynökeit, választási manipulációkkal csökkenti a kisebbség politikai, parlamenti képviselőinek számát, bizonytalanságban tartja a kisebbség tagjait az állampolgárság kérdésében - és mindezen túl az eszközök óriási változatossága áll a rendelkezésére ahhoz, hogy megkeserítse a nemzeti kisebbség életét. De ez csak a jogi, politikai része a kérdésnek, emellett a kisebbségi ember állandó szorongásban él, mert tudja, hogy törvény ide vagy oda, az állam hatalmasainak szemében ő mindig másodrendű állampolgár marad, akit megtérnek, de akinek felszívására, eliminálására törekednek. A többségi nép potenciális ellenséget lát a kisebbségekben, s ennek ellenkezőjéről a leglojálisabb politikai nyilatkozatok sem győzik meg..."

Az észak-bácskai délszlávok két világháború közötti helyzete nem volt könnyű, mivel nemzetiségek voltak egy olyan országban, ahol megtűrt elemként számoltak velük, s ahol a politikusok és a közvélemény jó része a Trianon utáni állapotokért a nemzetiségeket tette felelőssé. Igaz, hogy az első világháború után Magyarországon maradt délszlávok száma nem volt nagy, de azért annyira kevesen sem voltak, hogy az irányukba megnyilvánuló latens diszkrimináció több helyütt kitapintható ne lenne.

J E G Y Z E T E K

/1/ Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918-1920.

Kossuth K. 1983; 14.p.

/2/ Ormos Mária i.m. 71.p.

/3/ Lásd bővebben: Kővágó László: A magyarországi délszlávok 1918-1919-ben.

Akadémiai K. 1964.

/4/ A szakirodalom a horvát etnikai csoportok közé sorolja még -az általam vizsgált területen nem élő- gradistyei, vagy nyugat-magyarországi-, a Dráva-menti és a Muraközi horvátokat, illetve a rác-horvátokat.
/Utóbbiak Bática, Dusnok, Érd és Tököl helységeiben laknak nagyobb számban. A bosnyákok külön etnikai csoportot képeznek./

/5/ Karl János: A bunyevác kérdés.

Kisebbségvédelem,

Nemzetiségi Szemle 1942/1-2.sz. 31.p.

Karl János cikke a Délvidék átcsatolása után jelent meg, sőt ennek ürügyén. A bunyevácok egy jelentős része is ezen a területen élt. A leírás vonatkozik magyarországi rokonaikra is, mivel ugyanazon csoport tagjainak alapvető jellemvonásai -főleg ilyen rövid idő alatt- a határ ide-oda tologatásával nem változ-

tak. A cikk a történelmi áttekintés mellett sok néprajzi jellegű utalást is tartalmaz.

/6/ A sokacok egy része 1899-ben áttért a görög-keleti hitre, mert nem kapták meg a templomban ugymond nyelvi jogukat, melyre létszámuk predestinálta őket, mivel többségben voltak. A község görög-keleti temploma 1900-ban épült.

Gálicy Ljubinkó /1922-1983/ hercegszántói görög-keleti pap így vallott erről: "Közvetlenül az aposztázia előtt a községünkbe látogató püspököt rózsafüzérrel dobálták meg az elkeseredett sokacok... Később a római katolikus egyház ügyes, energikus papokat küldött a faluba, akiknek sikerült elérniük, hogy a sokacság talán fele rekatolizált. De például ezek között is népszerűek maradtak a szerb keresztnevek ... később is. Ma már /ti. a gyűjtés időpontjában, 1982-ben -B.L./ a sokacok a magyarok mellett kisebbségben vannak, de gyakran úgy tűnik, mintha még mindig többségben lennének..."

Tehát a korábban katolikus sokacok a nyelvükhöz való konok ragaszkodás miatt az aposztáziára is képesek voltak. Inkább a hitüket hagyták el nyelvük megőrzése érdekében! /Ez később is intő példa lett a délszlávok által lakott helységek papjai számára./

A pravoszláv hitre áttért sokacok az aposztázia óta szerbnek vallják magukat e községben.

- /7/ Dr. Rapcsányi Jakab: Baja és Bács-Bodrog vármegye
községei. Magyar Városok Monog-
ráfiája Kiadóhivatala, 1934;
232.p.
- /8/ Danica ili Kalendar za u Ugarskoj živeće Bunjevce,
Šokce, Hrvate, Bošnjake, Race i Dalmatince.
- /9/ Danica ili Kalendar za u Mađžarskoj živeće Bunjevce,
Šokce i Hrvate.
- /10/ Kivonat a Bács-Kiskun megyére vonatkoztatott népszám-
lálások adataiból. /1980.évi népszámlálás. A kiadvány-
sorozat 3.kötete. KSH, 1981; 16.p./

1930

Összlakosság: 541.141

Anyanyelv			Nemzetiség	
Horvát:	11.255	2,1%		
Szerb:	284	0,1%		
Szlovén:	4	0,0%		
Összesen: 11.543				

1941

Összlakosság: 572.751

Anyanyelv			Nemzetiség	
Horvát:	9.803	1,7%	1.333	0,2%
Szerb:	364	0,1%	303	0,1%
Szlovén:	2	0,0%	-	-
Összesen: 10.169			1.636	

1949

Összlakosság: 588.606

Anyanyelv			Nemzetiség	
Horvát:	5.991	1,0%	2.352	0,4%
Szerb:	376	0,1%	356	0,1%
Szlovén:	11	0,0%	11	0,0%
Összesen:	6.378		2.719	

Részletesebb adatokat -későbbi népszámlálásokra vonatkozóakat is- lásd még e kötet 16. /1.1.14: A népesség anyanyelv, nemzetiség és nemek szerint 1930-1980/ és 89. /2.1.11: A népesség anyanyelv, nemzetiség és nemek szerint/ oldalán.

/11/ Haendel Vilmos: A nemzetiségek. Politikai tanulmány.

Magyar Nemzeti Könyv- és Lapkiadó

Vállalat Rt. Debrecen, 1928.

/12/ Buza László: Kisebbségi nyelvek szabad használata a

magánéletben a kisebbségi szerződések

szerint. JBTK 7. Bp. 1930; 6.p.

/13/ Kővágó László: Nemzetiségek a mai Magyarországon.

Kossuth K. 1981; 39-40.p.

/14/ Kassai forrása: Magyarország nemzetiségi megoszlása

az I. világháborút követően -MStÉ XXVII-XXX.k. 1919-

1922. 12., 14.

/15/ Fogarasi Zoltán: A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságunkint 1941-ben.

Magyar Statisztikai Szemle 1944/1-3.sz. 4.p.

1. Magyarország népességének megoszlása anyanyelv szerint a trianoni és a visszacsatolt területeken

1941-ben c. táblázat.

E szerint Trianon után: Horvát:22.269; Bunjevac, sokac stb.:16.490; Szerb:5.444; Vend, szlovén:4.816.

/16/ Fogarasi i.m. 2. Magyarország népességének megoszlása nemzetiség szerint a trianoni és a visszacsatolt területeken 1941-ben c. táblázat alapján.

/17/ MStKözl. 69.k. Az 1920.évi népszámlálás.

I.rész: A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Bp. 1923; 80-81.p. alapján. /Helyszűke miatt az elenyésző számú szlovák és román lakost az "egyéb" kategóriába soroltam./

Hercegszántó esetében a vallási megoszlás: 2.604 római katolikus és 539 görög-keleti.

/18/ MStKözl. 83.k. I.rész: Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint. Bp. 1932; 148-149.p. alapján.

/19/ Török László: Bács megye szociális helyzete. A m. kir. belügyminiszternek küldött jelentés. Jánoshalma, Felső-Bácska
Nyomda 1939; 13-14.p.

/20/ Subotićka Danica. Kalendar Bunjevaca i Šokaca 1919.
Zagreb 1918; 41.p.

/21/ NEVEN, 1921.december 8; 1.p. /A Bunjevac-Sokac Párt szerb-horvát nyelvű szabadkai lapja./

/22/ NEVEN, 1922.április 1;

A következő -általán táblázatba foglalt- helységeket sorolja fel:

	délszláv	német	magyar
Bácsalmás	4.000	7.500	500
Katymár	4.500	4.000	-
Mátételke	800	-	-
Bácsbokod	1.450	2.200	800
Vaskut	800	1.700	150
Felsőszentiván	1.700	700	500
Gara	2.100	1.850	-
Hercegszántó	3.000	-	1.100
Madaras	100	2.500	2.400
Kunbaja	500	-	2.000
Csikéria és Kelebia	7.000	50	600

/E kerekített számokat közlő táblázat sem teljes, mivel pl. Csávoly község sem szerepel benne./

/23/ A szerbok az általuk megszállt területeket nem csupán a győzelem jogán igényelték, hanem azért, mert szerintük e régió lakossága tulnyomó részben szláv és Szerbiához akar csatlakozni.

/24/ A megszállás tényét a Bajai Közlöny 1918.november 16-i száma "Megérkezett a megszálló csapat" c. írása tudatja.

- /25/ A megszállók Szentistván /Vancaga/ községet Bajához csatolták. A belgrádi belügyminisztérium Bánát, Bácska és Baranya Osztálya ezért a városi törvényhatósági bizottság helyett létrehozott un. "kiegészítő tanács" létszámát tíz taggal megnövelte. Utóbbiakat Bajaszentistván lakosaiból nevezték ki. A "kiegészítő tanács" létszáma így 30-ról 40-re emelkedett. /E község 1922. január 1-től újból Pest megyéhez tartozik./
- /26/ Dr. Knézy Lehel: Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt 1918-1921. Történelmi feljegyzések.
Nyomta a Bajai Corvin Könyvnyomda és Ujságkiadó Üzem, 1940.
/Trszkics György valószínűleg horvát volt./
- /27/ Uo.
- /28/ Spomenica oslobođenja Vojvodine 1918. Novi Sad
1929; 192.p.
- /29/ A bajai Türri István Múzeum plakátgyűjteménye.
- /30/ Rittinger Rezső volt vármegyei al-tb. főjegyző
összegyűjtött iratai 1918-1920. 330/1919.sz. irat.
Bács-Kiskun megyei Levéltár -Kecskemét. /Továbbiakban: BKMLT./
- /31/ A bajai Múzeum plakátgyűjteménye.

- /32/ Mitrović, Andrej: Razgraničenje Jugoslavije sa
Mađarskom i Rumunijom 1919-1920. Prilog proučava-
nju jugoslovenske politike na konferenciji mira u
Parizu. Novi Sad 1975; 112.p.
- /33/ Spomenica oslobođenja Vojvodine 1918. Novi Sad 1929.
- /34/ Mitrović i.m. 274.p. alapján.
- /35/ Pekić, Petar: Povjest oslobođenja Vojvodine.
Subotica 1939.
- /36/ Idézi: Mitrović i.m. 274.p.
- /37/ Uo. 275-276.p.
- /38/ Mitrović i.m. 152.p. alapján.
- /39/ Idézi: Mitrović i.m. 212-213.p.
- /40/ Mitrović i.m. 212-213.p.
- /41/ Ormos M. i.m. 210.p.

- - - - -

"A mai nehéz viszonyok közepette, amidőn a közön-
ség egy jó része meglehetősen ellenszenvvel viselte-
tik a hatóságok iránt, amidőn a socializmus, radi-
kalizmus és bolsevizmus eszméktől áthatott emberek
minden legkisebb hatósági intézkedést is ellenőriz-
nek, mulhatatlanul szükségesnek vélem a magánfelek-
nek saját ügyükről való tájékoztatását, márcsak
azért is, hogy a közönség lássa, hogy a hatóság pa-
naszaikat igenis tárgyalás alapjává teszi" -írja
egy Zomborban keltezett alispáni körlevél a Tanács-
köztársaság kikiáltását megelőző napon.

/Rittinger R. ögy. i., 7758/1919.sz. -BKMLT./

/42/ Ormos M. i.m. 221.p.

/43/ A bajai Múzeum plakátgyűjteménye.

/44/ Rittinger Rezső ögy. i. 1918-20. 51544/1918.sz.

alisp. -A közrend helyreállítása és a közigazgatási szervezet ideiglenes megszervezése. -BKMLT.

/Mivel az alispán szabadságon volt, így dr. Szabovljevits Dusán főjegyző írta alá./

/45/ Bajai Független Ujság, 1919.április 27; 2.p.

/46/ Kigyűjtve a közel 300 egyént bemutató "Bácskai Fekék 1928" c. kiadványból. A könyv Észak-Bácska gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális életében érdemeket szerzetteket mutatja be, felvázolva életpályájuk jelentősebb állomásait.

/47/ Rapcsányi i.m. 178.p.

/48/ Uo. 178.p.

- - - - -

"Dr.Unyi Bernadint, ferencesrendi atyát hazafias magatartása miatt szintén börtönbe vetették."

/Rapcsányi i.m./

/49/ Idézi: Hatvani Dániel: Szent Ivántól - Felsőszentivánig c. munkája. 55.p. /A Községi Tanács kiadványa./

/50/ A bajai Múzeum plakátgyűjteménye.

/51/ A magyar kormány óriási összegben határozta meg a lakosságnak okozott kárt, s amit az infláció fokozódásával egyenes arányban "korrigált".

- - - - -

Bács-Bodrog vármegye egy 1925 végén megtartott rendkívüli közgyűlésén újból előkerült a szerbek által okozott kár megtérítésének követelése. Willmann János mérnök interpellációjában elmondta, hogy az év végén jár le az a határidő, ameddig a magyar-jugoszláv döntőbiróság elé be kell terjeszteni a károk jóvátételi igénylését. Hozzáfűzve, hogy: "Azok a gazdák, akik ebben a kérdésben erősen érdekelve vannak, most a terminus lejártának közeledésére igen érdeklődnek a dolog iránt annál is inkább, mert annak idején súlyos pénzeket is fizettek le az eljárás megindítására."

Szabovljevics Dusan alispán nyilatkozatában elmondta, hogy a pernyerésre alig van remény, amit a magyar külügyminisztérium antantnál tett tapogatózására kapott elutasító válasz is alátámaszt.

A cikk címe szerint: "A magyar állam nem mert pert indítani a jugoszláv megszállás alatti károkozások megtérítéséért, mert attól félt, hogy megnyeri a pört és jóvátételi számlára írják, mely esetben a magyar állam volna köteles kártalanítani a kártvallottakat." /Független Magyarság, 1925.dec. 6;2-3.p./

- /52/ A rekvirálásokkal foglalkozó iratköteget 1940 januárjában küldték át a Városházáról a Bajai Levéltárnak megőrzés céljából. Ma a Városi Tanács Irattárában található. Az anyag zöme Beslin Milivoj észak-bácskai szerb nemzetiségű egyén -a megszállás alatt gazdasági tanácsnok- számadási iratait és az ehhez kapcsolódó levelezését tartalmazza.
- /53/ Baja Városi Tanács Irattára. /A jegyzőkönyv felvételének időpontja: 1920.május 29./
- /54/ A szerb-horvát nyelvű NEVEN c. szabadkai lap "Magyarországi helyzetkép" c. cikkében 1920.január 9-én a következőket írja: "Rendetlenség, hanyagság és éhség lett urrá mindenütt. Az a hír járja, hogy egy kilogramm hus Szegeden 50 koronába kerül; Budapesten pedig még ennél is többbe. Más élelmiszerekből is nagy a hiány..." /2.p./
- /55/ A bajai Múzeum plakátgyűjteménye.
- /56/ GARA. Községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek /Továbbiakban: KVTJ/ 1907-1921; 1920.január 16; 553.p. -BKMLT.
- /57/ KATYMÁR. KVTJ 1908-27; 1920.jan. 4; 397.p. -BKMLT. /Biró: Ispánovics Pál; jegyző: Mihálovits István/
- /58/ Uo. 1920.jul. 18-i rkiv. kgy. 408.p. -BKMLT. /Katymáron ettől kezdve az 1921.julius 31-i ülésig a jegyzőkönyv szerb-horvát nyelven volt vezetve./

- /59/ A községi képviselőtestületi jegyzőkönyveket Csá-voly esetében csak 1921.július 3-tól augusztus 18-ig vezették szerb-horvát nyelven. 1921.május 16-tól pedig a képviselőtestületi német és magyar tagok szerbesített keresztnévvel szerepelnek.
- /60/ "Városunk /ti. Baja -B.L./ kormánybiztosa ... Csá-volyon is járt a városparancsnokkal együtt. A csá-volyiak azt kérték, hogy engedjék meg az ottani birtokosoknak, hogy a demarkációnális vonalon túl levő birtokok megművelése céljából átléphessék a demarkációnális vonalat. A kormánybiztos előterjesztést tesz ezirányban a szabadkai divisiónál úgy a csávolyiak, mint a felsőszentivániaiak érdekében." /Bajai Független Ujság, 1920.február 21./
- /61/ Spomenica oslobođenja Vojvodine 1918.
Novi Sad 1929; 85-86.p.
- /62/ Szerb memorandum a határmegállapító bizottsághoz.
Szerkesztette: Bács-Bodrog vármegye határmegállapító bizottsága. Zombor-Szabadka. 17 p.
Rittinger Rezső volt Bács-Bodrog vármegyei al-tb. főjegyző személyi iratai. -BKMLT.
- /63/ Memorandum. 1.p.
- /64/ Uo. 3-4.p.
- /65/ Uo. 4-5.p.
- /66/ Uo. 7.p.
- /67/ Uo. 10.p.

/68/ Memorandum. 11.p.

/69/ Uo. 13.p.

/70/ Uo. 13.p.

/71/ Uo. 13.p.

/72/ A magyar válasz-memorandum. 29 p. Rittinger R. személyi iratai; 18.p. -BKMLT.

/73/ Uo. 27.p.

/74/ Uo. 28.p.

/75/ Glas naroda-glas Boga /= A nép hangja-az Isten hangja/ -NEVEN, 1920.július 25; 1.p.

A cikk szerint a küldöttség tagjai voltak: Forster angol és Derain francia őrnagyok, Mégay alezredes és a szerb Csolak-Antics.

/76/ "Egy munkás ... a magyarok és a németek határozatát tolmácsolja, miszerint kéri az antanthatalmokat, hogy engedjék meg Jugoszláviában maradásukat, és ne adják át őket a magyar fehérterrornak." /Neven, 1920. júl. 25; 1.p./

A lap Bácsalmás mellett a bácsbokodi vasutállomást is említi, ahol kb. ötezren voltak. Köztük Felső-szentiván, Csávoly és Bácsborsód magyar és német lakosai.

/77/ KATYMÁR. KVTJ 1908-27; 414-415.p. /Fordítás szerb-horvátból./ -BKMLT.

/78/ A katymáriak a jegyzőkönyv szerint a következőknek küldték el a táviratot: "Dr. Milenko Vesznics Urnak, a Királyi Kormány elnökének; Nikola Pasics Urnak, a Radikális Párt vezérének, mindenidők harcosának a Nagy Szerbia egyesítése és megvalósítása terén; Bács-Bodrog megye főispánjának; Dr. Matics Urnak, a Kormány bajai megbízottjának és Bokod község is értesítendő, hogy a katymári bunyevácok csatlakoznak az ottani testvérek által elindított nagy eszméhez..." /Katymár. KVTJ 1908-27; 414-415. p. /Fordítás./ -BKMLT.

/79/ A jegyzőkönyvet szerb származásu egyén vezette, mivel a latinbetűket néhol a cirillel keverte. Egyértelműen látszik, hogy a jegyzőkönyvvezető számára a folyamatos latinbetűs írás gondot jelentett.

/80/ Ispánovics Pál a jegyzőkönyvekben az 1919.március 23-i, Dungyerszki Ferenc pedig az 1920.július 18-i üléstől kezdve szerepel községi bíróként, ill. jegyzőként. Utóbbit a dél-bácskai Tiszakálmánfalváról helyezték Katymárra. Ispánovics és Dungyerszki utoljára az 1920.október 3-i ülésen szerepelt bírói és jegyzői minőségben.

/81/ Valószínűleg 1920-ban vásárolta a község azt a festményt is, melyet 1923-ban felajánlanak a bajai vármegyeszékház részére. Erről a katymári képviselőtestületi jegyzőkönyvben a következő olvasható: "... a szerb megszállás alatt a Zombori Képkiallitáson a község által 14.000 jug. koronáért vásárolt olajfestmény fájó emléket idéz fel a helybeli szemlélőkben. A festmény művészi értékénél fogva alkalmas ugyan bármely helyiség díszítésére, azonban helyesebb, ha azon emlékek, amelyek a lakosság díszharmóniáját előidézték eltávolíttassanak oly helyre, ahol jelentősége eltörpül. A vármegyei palotája ugyis szűkülködni fog berendezési tárgyakban..." /Katymár. KVTJ 1908-27; 1923.szept. 23-i rkiv. kgy. -BKMLT./

/82/ Megemlíti a jegyzőkönyv azt is, miszerint egyesek a jegyző érdeméért könyvelték el a Latinovics-féle nagybirtok zárolását. A közgyűlés ezt is megcáfolja, mivel az ellenséges személyek vagyonának zár alá helyezését a belgrádi Minisztertanács rendelte el, és "amely rendeletnek a csinovnyikok kötelesek alávetni magukat..." Hozzáfűzi: "... a Dél-Bácskában vannak olyan magyar nemzetiségű jegyzők, akik nem tették le a hivatalos esküt..., ugyanakkor a fent említett rendelet alapján az ellenséges személyek vagyonát zárolták. Biztos, hogy nem hazaszeretetből, de ők is

megtették..." /Katymár. KVTJ 1908-27; 1921.április 17; 431-435.p. Fordítás. -BKMLT.

/83/ Az 1921.június 25-i közgyűlés többek között a jegyző által elhagyott lakás állapotával is foglalkozik. A leírás az iránta érzett mélységes ellenszenvről tanuskodik. /Katymár KVTJ 1908-27; 448.p. -BKMLT./

/84/ Knézy Lehel i.m.

/85/ Bajai Független Ujság, 1921.szeptember 14; 2.p.

/86/ A Bajai Független Ujság 1921.július 5-i cikke "Merénylet az SHS Állam trónörököse ellen" címmel jelent meg: "... Baján a kormánybiztos rendelete folytán vasárnap délelőtt /július 3-án -B.L./ az összes felekezetek templomában hálaadó istentiszteletet tartottak, a város összes utcai lakásainak ablakait szombat és vasárnap este kivilágították. A középületek ez alkalomból lobogódiszt öltöttek. Az üzletekre nézve munkaszünet volt elrendelve, a kávéházak és vendéglők déli 12 óráig szintén zárva voltak..."

- - - - -

Gara község 1921.július 2-i ülésén, Csávoly egy nappal később határozza el az üdvözlő távirat elküldését a sikertelen merénylet alkalmából. A garai "képviselőtestület Ófelsége Trónörökösét melegen üdvözölni határozta el azon alkalomból kifolyólag, hogy a komonisták /sic! -B.L./ által ellene tervezett merénylet sikerre nem vezetett." /Gara. KVTJ 1907-21; 582.p. -BKMLT./

A csávolyi ülés a trónörökös mellett Nikola Pasi-
csot is köszönti. Utóbbi az új alkotmány bevezeté-
se alkalmából. /Csávolj KVTJ 1913-23./

Gara 1921.május 19-én küldte el üdvözlét a "sza-
bor elvü alkotmány" megszavazása alkalmából, s egy-
ben örömét fejezte ki, hogy "államunk nemzeti nevét
megtartotta és nem vett fel anacionális nevet."

/Gara. KVTJ 1907-21; 579.p./

/87/ A Bajai Független Ujság szerint Péter király halála-
kor "... Dr. Gyurgyevics kormánybiztos Ur ... elren-
delte, hogy az országos gyász jeléül minden nyilván-
os zene azonnal beszüntetendő és a városi székház
ormára felvonták a gyászlobogót." /BFU, 1921.aug.
18; 1.p./

/88/ Tagjai voltak: Aranicki Dragomir, Bencze József,
Brkity György, Horváth Mihály, Ferró József, Kesze-
ity Ferenc, Maráczai Ferenc, Ösztreicher Sándor,
Pock Nándor, Trszkity Benő, Walter József. /A bi-
zottság névsorát az "Előre" c. lap alapján idézi
Gergely Ferenc-Kőhegyi Mihály: A Pécs-Baranya-Baja
háromszög történelmi problémái 1918-21 között. Baja,
1974; 71.p./

/89/ Két világháború közötti ismertebb bajai szerb csa-
ládok: Adamovics, Popovics, Risztics, Tadics.

/90/ Bfu, 1921.aug. 23; 1.p.

/A lapot az MTI már korábban értesítette a kiürítés
várható tényéről, de a megszállók ezt nem engedték
közölni./

/91/ Rapcsányi i.m.

/92/ A kivonuló szerbekről a BFU 1921.augusztus 23-1

száma így irt: "Hercegszántón, Györgypusztán, Bokodon, Borsódon, Felsőszentivánon, szóval minden felszabaduló községben rabol, fosztogat a visszavonuló rác." /3-4.p./

- - - - -

A bajai és bácsalmási járásokból a megszállók most is a szerémségi Indiára hajtották az állatok zömét. Itt nagyobb hányaduk fogyasztásra, ill. eladásra került. Voltak olyanok is, akik ajándék gyanánt kaptak belőlük. Később csak az állatok töredéke került vissza eredeti tulajdonosaikhoz.

A károsultak -főleg a németek- kártalanítást követeltek, de az antanthatalmak egyértelműen elzárkóztak ettől és nem támogatták az ilyen jellegű kéréseket, mivel a jogosulatlan rekvirálásokról az volt a véleményük, hogy tulajdonképpen szövetségesei a megszállás alatt azt tették, amit jónak láttak. Így adót szedhettek, rekvirálhattak, de az ezek során okozott károkért felelősségre nem vonhatók, s így a kártérítésre sem lehet jogot formálni.

/93/ Rapcsányi i.m.

/Keszeity és Trszkity résztvett a Pécs-Baranya-Baja Köztársaság bajai Ideiglenes Intéző Bizottságának munkájában is./

- - - - -

A megszállás alatt a bajai cisztercita gimnáziumban is bevezették a szerb /-horvát/ nyelv tanítását, mellyel Grigorievics Milutint a szerb egyház-község helyi vezetőjét, a görög-keleti vallásu gimnáziumi tanulók addigi hitoktatóját bízták meg. A tanulók idegenkedését, gyermeteg bojkott-kísérleteit és a pópa-bosszantás különféle formáit derűs szinekkel és humorral ecseteli Major Máté /építész, akadémikus/ önéletrajzi ihletésű könyvében: Egy gyerekkor és egy kisváros emléke. Magvető 1973; 279-281.p.

/94/ A Szózat és a Hymnusz -Bajai Független Ujság, 1921. aug. 23; 3-4.p.

/95/ Pomozimo izbjeglicama! -NEVEN, Subotica; 1921.aug. 27.

- - - - -

Propaganda céljából hasonló írások nálunk is megjelentek. A Független Magyarország 1925.április 23-i száma "A szerbek áldozatai" címmel a következőkről tudósít: "A bajai volt járványkórház egyik helyiségében huzódik meg egy öreg házaspár. Szerbiából jöttek ide -kiutasították őket a szerbek magyar érzelmeik miatt, s a határon, egész életükben gyűjtögetett 86.000 dinárjukat elvették. Aki segíteni akar a szerencsétlenül járt embereken, az adjon

számukra pár nélkülözhető koronát, amit hírlapilag is nyugtázunk." /2.p./

/96/ Strašne grozote Mađžara Horthyevaca. -NEVEN, Subotica; 1921.szeptember 6; 1.p.

/97/ A belgrádi Minisztertanács Dr. Zs. Jaksics népképviselőt küldte ki az antant bizottság mellé -mely szeptember elején Szegeden tartózkodott-, hogy vizsgálja ki a Bajai Háromszögből menekültek és a kiűritett területeken maradt délszlávok panaszait. A NEVEN a kormánynak ezen lépését a legkisebb mértékben sem tartja kielégítőnek.

/98/ Nedovoljne mjere za zaštitu našeg živilja u Mađžarskoj. -NEVEN, Subotica; 1921.szept. 6; 1.p.

/99/ Baranja i Bajski Trokut. -SUBOTIČKA DANICA ili Bunjevačko-Šokački Kalendar sa slikama za prostu godinu 1922; 55-58.p.

/100/ Bajai Független Ujság, 1921.szept. 25; 3.p.

/101/ "... voltak olyanok is, kiket tuszként elcipeltek, mint dr.Puskás Dezső városi főjegyző, Koller Dezső, Weisz Nándor hivatalnokok, Klimó József állampénztári tisztviselő, Huber Károly adótiszt, dr.Kocsis János másodjegyző, dr.Hévizy Tivadar orvos, Pósta Árpád kórházi gondnok, kiket előbb a szabadkai ügyészségi fogházba zártak, majd amikor innen kiszabadultak, közülük Koller Dezsőt, Weisz Nándort, dr.Kocsis Jánost, dr.Hechtl /Hollós/ Józsefet,

Benkő Sándort, Hubert Károlyt, v.Losonczy György tanítóképezdei tanárt 1921.február 22-én Valjevóba való tartózkodásra ítélték. - Csak félév múlva augusztus 30-án keserves zaklatások után juthattak ismét szabadságukhoz." /Rapcsányi i.m. 178.p./
1920-ban Valjevóba került dr.Vojnics Ferenc is, mint Baja város polgármestere, s ahonnan csak néhány hónap múlva sikerült megszöknie.

Az internálás tömegessé azonban soha nem vált.

/102/ Bajai Független Ujság, 1921.szept. 23; 3.p.

- - - - -

A magyar érdekeket magukénak valló bunyevácok választási előkészületekbe történő bekapcsolódását adják hírül a következő sorokkal: "... a Lovretics-féle vendéglőben 3-400 bunyevác jelenlétében pártülés volt. A bunyevácok kijelentették, hogy a Homokváros /bajai városrész -B.L./ híi marad a függetlenségi tradíciókhoz, s szívvvel-lélekkel támogatják a szabad királyválasztó dr. Kiss Györgyöt."

/EFU, 1921.október 30./

/103/ Monstre-pör Szekszárdon. -Pesti Hirlap, 1921.december 13; 7.p.

/104/ Megkezdődött a Tománovics-pör tárgyalása. -Bajai Független Ujság, 1921.dec. 13; 2.p.

/105/ Meskó Zoltán szabadulása után 1919 őszén Szegedre

utazott, ahol résztvett Horthy darutollasainak organizálásában.

- /106/ Bajai Független Ujság, 1921.dec. 16.
- /107/ Pesti Hírlap, 1921.december 13; 7.p.
- /108/ Pesti Napló, 1921.december 13; 8.p.
- /109/ Pesti Hírlap, 1921.december 13; 7.p.
- /110/ Uo.
- /111/ ifj. Tománovits György /1899-/ nyugalmazott római katolikus főtisztelendő szóbeli közlése édesapjáról és peréről /Kalocsa, 1983./

"Apám 1862-ben Bezdánban született. A Tománovitsok régen gazdag horvát földbirtokosok voltak, de nagyszüleim szegénységben éltek... Apám először csak magyarul tudott, de később megtanult szerbül és németül is. A szülői házból öt forinttal távozott. Későbbi gazdagságának három forrása volt. Az egyik a földparcellázással szerzett vagyon, a másik a bácsbokodi gőzmalom volt, amikor is Till Imre sváb nagygazdával társulva megalapította a Till-Tománovits Bérgazdaságot. A harmadik forrás a gróf Batthyány-féle szőlőbirtok volt Bácsalmás és Katymár között.

1912-ig bácsbokodi főjegyzősége alatt, és végig élete során magyar érzelmű volt. Bácsbokodot is ő magyarosította meg összefogva a sváb Kuts János plébánossal. Mindketten arra törekedtek, hogy a bunyevác és a német iskolát leépítsék. Azzal is érveltek, hogy az egy nyelven való tanítás olcsóbb. Tudták, hogy az alapoknál kell kezdeni, így óriási segítséget jelentett, hogy az óvónőt rávették arra, hogy csak magyarul foglalkozzon a gyerekekkel.

A svábokkal kicsit könnyebb volt szót érteni, mint a bunyevácokkal, mivel ők a magyarosodást is német alapossággal csinálták. Végül a két világháború között a svábok annyira megmagyarosodtak, hogy Bácsbokodon a Bund-mozgalom a kezdeti és erőtlén próbálkozások után esőddöt mondott...

Az egész Tománovits-per egy sajnálatos félreértés következménye volt. Ugyanis a Károlyi-éra alatt boltfeltörések során Baján a keresztény prolik csak a zsidó boltokat fosztották ki. A zsidók mintegy válaszképpen elbocsátották a keresztény kereskedelmi tanulóik jó részét, akik a Magyar Kereskedelmi Ifjúság nevű szervezetbe tömörülve elhatározták a Mi Boltunk Rt. megalapítását. Rajtuk akart segíteni Tománovits György kölcsön formájában. Elhatározta, hogy a kívánt tőkét nagy mennyiségű bora piacra dobásával keríti elő.

A bor eladására Szerbia fővárosa látszott a legalkalmasabbnak. Ezért lehajóztak Bajáról Belgrádba, hogy egy nagy üzleti tranzakcióból teremtsék elő a Mi Boltunk Rt. számára szükséges forgótőkét. Az ut 2-3 napig tartott... Nagy szerencsétlenségünkre ugyanennyel a hajóval utaztak azok a délszlávok is, akik Észak-Bácskát Jugoszláviához akarták kapcsolni. Előtte aláírásokat gyűjtöttek. A küldöttség tagja volt emlékezetem szerint Beslin Milivoj is. Apám nem látta értelmét az ilyen kérvényesdinek. A szekszárdi per során az ügyvédünk találóan állapította meg, amikor azt mondta, hogy védence bort ment le árulni és nem a hazát. Az ut üzleti oldala mellett tanuskodtak a kereskedők és a segédek is.

Apám 1912-től mint nyugalmazott jegyző nagy megbecsülésnek örvendett Baján. A megszállás alatt is magyar érzelmi maradt, és nagyon sok emberen

segített. Sokan keresték fel a rekvirálások kapcsán, hogy állataik visszatartásában segítsen nekik. Mert annak ellenére, hogy az elvitt jószág értékét megfizették, azért a sajátjához mindenki ragaszkodott... Sokan kérték közbenjárását utlevél ügyben is. Akikért Tománovits György garanciát vállalt, hogy nem felforgató stb., annak megadták az utazási engedélyt. Tehát szerb nyelvtudását ilyen értelemben kamatoztatta.

Félreértésre adott okot az is, hogy a szerb megszállás alatt valamilyen hivatalos ügyben Bajára érkezett magas rangú vendégeket nálunk szállásolták el. De ezt csak azért vállaltuk, hogy így házuk megmeneküljön közkatonák esetleges beszéltetésétől. Apám jól ismerte Ante Zsivuljovicset, és Panta Draskics parancsnokokat... De voltak a megszállók között durva emberek is. Tomovics Mirko szerb komisszárius családjunk ellensége volt. Nem egyszer apám szemére vetette, hogy mi gyerekek délszláv létünkre nem tudunk szerbül...

Persze irigyeink is akadtak. Gazdagságunknak azonban kizárólag tisztességes forrásai voltak. Egyébként apám a trágyázást, a talajjavításnak e formáját az elsők között alkalmazta kiváló eredménnyel Észak-Bácskában..."

/112/ Bajai Független Ujság, 1921.december 22; 3.p.

/113/ Független Magyarság, 1924.május 18; 3.p.

/114/ GARA. KVTJ 1921-27; 1921.december 7-1 rkiv. kgy.;
33.p. -BKMLT.

/115/ A kormányzó délvidéki körutja. -Pesti Hirlap,
1921.október 8; 5.p.

/116/ Király László: Az "amerikai utas" agrárfejlődés
Bács-Kiskunban a második világháború előtt c. tanulmányban közölt 5.sz. /25.p./ táblázat alapján.
Bács-Kiskun megye múltjából III. A kapitalizmus kora. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1981.
5-69.p. /A BKMLT kiadványa./

A szerző forrása: Magyar Statisztikai Közlemények.
Új sorozat 99.k. Király László a Bács-Kiskun megye jelenlegi területére vonatkozó adatokat Bács-Bodrog és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, valamint Kecskemét és Baja városok járási, ill. községsoros adataiból állapította meg.

Az Észak-Bácskára vonatkozó adatokat összehasonlítva az országos, a dunamelléki, a kiskunsági, a Bács-Kiskun megyei, a Fejér és Békés vármegyei számokkal lásd: i.m. 5.sz. táblázat.

/117/ Észak-Bácska monográfiája. Szerk.: dr. Gyenes Antal.
Mezőgazdasági K. 1972. Kivonat a 15.sz. táblázat
/98.p./ adataiból.

/118/ Katymár község gazdasági helyzetébe enged betekintést az 1922.február 8-i rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve, amely a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó 1920.évi XXXVI.tc. végrehajtásával foglalkozott.

A német és délszlávlakta község jegyzőjének jelentése alapján Katymáron "a törvény végrehajtása és egy bizonyos területű föld megváltása szükségesnek mutatkozik, miután 835-en igényelnek földet és 205-en igényelnek házhelyeket."

Az összeírás alapján jelentkezett:

- 1./ Hadirokkant, hadiözvegy és felnőtt hadiárva: 92
- 2./ Mezőgazdasággal foglalkozó földnélküli,
önállóan kereső, önjogu munkás: 454
- 3./ Mezőgazdasággal foglalkozó, önállóan kereső,
önjogu törpe- és kisbirtokos: 201
- 4./ Földnélküli közszolgálati alkalmazott és
földnélküli kisiparos: 88
- 5./ Nyugdíjjal elbocsátott közszolgálati alkalmazott nem jelentkezett.

A továbbiakban a községi jegyző megállapítja, hogy "a község határában közép- vagy nagybirtok nincsen. A községnek ezidőszereint közlegelője nincsen... Állataállománya: ló 640, szarvasmarha 1119, sertés 2125, juh 802 darab. A község lélekszáma 4002, a lakóházak száma 960; megjegyzi, hogy a község határának 2/3-ad része szerb megszállás alatt áll és ezen megszállt területen még körülbelül 800 lélek él. Miután a község határában az indokolt földszükséglet kielégítésére megváltható birtokok nincsenek, a szomszédos községek közül egyedül Bácsborsód község jöhet figyelembe, amelynek birtokosai közül..." /Felsorolás./

/119/ Lásd bővebben: Király i.m.

/120/ Uo. 8.sz. táblázat /28.p./ alapján.

Lásd még: 7.sz. táblázat /27.p./ -A földbirtokok száma és aránya birtoknagyság-csoportok szerint az 1935. évben.

/121/ Erdei Ferenc: Futóhomok. A Duna-Tisza köze. 3.kiadás.

Gondolat, 1957; 214.p.

/122/ Lásd: Király i.m. 14.sz. tábl. /37.p./

/123/ "A mezővárosok polgárosodó parasztsága legtöbb helyen kettéhasadt: a gazda polgár kíván és tud lenni, a zsellér pedig proletárrá kénytelen öntudatosulni.

A bácskai paraszttársadalom polgárosodása ellenére sem ilyen osztódott... Van szolidaritás a gazdák és szegénység közt, s ez ad sajátos karaktert a Bácska társadalmának. Egyáltalán itt a kedvezőbb fejlődés derűjében semmi nem olyan feszült, mint az Alföld többi tájain... Meglepi az embert a gazda és cselédjének vagy a gazda és napszámosának a hangja: nem patriarkális, de emberséges és valami eredendő egyenranguság sugárzik a szavakból. Itt gyakran van kimenője a cselédnek, s itt megtörténhet kisebb-nagyobb tragédiák nélkül, hogy a béres szereti a gazda lányát. Ugy látszik, hogy a nemzetiségeket egybehozó szellem /! -B.L./ egyéb határokat is elmos. Nyugalmos kispolgári társadalom a Bácskáé és öröme lehet benne annak, aki kevéssel beéri." /Erdei i.m. 214.p./

/124/ A száz lakosra eső születések száma a vizsgált korszakban Magyarországon:

1920: 3,14

1931-35: 2,12

/125/ Felsőszentiván, /Mátételke és Tataháza/ olyanok, mint "a dunamenti ősi paraszthelyek, avval a különbséggel, hogy ezek nem fáradtak és nem egyké-

sek. Még van reménység bennük a jövőre iránt."

/Erdei i.m. 209.p./

/126/ A nagyszerb célok realizálására hivatott szervezet.

/Magyarul: A Nép Védelme./

/127/ Mi történt Hercegszántón? Rémhírek a szerbek betöréséről. -Uj Élet, 1922.április 11; 2.p.

/128/ Független Magyarság, 1922.április 12.

/129/ Lásd: Birtokrendezés a felszabadult területeken. A szerb megszálló hatalom által létesített birtokviszonyok magánjogi rendezése. -Pesti Hírlap, 1921.október 14; 3.p.

A szerb megszállás alól felszabadult földtulajdonosok magánjogi viszonyainak rendezése. -Pesti Hírlap, 1921.december 6; 3.p.

A szerb megszállás alól felszabadult földbirtokok. -Pesti Hírlap, 1921.dec. 11; 5.p.

A szerb "birtokreform" visszacsinálása. A magyar birtokosok visszakapják jogos tulajdonukat. -Pesti Napló, 1921.dec. 11; 8.p.

/130/ Elkobozzák a magyarok földjét Katymáron. Erőszakoskodások a demarkáción. -Független Magyarság, 1923. április 10; 3.p. /A végleges területi rendezést követően Katymár község földbirtokának 1/3-a Jugoszláviához került./

/131/ Független Magyarság, 1923.ápr. 10; 3.p.

/132/ A földreform Katymáron. Kiforgatták birtokukból a katymári gazdákat. -Független Magyarság, 1923.má-

jus 26; 3.p.

/133/ Szabovljevics alispán nagykikindai születésű szerb volt. A "Bácskai Fejek" II.kötete a következőket írta róla: "Az impérium változásnál egy ideig még Zomborban maradt, s ő vezette egy darabig mint főispán-helyettes-alispán a megye ügyeit. Ezekben az időkben a vármegye még mindig magyarul nyomtatott hivatalos lapjában oly kemény kritikákat mondott az új rendszerről és a szerbek által inaugurált közigazgatási állapotokról, hogy lehetetlenné vált további ott-tartózkodása. Magyarországra jött át, amely körülmény abban az időben óriási feltűnést okozott. Ideát megszervezte 1920-ban az akkor is már megszállatlan 4 magyar községből álló csonka Bács-Bodrog vármegyei közigazgatást s ebben az időben Jánoshalma volt a megyeszékhely."

/134/ Parlagon hever egy bajai földbirtokos 400 holdas földje. -Független Magyarság, 1925.márc. 25; 2.p.

/135/ GARA. KVTJ 1927-35; 1930.február 4-i ülés a képviselőtestület újbóli megalakulása alkalmából. -BKMLT.
/A listán szereplő Turi vezetéknevet viselők a helybeliek szóbeli közlése szerint német nemzetiségűek voltak./

/136/ Felső-Bácska, 1927.július 7; 4.p.

/137/ Erdei i.m. 209.p.

/138/ Rapcsányi i.m. 489-491.p.

/Schön Antal kántortanítót -a Bácsbokodról készült

leírás szerzőjét- a szerb megszállás alatt letartóztatták./

/139/ Erdei i.m. 208.p.

/140/ Uo. 206.p.

/141/ A 20-as évek vége felé a Bajai /dél-szláv/ Keresztény Olvasókör a -kezdetben csak latens, majd egyre erősödő- magyarosítás szinterévé és eszközévé vált. Ez szoros összefüggésben volt a vezetőségben lezajlott változásokkal, s főleg Orlovác József elnök személyével, aki vitézzé avatásának emlékére nevét Ócsaira magyarosította. /A jegyzőkönyveket 1926-ig szerb-horvát nyelven vezették./

/142/ KATYMÁR. KVTJ; 1929.augusztus 25-i r. kgy. 185-186. p. -BKMLT.

/143/ A módosabbak közé tartoztak a következő családok:
Bálicity, Dikán, Gergely, Sámán.

- - - - -

"Itt a Rác utcában csak bunyevácok laktak, meg néhány magyar. Voltak közöttünk szegényebbek, gazdagabbak..., de olyan nagyon szegény nemigen. Szegénynek számított, akinek az udvarában nem volt góré..., mivel nem tellett neki rá. Az ilyenek kénytelenek voltak a kukoricát a fejük fölé, a padlásra tárolni..." /Adatközlő: Gergity Marija, 80 éves baja-szentistváni földműves -1981./ Tehát nemcsak a nép-

visélet, hanem a lécből készült terménytároló megléte vagy hiánya is lehet a gazdasági helyzet fokmérője.

/144/ Erdei i.m. 215.p.

/145/ GARA. KVTJ 1927-35; 1928.augusztus 26-i r. kgy. 117-118.p. -BKMLT. /A németek: Fenerer Erzsébet, Nuszpl Nándor, Rutterschmidt Ferenc és Szikinger Mária./

/146/ Garán az 1928.október 20-i rkiv. kgy. jegyzőkönyve szerint például a délszláv Osztrogonác Pál kap 2q buzasegélyt, mivel "96 éves öregember ... becsületes, jóra való, ... családja nagy, más hozzátartozói is szegények..." /122-123.p./

/147/ Területünkön a kommenciósok bére szerződésileg volt megállapítva. Általában 15q buza, 20q kukorica, 1 hizott sertés és 1 kat. hold föld volt természetbeni járandóságuk.

A részesek az észak-bácskai területen 10-11-edéből dolgoztak, s 1-2 kat. holdat kaptak saját kezelésbe. A kisbéres általában a kommenciós bérének 1/3-át kapta, azzal a különbséggel, hogy számukra a napi étkezést "ingyen" biztosították.

Egy kat. hold szántó 1.500-3.000 pengő, egy ló 500-1.000, egy tehén 300-400, a disznóhus ára 1-2, a buza mázsája 20-35 pengő között mozgott. /A buza ára csak az 1928-as agrárválság után süllyed 7-8

pengőre./

A gazdasági helyzetre a táplálkozás minőségi és mennyiségi összetevőiből is következtetni lehet. A parasztok táplálkozása -különösen ősztől tavaszig- nagyon egyoldalú volt, ami sokszor súlyos betegségek forrásává vált. Előfordult, hogy a skorbut tünetei léptek fel. Nyáron a gyümölcs- és zöldségfélék változatosabbá tették táplálkozásukat; de az év folyamán a legfontosabb kalóriaforrásnak a szalonna számított.

/148/ A kivándorlás az előző időszakban akkora méreteket öltött, hogy 1923 januárjában a belügyminiszter országos körrendeletében szabályozni kényszerült: "Az 1922/23. évre megállapított quóta betelván, ezidőszerint kivándorlás céljából senki részére utlevél nem állitható ki..." Egyben felhívta az alispán figyelmét, hogy "az illetékes hatóságokat is utasítsa, hogy a hozzájuk ily irányú kérelemmel forduló feleket világosítsák fel arról, hogy a f.é. július 1-je előtt kivándorolni egyáltalán nem lehet és így kérelmük előterjesztésével legyenek türelemmel..." /Budapest, 1923. január 9; Másolat. A M. kir. Belügyminiszter 240742/1922. XII. B.M. sz. körrendelete. Kivándorlás céljából az Észak-Amerikai Egyesült Államokba kiutazni szándékozók részéről előterjesztett kérelmek függőben tartása tárgyában. Rittinger R. iratai 1921-26. -BKMLT./

- - - - -

"Majdnem mindennap jönnek az emberek a környékbeli falvakból, egyszerű munkásemberek, akik Amerikába készülnek vándorolni" -írja 1923 nyarán a bajai Független Magyarság. S rögtön hozzáfűzte, hogy ezek az emberek tévesen Amerikát az eldoradoval azonosítják. Valójában a munkanélküliség miatt nagyon nehéz munkához jutni, és akinek sikerül, arra is kemény hónapok, évek várnak." /Kivándorlási láz. -FM, 1923.junius 7; 3.p./

/149/ A délszlávok "... Korán kelnek, későn fekszenek, mert példásan szeretik művelni földjeiket és hűségesen gondozzák az állatokat. Büszkék is szépen művelt földjeikre és gondozott lovaikra... Asszonyaik szorgalmasak és tisztaságszeretőek. Szívesen meszelenek, fonnak, szőnek. A sokac asszonyok kész művészei ennek..." /Naš Kalendar za Bunjevice-Šokce-Hrvate 1944; Sombor. "Népünk fő jellemvonásai" c. írás, 41-45.p.; szerb-horvátból fordítva./

/150/ Egy Jugoszláviában készült kimutatás szerint a Vajdaságban az 1919-es földreform következtében a kolonisták, az optások és a menekültek közül összesen 9.107-en kaptak földet, melynek területe 54.642 kat. holdat tett ki. /Đuranović, Šarlota: Istorija za II razred zajedničkog srednjeg vaspitanja i obrazovanja. Novi Sad, 1981. 200.p./

- /151/ Konačno likvidiranje optantskog pitanja. -Jugoslovenski Dnevnik, 1930.november 1/2; 1.p.
- /152/ GARA. KVTJ 1921-27; 1925.január 10-i kgy. 384.p.
-BKMLT.
- /153/ Uo. 1926.december 20-i kgy. 517.p. -BKMLT.
- /154/ GARA. KVTJ 1927-35; 1930.febr. 4-i kgy. 208.p.
-BKMLT.
- /155/ CSÁVOLY. KVTJ 1923-33; 1923.december 22-i kgy. 6.p.
-BKMLT.
- /156/ Uo. 1926.december 23-i kgy. 127.p. -BKMLT.
- /157/ Uo. 1930.február 7-i kgy. 283.p. -BKMLT.
- /158/ A békeszerződés 60.cikke azt is elrendeli, hogy ha "e rendelkezések olyan személyeket érintenek, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezek a rendelkezések nemzetközi érdekű kötelezettségeket képeznek és a Nemzetek Szövetségének Tanácsa többségének hozzájárulása nélkül nem változtatható meg."
- /159/ P. Unyi Bernárdin: Sokácok - bunyevácok és a bosnyák ferencesek története. Bp.
1947; XIII.rész. 219-220.p.
- /160/ A Római Katolikus Tábori Püspökség leirata gróf Zichy Gyula Kalocsa-bácsi érseknek, Révész István tábori püspök aláírásával. I.sz.: 149/1928. /Elküldve: Bp. 1929.január 3./ -KALOCSAI ÉRSEKI LEVÉLTÁR.

/161/ A levél keltezése: 1929.január 14. -KALOCSAI ÉRSEKI
LEVÉLTÁR.

/162/ Független Magyarság, 1922.július 19; 3.p.

/163/ Független Magyarság, 1926.március 27; 2-3.p.

/164/ "... egy más népnél sem találhatjuk meg a nemzeti szokásoknak azt a titulus bibendi körül való csoportosítását, továbbá magának az ivásnak mint ünnepi aktusnak ilyen organizált beállítását minden elképzelhető családi vagy egyházi ünnepség keretében, mint a jó bunyevácoknál. Az ivásnak, mulatozásnak hasonló szeretetéről és gyakorlásáról olvashatunk a régi germánokkal kapcsolatban." Ennyi elég Meznerichnek, hogy kimondja: "... a leghatározottabban állíthatjuk, hogy a bunyevácok, azaz a Bácska területén betelepedett dalmaták nem azonos, de még csak nem is rokon eredetű népfaj a délszlávokkal, hanem a Dél-Olaszországba és Sziciliába benyomult és ott uralomra jutott ősgermán normannoknak a Balkánra vetődött és ottrekedett leszármazói." Hozzáfűzi: "Természetesen találunk kifogástalan szláv családneveket is a bunyevácoknál, hiszen több száz éven keresztül egymás mellett éltek ezek a népek. A bunyevácok anyanyelve is szláv lett és igazán az volna csodával határos, ha nem lenne a családnevek tömkelegében is jelentős számmal szláv eredetű."

/Dr. Meznerich Jenő: Bunyevácok. Tanulmány. Kiadja a Magyar Nemzeti Szövetség támogatásával a Mérnökök Nyomdája, Budapest 1938; 43.p./

/165/ Gáll Ernő: Nemzetiség, erkölcs, értelmiség.

Szépirodalmi K., 1978. 77-78.p.

/166/ KATYMAR. KVTJ. 1929.július 2-i rkiv. kgy. 175.p.

-BKMLT.

/167/ Hanák Péter: Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX.században. Történelmi Szemle 1974/4.sz. 513-537.p.

/168/ Uo.

/169/ Kemény Simon: Csonka-Bácska Tükre. Beniczky Ny. 1931; 79-80.p.

/170/ Független Magyarország, 1923.augusztus 12; 2.p.

/171/ Független Magyarország, 1923.október 10; 3.p.

/172/ Bajai Ujság, 1925.december 25; 4.p.

/173/ Független Magyarország, 1925.december 29; 2.p.

/174/ Független Magyarország, 1928.junius 13; 3.p.

/175/ GARA. KVTJ 1921-27; 1925.junius 27-i kgy. 413.p.
-BKMLT.

/176/ Független Magyarország, 1922.november 8; 3.p.

/177/ Uj Élet, 1923.szeptember 2; 2.p.

/178/ Bajai Ujság, 1923.november 7; 1.p.

/179/ Bajai Ujság, 1929.március 19; 1.p.

/180/ Az 1927.február 20-i Járási Vitézi Esten "ígéretes, forró magyar világot varázsoltak a hazai sok idegenség tengerébe a katymári vitézek, bebizonyítva azt, hogy van még magyar erő és bátorság... Szép, magyar-ruhás nemzetes asszonyok, vitézek, akik régi századok magyar várurait varázsolták a jelenbe, nemesen szép vitézi egyenruháikkal, magyar szinek, magyar hangulat, magyar levegő..., ezek jellemezték a katymári vitézi estét, ami annál nagyobb érték, mert egy bár

magyarszívű, de nem magyarajku község adta bizonyosságát az egy édes hazához való lelki kapcsolatának."

/Bajai Ujság, 1927.február 25./

/181/ Bajai Ujság, 1930.március 21; 2.p.

/182/ Rapcsányi i.m. 489-491.p.

/183/ Buza László: Kisebbségi nyelvek szabad használata a magánéletben a kisebbségi szerződések szerint. Budapest, 1931; 3.p.

/184/ Garán az 1921-es testnevelési törvény alapján 1922 májusában alakult meg a Levente Ifjusági Egyesület. A Testnevelő Bizottság, a tisztikar, a választmány és az egyesület tagjai között a következő nemzeti-ségi /összesített/ arányszámok mutathatók ki:

Délszláv: 3

Német: 25

Magyar: 4

Összesen: 32

GARA. KVTJ 1921-27; 1922.május 6-1 rkiv. kgv. 80.p.

-BKMLT,

/185/ Független Magyarság, 1922.február 8; 2.p.

/186/ Gara községben -annak ellenére, hogy a németek aránya több mint a kétszerese volt a délszlávokénak- az iskolaszéki tagok között azonos számú képviselője ült a két nációnak. A "régi szokás és egyezés szerint 6-6 rendes- és 1-1 póttagot" választottak e testületbe, amelyen keresztül a község biztosított

ta befolyását az általa fenntartott iskolára.

/Gara. KVTJ 1927-35; 1927.január 31-i r. kgy. 15.p.

-BKMLT./

/187/ E "három típusu" nemzetiségi tanítási rendszer

1935-ig volt érvényben. Gömbös reformjával egy

egységes nemzetiségi iskolahálózat létesítését ha-

tározta el, amely lényegében a korábbi B-típusnak

felelt meg.

/188/ Olay Ferenc: Kisebbségi népoktatás. A Magyar Nemze-

ti Szövetség kiadása, Bp. 1935; 19.p.

/189/ Kivonat Bács-Bodrog vármegye törvényhatósági bizott-

ságának Baján 1923.március 6-án tartott rendes évne-

gyedes közgyűlési jegyzőkönyvéből. /1762/1923.sz.

irat/ -BKMLT.

/190/ A cikk írójának monogramja: B.L.

/191/ Új Élet, 1923.szeptember 21; 1.p. A cikk írója: Fá-

bián Géza.

/192/ Katymári hangok. -Bajai Ujság, 1923.nov. 28; 2.p.

/193/ Bajai Ujság, 1923.november 29; 2.p.

/194/ Bajai Ujság, 1923.december 12; 3.p.

/195/ Független Magyarság, 1925.január 4; 3.p.

/196/ Független Magyarság, 1928.március 9; 1.p.

/197/ Egy hetes misszió Katymáron. -Bajai Ujság, 1929.

március 9; 1.p.

- /198/ Várady József bajai előadásában kifejtette, hogy a kisebbségi kérdés "nem nyelvi kérdésekből fakadt, hanem vallási dolgok adták alapját, amikor a vallási kisebbségek jogait szabályozták. Ez volt az első kisebbségi kérdés. Magyarországon ez nem is lehetett nyelvi kérdés, mert a magyar nyelv tanítása sehol helyt nem fogott, lévén a hivatalos nyelv is, meg a tanítás nyelve is latin." Szerinte az 1792:7.tc.-ből, az 1868.évi 38.tc.-ben lefektetett alaptörvényből, majd az ugyanezen évi 44.tc.-ből világosan látszik, hogy "Magyarországnak nem volt szüksége a trianoni békeparancs azon rendelkezéseire, hogy a nemzeti kisebbségek anyanyelvét beengedje az iskolákba, mert azokat rég fennálló törvényeink biztosították..."
- /199/ Idézi: A kisebbségek magyar és nemzetközi védelme. -Bajai Ujság, 1930.augusztus 7; 1.p.
- /200/ Bővebben lásd Mándics Mihály: Podaci o školstvu u županiji Bacs-Kiskun. Iz naše prošlosti III., Tankönyvkiadó 1981; 121-179.p.
- /201/ Bunjevačko plemstvo. -Danica Kalendárium 1929; 76.p.
- /202/ Fordítás szerb-horvátból.
- /203/ Lásd: Prokopy Imre: A revízió és Délmagyarország. Bp. 1933; 10-11.p.
- /204/ Rapcsányi Jakab i.m.
- /205/ Uo.

/206/ Život naših manjina u Madarskoj. -DNEVNIK, Subotica, 1929.november 26;

/207/ A cikk szerint Baja 35, Bácsalmás 30, Bácsbokod 60, Csávoly 80, Felsőszentiván 75, Gara 100, Hercegszántó 70, Katymár 50, Mélykut 30 és Vaskut lakosságának pedig 35%-a délszláv.

- - - - -

"... 1918-ban a bácskai és a baranyai bunyevácok népgyűléseiken a Magyarországtól való elszakadás és a többi testvéreikkel az új közös államban való egyesülés mellett foglaltak állást, amit határozat formájában ki is nyilvánítottak. Annak ellenére, hogy a bunyevácok képviselői a párizsi békekonferencián is sikrasszálltak ezért, a trianoni békeszerződéssel 1918 után a bunyevác- és sokac-horvátok közel fele /kb. 180.000/ Magyarországon maradt, ahol a Horthy-rezsim folytatta a kiméletlen magyarosítást, betiltva a horvát nyelv használatát az iskolában, a templomban és a közéletben is. /A magyarországi statisztikák alapján a háború utáni tíz esztendőben, 1920-30-ig erőszakkal 22.000 bunyevácot magyarosítottak meg./..." -Enciklopedija Jugoslavije II.kötet. Zagreb 1956; 309.p.

- /208/ Az "Ilyen minden délszláv!" hangulatu cikkek közül ime egynek néhány sora: "Bács-Madarasra címzett levelet a szerb posta /Szabadkáról -B.L./ az előindiai Madrasba küldi... A kecskepásztör balkáni postást...az előindiai...postás oktatta ki, hogy Bács-Madarast...itt a szomszédságban keresse. És ez a balkáni náció akar itt uralkodni ezeréves Magyarország földjén?" -Bajai Ujság, 1928.október 23; 3.p.
- /209/ Kemény Simon i.m.
- /210/ Osuka János: A magyarországi kisebbségek és a szerbség helyzete a Politika /c. lap -B.L./ megvilágításában. -KALANGYA, Szabadka, 1934/6.sz. 442-445.p.
- /211/ Berki Feriz: A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése. Budapest, 1942; 139.p.
- /212/ A darab szövegét más munkáival együtt füzet alakjában is kinyomták Zomborban ill. Szabadkán. A "Zorka kisasszony" c. munkája megtalálható még: Danica ili Kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate koji žive u Matjarskoj 1941; 46-61.p.
- /213/ "A bunjevác jobban tud élni primitív körülmények közt is, mint a német vagy akár a magyar, de mindkettőnél gondtalanabbul tud urat játszani, ha nyílik alkalom. Liraibb fajta, mint a német és kevésbé kiemelkedni vágyó, mint a magyar." -Erdei i.m. 212-213.p.

- /214/ "...a bunyevácok ma is nyugodt körülmények között és szépen élnek a magyar síkságon; a királynak, a katolikus hitnek és a hazának állandó és hűséges hívei, mindamellettt becsületesen és hűségesen megőrizték nyelvüket, szokásaikat és szent énekeiket, melyeket még őseik sok évszázaddal korábban Dalmáciából hoztak magukkal." /Fordítás. Danica Kalendárium 1924. "A bunyevácok betelepülése Magyarországra" c. írás utolsó sorai. 29.p./
- /215/ Kovács Endre: Szemben a történelemmel. A nemzetiségi kérdés a régi Magyarországon.
Magvető, 1977; 84-85.p.

Felhasznált irodalom

- ACSÁDY György-KLINGER András: Magyarország népesedése a két világháború között. Bp. 1965.
- ANDICS Erzsébet: Nemzetiségi kérdés, nemzetiségi politika. Bp. 1947.
- ARATÓ Endre: A nemzetiségi kérdés Magyarországon. II.k. Bp. 1960.
- Bácskai Fejek. Magyar társadalmi lexikon. II.k. Szerk.: HIRN László és SZAULICH Antal. Baja 1928.
- BALOGH István: A parasztság művelődése a két világháború között. Bp. 1973.
- BALLYA László: A névmagyarosításról. Bp. 1934.
- BELLÉR Béla: Az ellenforradalom nemzetiségi politikájának kialakulása. Bp. 1975.
- BEREND T. Iván: Válságos évtizedek. Közép- és Kelet-Európa a két világháború között. Bp. 1982.
- BEREND T. Iván-RÁNKI György: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20.században. Bp. 1976.
- BEREND T. Iván-RÁNKI György: Magyarország gazdasága az első világháború után 1919-1929. Bp. 1966.
- BERKI Feriz: A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése. Bp. 1942.
- BUZA László: A kisebbségek jogi helyzete. Bp. 1930.

BUZA László: Kisebbségi nyelvek szabad használata a magán-
életben a kisebbségi szerződések szerint. Bp. 1931.

ERDEI Ferenc: Futóhomok. A Duna-Tisza köze. 3.kiadás.
Bp. 1957.

Észak-Bácska monográfiája. Szerk.: Dr. GYENES Antal.
Bp. 1972.

Dr. EVETOVIC, Matija: Kulturna Povijest Bunjevaca i Šoka-
ca. /= A bunjevácok és sokacok kulturtörténete./

Subotica 1940. Kézirat. -Szabadkai Városi Könyvtár.

PEKETEKUTY Béla: Jugoszlávia magyar szemmel. Bp. 1940.

GÁLL Ernő: Nemzetiség, erkölcs, értelmiség. Bp. 1978.

GERGELY Ferenc-KÓHEGYI Mihály: A Pécs-Baranya-Baja három-
szög történelmi problémái 1918-21 között. Baja 1974.

HAENDEL Vilmos: A nemzetiségek. Politikai tanulmány.
Debrecen 1928.

HAJDU Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokrati-
kus forradalom. Bp. 1968.

HAJDU Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp. 1969.

HANÁK Péter: Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon
a XIX.században. Történelmi Szemle 1974/4.sz.

HARGITAY Gábor: A kalocsai érsekség a politikai katoli-
cizmus szolgálatában /1911-1942/. Bács-Kiskun megye
multjából III. A kapitalizmus kora. Szerk.: Iványosi-
Szabó Tibor. Kecskemét 1981. 347-429.p.

HATVANI Dániel: Szent Ivántól - Felsőszentivánig. Mult és
jelen egy bácskai faluban. A Községi Tanács kiadvá-
nya, 1973.

Dr. HEGYI András: Helyzetfelmérő tanulmány a nemzeti kérdés a Dél-Alföldön c. témakörhöz. Szeged 1978.

HOÓZ István: Népesedéspolitika és népességfejlődés Magyarországon a két világháború között. Bp. 1970.

JÓBORU Magda: A köznevelés a Horthy-korszakban. Bp. 1972.

JUHÁSZ Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945.

Bp. 1969.

KASSAI Géza: Magyar történelmi sorsfordulók és a nemzetiségi kérdés. Bp. 1959.

KEMÉNY Simon: Csonka-Bácska Tükre. A megye kulturális és gazdasági viszonyai. Baja 1931.

KIRÁLY László: Az "amerikai utas" agrárfejlődés Bács-Kiskunban a második világháború előtt. Bács-Kiskun megye múltjából III. A kapitalizmus kora. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét 1981. 5-69.p.

Dr. KNEZY Lehel: Baja a forradalom és a szerb megszállás alatt 1918-1921. Történelmi feljegyzések. Baja 1940.

KNEŽEVIĆ V., Milivoj: O Bunjevcima. Subotica 1927.

KOVÁCS Endre: Szemben a történelemmel. A nemzetiségi kérdés a régi Magyarországon. Bp. 1977.

KÓVÁGÓ László: Kisebbség - nemzetiség. Bp. 1977.

KÓVÁGÓ László: A magyarországi délszlávok 1918-1919-ben. Bp. 1964.

KÓVÁGÓ László: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Bp. 1981.

KUJUNDŽIĆ, Ivan: Bunjevačko-Šokačka bibliografija. Prilog kulturnoj povijesti Bunjevačko-Šokačkih Hrvata. /= Bunjevac-sokac bibliográfia. Adalékok a bunjevac- és sokac-horvátok kulturtörténetéhez./ Zagreb 1969.

L. NAGY Zsuzsa: A párizsi békekonferencia és Magyarország. Bp. 1965.

A magyar nacionalizmus kialakulása és története. Tanulmánykötet. Szerk.: ANDICS Erzsébet. Bp. 1964.

A magyar nacionalizmus történetéhez. Szerk.: NAGY Gábor. Bp. 1961.

Magyarország története 1918-1945. Főszerk.: RÁNKI György. Bp. 1976.

MÁNDICS Mihály: Csávoly község krónikája 1198-1962. I.k. Kézirat.

MANDIĆ, Mijo: Borba Bunjevaca za svoj jezik u osnovnim školama. Glasnik Jugoslovenskog Društva. Beograd 1938.

MITROVIĆ, Andrej: Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920. Prilog proučavanju jugoslovenske politike na konferenciji mira u Parizu. /= A Jugoszlávia, Magyarország és Románia közötti határkérdés 1919-1920. A jugoszláv politika a párizsi békekonferencián./ Novi Sad 1975.

Bőséges levéltári anyag felhasználásával készült, színvonalas történeti munka.

MORAVEK Endre: Nagymagyarország nemzetiségei. Bp. 1934.

NEMES Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon. 1919-1921. Bp. 1962.

NYÉKHÉGYI Ferenc: A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés
/a páduai fegyverszünet/ Bp. 1922.

OLAY Ferenc: Kisebbségi népoktatás. Bp. 1935.

ORMOS Mária: Padovától Trianonig 1918-1920. Bp. 1983.

PEKIĆ, Petar: Bajski trokut ili spomen-vijenac Bunjevaca.
/= A bajai háromszög, avagy a bunyevácok emlékkoszorúja./ Subotica 1920.

PEKIĆ, Petar: Povjest oslobođenja Vojvodine. /= A Vajdaság felszabadításának története./ Subotica 1939.

PERÉNYI József-ARATÓ Endre: Jugoszlávia története. Jegyzet.
Pregled istorije Jugoslovenskih naroda. II.dio. /1849-
1959/ /= A jugoszláv népek történelmének áttekintése./
Beograd 1965.

Dr. RAPCSÁNYI Jakab: Baja és Bács-Bodrog vármegye községei.
Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Bp. 1934.

REHÁK László: A kisebbségek Jugoszláviában. Jogi-politikai
tanulmány. Ujvidék 1967.

ROMSICS Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-
rendszer első tíz éve. Bp. 1982.

SLIPIĆEVIĆ, Fuad: Istorija naroda Federativne Narodne Re-
publike Jugoslavije sa osnovima opšte istorije. II.dio.
Novi vijek. Sarajevo 1961.

Spomenica oslobođenja Vojvodine 1918. /= A Vajdaság fel-
szabadulásának emlékkönyve./ Novi Sad 1929.

A korabeli események résztvevőinek visszaemlékezéseit,
illetve a Magyarországtól való elszakadás helyességét

igazoló írásokat tartalmazó könyvben Észak-Bácskára kevés utalás történik.

TÖRÖK László: Bácsmegye szociális helyzete. A m. kir.

belügyminiszternek küldött jelentés. Jánoshalma 1939.

UNYI Bernardin: Sokácok - bunyevácok és a bosnyák feren-
cesek története. Bp. 1947.

UROSEVICS Danilo: A magyarországi délszlávok története.
Bp. 1969.

A munka csak az első világháborúig tárgyalja a délszlávok történetét.

VINAVER, Vuk: Jugoszlavija i Madarska 1918-1933.

Beograd 1971.

WEIS István: A mai magyar társadalom. Bp. 1930.

**Dózsa Lajos: Észak-Bácska délezlőv lakosságának
gazdasági-társadalmi helyzete, politikai-kultú-
rális törekvései a szerb megszállástól az 1920-as
évek végéig**

Az értékezős fontos -- eddig nem kutatott -- történelmi
témát dolgozott fel, amelynek időszaki mondanivalója is van.

A dolgozat rendkívül gazdag és eddig jobbra ismeretlen
forrásanyagot tört fel, azt kritikailag kezeli és így alapot
teremt fontos elemzéseinek elvégzéséhez illetve következe-
téseinek indoklásához.

A gazdag anyagot szilárd, átgondolt logikai tagolásban
csoportosítja és jó, olvasmányos stílusban fogalmazta meg.

Mindenekért az értékezőt: summa cum laude minősítésre
javaslom.

Szeged, 1964. február 20.

**Dr. Csáthi Dániel/
tanácskezelő egyetemi tanár**

Kérdés?

Ész-Bácska:

*(Bács, Hajós, Lőrincz
Lakosságának és a szerb megszállás
közvetlen és a szerb megszállás
közvetlen és a szerb megszállás)*

15-65/1983.bksz.

Tárgy: Bozsity Lajos
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr.Csatári Dániel elvtársnak
tszv.egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve . . . Bozsity Lajos? Észak-Bácska délszláv lakosságának
gazdasági-társadalmi helyzete, politikai-kulturális törekvései a szerb
megszállástól az 1920-as évek végéig
című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbirálni
sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét fel-
hívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a birálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelte értekezést a birálat elkészítése után sziveskedjék átadni
tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-
zése céljából.

Szeged, 1983.nov.14.

A kiadmány hiteles:

.....
dékán

.....
főelőadó

Kapták: Dr.Csatári Dániel prof.

Dr.Duró Lajos prof. társbiráló